PROZA LITERARĂ

ROMANE, NUVELE, POVESTIRI

DUDUCA MAMUCA

A apărut în periodicul ieșean al lui B.P. Hasdeu „Din Moldova", tomul II, nr. 9, 1863, p. 38–44. Autorul continuă publicarea nuvelei în același periodic, cu titlul schimbat în „Lumina", an. I, trimestrul III, nr. 10, 1863, p. 49–55; nr. 11, 1863, p. 76–81; tomul III, nr. 13–14, 1863, p. 28–32; nr. 15, 1863, p. 42–46; nr. 18, 1863, p. 85–95; tomul IV, nr. 19, 1863, p. 1–7. Titlul complet al acestei prime variante (vezi nota la nuvela *Micuța)* era *Duduca Mamuca (Din memoriile unui studinte)* și a fost semnată „B.P.H.-u". În numerele 9, 10, 11, 13–14 și 15, fragmentele apar sub genericul rubricii „Literatura".

Pe frontispiciul revistei „Din Moldova" („Lumina") se specifica: „Iese o dată la două săptămâni". Nu era notată ziua și luna apariției fiecărui număr, ci numai anul. Dintr-o scrisoare a lui B.P. Hasdeu către C.A. Rosetti, din 16 octombrie 1862 (stil vechi), aflăm că tânărul redactor îi trimitea „cele 2 numere până acum apărute" ale „foaiei" sale[1]. Ar fi de presupus că periodicul debutase la 1 octombrie 1862 (stil vechi), iar la 15 octombrie fusese tipărit al doilea număr[2]. Dar se pare că revista nu avea o zi fixă de apariție. Acesta ar fi motivul că data completă nu este imprimată pe nici un număr. În 2 octombrie, un corespondent particular din Iași al „Românului" nu văzuse primul număr al noii reviste notând că Hasdeu „va scoate zilele aceste o foaie literară"[3].

Publicație bilunară, în fascicule de 16 pagini, era numerotată trimestrial, ca o carte, de la 1 la 96.

---

[1] Hajdău, *Domnului Redactor al „Românului"*, în „Românul", an. VI, nr. 298, 26 octombrie/7 noiembrie 1862, p. 985.

[2] Vezi și I. Oprișan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1990, p. 209.

[3] S., *Corespondința particulară a „Românului"*, în „Românul", an VI, nr. 281–282, 8, 9 octombrie 1862, p. 923.

După *acest excurs bibliografic*, s-ar deduce că nuvela *Duduca Mamuca* a început să fie publicată în revista „Lumina" în jurul datei de 15 februarie 1863 (stil vechi), adică în plin Carnaval!

Geneza scrierii este dificil de stabilit, în lipsa oricărui manuscris care să ateste, documentar, modalitatea și mersul creației. S-au păstrat, în schimb, reacțiile violente ale contemporanilor față de nuvela lui B.P. Hasdeu, culminând cu înlăturarea sa din învățământ și cu un celebru proces de presă, primul din istoria literaturii române.

Am publicat, cu ani în urmă, filele dosarului nr. 359 din 16 mai 1863, de la Arhivele Statului din București, dresat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, având ca obiect „destituirea din postul de profesor a dlui Hajdeu pentru ziarul său «Lumina»"[4]. Am încredințat tiparului și dosarul procesului de presă intentat lui B.P. Hasdeu pentru nuvela *Duduca Mamuca*[5], păstrat la Arhivele Statului din Iași, sub cota: Tr. 1758, op. 2/2007, dosar 838. Documentele au intrat repede în uzul public, fiind reproduse copios de istoricii literari.

Publicarea în foileton, în revista „Lumina", a „romanțului" – cum numește autorul adeseori *Duduca Mamuca* – timp de opt numere în prima jumătate a anului 1863, până la dispariția periodicului, se împletește cu cele mai acerbe contestații, din partea unor oameni care îl primiseră, la început, în Iași, cu prietenie. În două rânduri, tipărirea nuvelei este întreruptă (nr. 12, 15 martie 1863 și nr. 16 și 17 din 15 mai și, respectiv, 1 iunie 1863) din cauza dificultăților pe care le are cu autoritățile școlare și apoi cu cele judiciare.

Conflictul ce avea să-i producă atâtea neplăceri se pare că începe deîndată cu tânărul B.P. Hasdeu îndrăznea să-și etaleze calitățile deosebite și cultura vastă pe care le poseda. Cât timp noul sosit în Iași se ocupa de cărțile pe care le adusese din Basarabia, sau cu publicistica politică pe teme generale, era privit cu simpatie și chiar încurajat de oamenii de cultură ai urbei.

Pragul calitativ nou al existenței autorului îl constituie o călătorie de studii în Polonia, în vara anului 1861. Se pare că fusese trimis de însuși domnitorul Alexandru Ioan Cuza pentru a aduna date despre istoria românilor. Succesul cercetărilor, bogăția materialului descoperit, dar mai ales impresia produsă în mediile intelectuale poloneze (ziarul cracovian „Czas", din 23 august 1861, îi lăuda activitatea[6]) au constituit un impuls pentru B.P. Hasdeu de a stărui

[4] Stancu Ilin, *Dosar B.P. Hasdeu destituit din învățământ*, în „Manuscriptum", an. XV, nr. 1(54), 1984, p. 116–127.

[5] Stancu Ilin, *B.P. Hasdeu pe banca acuzării sau despre aventura raporturilor dintre etic și estetic*, în „Manuscriptum", an. XIV, nr. 2(51), 1983, p. 69–84.

[6] Vezi Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, 1913, p. 32–33.

îndeosebi în domeniile istoriei și filologiei. Efectul imediat a fost exacerbarea spiritului critic, exprimat prin cele mai ascuțite mijloace ale satirei și pamfletului. B. P. Hasdeu era din fire intolerant cu ignoranța și prostia. Dacă adăugăm mândria afișată ostentativ, sarcasmul, instabilitatea în comportament, ne vom explica de ce este tot mai mult izolat și, în ultimă instanță, izgonit din Iași, pe motive puerile de gust literar. V. Alexandrescu-Urechiă joacă în toată această cabală un rol meschin. Pe de o parte voia să și-l apropie pe tânărul său „coleg", dar pe de altă parte țesea intrigi care vor culmina cu procesul de presă amintit.

Revista în care urma să apară nefericita *Duduca Mamuca* este privită de la început cu ostilitate. Un corespondent al „Românului" la Iași, semnând cu inițiala S..., publică un articol în care inserează câteva fraze insidios denigratoare[7]. B. P. Hasdeu îi scrie lui C.A. Rosetti, redactorul „Românului", o scrisoare de întâmpinare, datată „Iași, 16 octombrie 1862". Să reținem acest schimb de scrisori, peste care s-a trecut repede de către istoricii literari, pentru că are legătură cu însăși „țesătura" nuvelei *Duduca Mamuca*. B. P. Hasdeu cunoștea foarte bine pe corespondentul particular al „Românului". Prin poziția sa duplicitară, acest *S.* nu putea fi decât V. Alexandrescu, pe care Hasdeu îl numește cu insistență în scrisoarea sa către C.A. Rosetti.

Fără a transforma în metodă punerea în paralel a întâmplărilor din Iași și a unor pasaje din „romanț", nu putem să nu constatăm că în *Duduca Mamuca* răsună, în „corespondența particulară" invocată, contestațiile zgomotoase datorate tinerilor ce asaltau catedrele vacante provizoriu în urma conflictului „Cneazului" (Alex. Cantacuzin, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice în Moldova) care pretindeau că N. Ionescu „n-are diplomă universitară", iar V. Alexandrescu „nu și-a arătat către dd.-lor diplomele sale de studii, văzute altădată de membrii consiliului". Cât de aproape suntem de creionarea portretului lui Vladimir Aleșchin–Uho din nuvelă! Este clar astăzi că V. Alexandrescu-Urechiă, ministeriabil în mai multe rânduri, avea ambiția exercitării unui soi de tutelă, dacă nu chiar a exploatării în folosul propriu a vastelor cunoștințe ale mai tânărului său coleg. Ideea unei asemenea situații îl va fi agasat la culme pe B. P. Hasdeu, care, dimpotrivă, voia să se impună ca deschizător de noi orizonturi în mai multe domenii ale științei. Aceste tendințe ireconciliabile au stat la baza regretabilului conflict ce avea să se ivească pe tărâmul inefabil al literaturii.

Cât privește procesul de presă propriu-zis, el este declanșat de substitutul A. Botez, în 30 aprilie 1863, când constată că, în foaia periodică „Lumina", nr.

[7] S., *Corespondința particulară a „Românului" (Iași, 2 octombrie 1862)*, în „Românul", an. VI, nr. 281–282, 8, 9 octombrie 1862, p. 877–878.

15, sunt publicate, de către redactorul responsabil, în pagina 43, câteva pasaje din nuvela *Duduca Mamuca* care „sunt contra bunelor moravuri și repretensibile după § 50 din legea presei". În consecință, el dispunea să fie convocat B. P. Hasdeu la Curtea Criminală, în data de 2 mai 1863, „spre a i se face interogatoriul cuvenit". Este încunoștințat despre faptă însuși ministrul Justiției. Dar autorul compare în fața procurorului de-abia în 15 mai 1863. În aceeași zi, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Christian Tell, sesizat de Consiliul Superior de Instrucțiune asupra unor „fraze și idei scandaloase și imorale", din numerele 10, 11, 12, 13, 14 și 15 ale periodicului „Lumina", se adresează Ministerului Justiției cu rugămintea de a aduce pe autor în fața tribunalului. Când ministrul dă instrucțiuni procurorului local, procesul era deja pus pe rol pentru data de 3 iunie 1863.

Precipitarea evenimentelor la Iași se datora Comitetului Central de Inspecțiune a Școalelor din România de dincoace de Milcov, în care o poziție dominantă deținea V. Alexandrescu-Urechiă, în calitate de președinte. Titu Maiorescu nu va fi de acord, la început, cu măsurile extreme, încercând să tempereze spiritul prea efervescent al scriitorului și profesorului Hasdeu. Drept urmare, i se trimite redactorului „Luminii" o scrisoare de dojenire colegială (semnată și de O. Teodori și G. Mârzescu), pe care însă acesta o dă publicității. Comentariul lui Hasdeu e în fapt o respingere. Spiritul conciliator al lui Maiorescu nu va fi înțeles și este decretat „amenințare", sau insuportabilă judecată *ex officio*. Comitetul de Inspecțiune în întregul său este socotit a practica „o nepilduită dictatură peste spirite și chiar peste trupuri". În plan artistic, sensurile echivoce se vor înmulți în secvențele romanțului *Duduca Mamuca* ce continuau să apară în revista „Lumina", iar doctorul Tucia va căpăta incrustațiile fizionomice și morale ale tânărului Maiorescu.

Tot acest complex de vanități rănite a condus la semnarea de către toți membrii Comitetului a „delațiunii" către ministrul Christian Tell, împotriva profesorului B. P. Hasdeu. Lor li se adaugă Mihail Kogălniceanu care, pe cont propriu, în calitate de membru al Consiliului Superior de Instrucțiune Publică (cooptat în 4 februarie 1863), trimitea ministrului o telegramă de „65 vorbe", prin care cerea pedepsirea „vinovatului", „după legea școlară". Urmările nu vor întârzia. Consiliul Superior recomandă ministrului scoaterea din funcție. Ministrul se adresează domnitorului, care semnează, în 18 mai 1863, decretul de îndepărtare din învățământ.

Departe de a accepta calea supușeniei și a „penitenței", cum îl sfătuiau Costache Negri și Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu făcea el însuși popularitate procesului care se apropia. Când, în 3 iunie 1863, se prezenta, în calitate de acuzat, în fața Curții Criminale din Iași, el era pregătit sufletește pentru o mare bătălie. Substitutul A. Botez citea actul de acuzare. A doua zi, în 4 iunie 1863,

B. P. Hasdeu prezintă în scris apărarea sa, pe care o dezvoltă în fața Curții, publicând-o, apoi, în revista sa „Lumina".

Vom reproduce câteva pasaje din pledoaria lui B. P. Hasdeu, după originalul păstrat în dosarul de la Iași, la care am făcut deja referire mai înainte. Mai întâi începutul: „Dupre toate legile lumii, dlor. o singură vină, fie ea cât de grea, numească-se ea crimă, delict, contravenție sau altfel; o singură vină, fie ea cât de pipăită, nu poate atrage asupră-și două pedepse. Bazându-mă pe acest principiu juridic universal, aș fi în dreptul meu a respinge din capul locului, în câteva cuvinte, procesul ce mi se oferește prin bunătatea dlui procuror. Aș putea să vă spui că, fiind profesor la Colegiul Superior de aice, am fost destituit, încă de la 18 a lunii trecute, tocmai din cauza pasajului foii mele pentru care voiți să mă mai judecați o dată, nenorocitul pasaj despre Emilia și mumă-sa! nefasta pagină 43! Destituția mea, dlor, este o amendă mai mare decât toate câte le prevede o lege de presă, și, pe deasupra, ea este pentru mine chiar un fel de pedeapsă de moarte."

Acuzatul nu respinge *de plano* procesul, ci încearcă metodic să respingă învinuirile: „D. procuror zice că pasajul de pre pagina 43, în nr. 15, în care eu descriu în ce mod o mamă a economisit pe fiică-sa Emilia, înlocuind-o pe-n-tuneric în privirea amantului; d. procuror zice că acest pasaj *à la Paul de Kock*, înșirat în romanțul meu *Duduca Mamuca*, ar fi contrar moralității publice, și s-ar osândi prin un articlu oarecare din legea presei (...) Aflăm o singură cale pe care e cu putință a se constata moralitatea sau nemoralitatea publică a pasajului despre Emilia și mumă-sa; anume să căutăm în ce mod primeau alte pasajuri de acest soi popoarele vechi și nouă, străinii și românii." B. P. Hasdeu evocă, întâi, *Cântarea cântărilor* a înțeleptului Solomon. Continuă apoi cu Ovidiu, Petroniu, Apuleius, Plaut. Din literaturile moderne, citează pe Rabelais, Boccaccio, Shakespeare, Goethe. Dintre „fruntașii junei noastre literaturi", exemplifică prin texte alese din Alecsandri, Negruzzi, Eliade, Beldiman, Conachi.

Concluzia este peremptorie și acuzatul devine acuzator: „Un romanist, un poet, un istoric, sunt portretiștii societății: vinovați-s ei care zugrăvind-o așa cum este? În vodevilul dlui Alecsandri e nemoral priveghetorul Răzvrătescu, iar nu d. Alecsandri; în piesa dlui Negruzzi e nemoral cuconașul Leonescu, iar nu d. Negruzzi; în epopeea lui Beldiman sunt nemorali turcii, iar nu Beldiman, și așa mai departe. În romanțul meu cine oare este nemoral? acel tip studențial care e înfățișat ca eroul intrigii, tip ce ușor se poate adeveri, din nenorocire, în toate universitățile Europei, iar nicidecum romanistul! Dezvălind în toată golătatea lor înaintea poporului atenian mârșavele desfrânări ale lui Timarc, Eschil zice: «Nu e vina mea, dacă în tabloul unei asemenea vieți îmi este cu neputință a alege trăsături și culori morale... o să fiu silit uneori a-mi îngloda graiul!» Iată teoria școlii realiste în literatură. Iată pentru ce *Cântarea*

cântărilor, Aristofan, Ovidiu, Petroniu, Apuleius, Plaut, Boccaccio, Shakespeare, Rabelais, Goethe, Alecsandri, Negruzzi, Eliade etc. nu sunt și nu pot fi nemorali! Nemorali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere și le prigonesc sau defaimă din egoism! Nemorali sunt aceia ce n-ar voi ca lumea să-i afle cine sunt!“

Într-o „notă“ din revista „Lumina“, B. P. Hasdeu dă extensie evenimentului, scontând pe efectul publicității pentru reîncadrarea sa în învățământ: „La rostirea acestei apărări a fost față un public nepilduit până acuma în sala Curții Criminale, în cauze de presă: toată *smântâna* Ieșului, dupre expresia unui din auzitori; peste două sute de persoane, a cărora simpatie pentru pârâtul izbucnea la tot pasul prin murmure de mulțumire.

După o dezbatere, urmată în două zile consecutive, 3 și 4 iunie, majoritatea tribunalului, respingând pâra dlui procuror, a venit la următoarea încheiere: «Curtea Criminală cunoaște pe dl Hâjdău *nevinovat* de acuzația ce i s-a întins și, prin urmare, hătărăște că să rămâie *liber de răspundere* în acest caz.

Membrii: D. Gherghel, L. Catargiu, V. Forescu, S. Mano.»

Întreb acuma pe toți românii, amici și neamici: cu ce drept destituitu-m-a d. fost ministru la Culte din postul de profesor colegial, pentru o scriere judecătorește recunoscută ca nevinovată? Însă, acest *tel* ne pregătim a-l descurca mai cu adinsul în unul din numerii viitori.“[8]

B. P. Hasdeu nu și-a mai ținut promisiunea pentru că va pleca precipitat din Iași la București, numit fiind de noul ministru, Al. Odobescu, în Comisia Documentală a monastirilor închinate, iar revista sa „Lumina“ își încetează astfel apariția.

Un contemporan, G. Panu, care lasă impresia că a asistat la proces, descria astfel atmosfera din sala tribunalului: „Știți cum s-a apărat dl Hâjdeu? A venit cu toată literatura pornografică antică și modernă, cu toți marii poeți și marii prozatori, și ceasuri întregi a cetit bucăți piperate din toți autorii, încât judecătorii, procurorii etc. ziceau întruna: «Destul, destul, ne-ai convins». Dar d-l Hâjdeu n-a terminat până n-a făcut demonstrația completă, cum că *Mamuca* sa ar putea figura în colecția pentru educația tinerelor fete, față de grozăviile pe care le citise.“[9]

Dacă anecdotismul însoțea multe din evenimentele literare ale secolului al XIX-lea, cauza confruntărilor și mai ales ecoul lor erau mult mai adânci. Ori de câte ori s-au iscat dezbateri literare în care au fost implicate conceptele de *etic* și *estetic*, ele vizau „bătălii“ ideologice de anvergură. În consecință, explicația adevărată a celebrității peste veac a primului proces literar românesc nu ține de „scandal“, sau — cum s-a spus — de simpla coincidență a desfășurării în străinătate a nu mai puțin celebrelor procese intentate de mințile înguste lui Baudelaire și Flaubert. Pledoaria lui B. P. Hasdeu marchează, la noi, începutul marii dezbateri despre *realism* (termen prin care se înțelegea, mai târziu, în epocă, și naturalismul) ce va reverbera până către sfârșitul secolului.

(S.I.)

[8] „Lumina“, nr. 17, 1863, p. 65–74.

[9] Gh. Panu, *Amintiri din „Junimea“ de la Iași,* în „Săptămâna“, an. II, nr. 25, 19 aprilie 1902, p. 252–253.

IANCU ȘI IONIȚĂ

Povestire publicată în „Buciumul“ an. I, nr. 96, 4 septembrie 1863, p. 383. Apărută sub titlul de rubrică „Varietate“. Deși ziarul apărea în București (proprietar și director Cezar Bolliac), autorul descrie moravuri din urbea Iașilor, de unde tânărul B. P. Hasdeu plecase definitiv, doar de câteva săptămâni, în urma unor conflicte ireconciliabile cu autoritățile locale. Republicată în „Calendarul dracului pe anul 1866“, p. 135–144, cu titlul *A pățit-o cocoana!* și cu următoarea notă a editorului bucureștean George Ioanid: „Domnul B. P. Hasdeu a avut bunătatea a ne da această nuvelă, pe care o tipărim cu plăcere pentru spiritul original ce conține“.

Nu suntem siguri că autorul a operat toate modificările din textul apărut în „Calendar“... Una dintre ele pare cel puțin ciudată. La r. 28, Ioniță îi spune prietenului său că ar fi bine să călătorească, spre Paris, cu *vaporul,* precizându-i: „am și un moș pe drum la Galați...“ Forma veche „moș“ este schimbată de redactorul „Calendarului...“ în „unchi“. Este absurd să credem că B.P. Hasdeu uitase înțelesul învechit al cuvântului „moș“, adică „vapor, corabie“. Chiar și titlul nou, ales de George Ioanid, *A pățit-o cocoana!* este specific unei povestiri de calendar. Din aceste motive, am considerat text de bază varianta inițială din ziarul „Buciumul“.

VARIANTE

Sigle:

„Buciumul“ (1863) (text de bază): A
„Calendarul dracului“ (1866): B

58

1 *A*: Iancu și Ioniță; *B*: A pățit-o cocoana!/ 9 *A*: de la Iași; *B*: din Iași/ 11 *A*: acuma; *B*: acum/12 *A*: Acuma; *B*: Acum/14–15 *A*: necăjindu-se a-și suci

închipuita; *B*: silindu-se a-și suci închipuita-i/19 *A*: rădicând; *B*: ridicând26 *A*: nu-s; *B*: nu sunt28 *A*: moș; *B*: unchi.

59

1*A*: Grenlandia... a îmbla pen; *B*: La Grenlandia... a umbla prin/13–14 *A*: asemeni... rădică coada; *B*: asemenea... toarce/17 *A:* terpelea; *B*: ghemuia/21 *A*: a dispărut... într-o bortecică; *B*: dispăru... într-o găurea/27 *A*: buiduindu-și; *B*: murmurând29 *A:* deoparte*: B:* la o parte/31 *A:* apoi; *B:* apoi citi *B:* Sărind repede

60

4*A*: De a lăsa; *B*: Îmi pare rău de a lăsa/8*A*: Firește; *B*: Ei bine!/18 *A:* 24 de lumi; *B:* 24 luni/24 *A*: dinți; *B:* de măsele/29 *A*: sărind răpede; *B:* sărind repede

61

2*A*: să te-ntorci... Unde ți-s; *B*: să te întorci... Unde-ți sunt/4 *A*: M-a împedicat; *B:* Mă împedică/12 *A*: ceea; *B*: aceea/15 Albeața sa; *B:* Albeața-i/18–19 *A*: s-a deprins; *B*: se deprinsese/24 *A:* s-o curtenească; *B*; s-o curteze/28 *A*: năstrușnice; *B*: fantastice/33 *A*: adică-și stergea; *B*: adică își stergea

62

7*A*: bărbatu-său... lăcrămi; *B*: bărbatul său... lacrime/10 *A*: se încredințase; *B*: se încredință/11 *A*: numai; *B* însă/13*A*: acest broș; *B*: această broșă/16 *A*: Dară; *B*: Dar/21 *A*: a plăcut; *B*: plăcut/25–26 *A*: montenegrin... ți se părea; *B*; montenegrean... ți se pare/28 *A*: cu sute... pariziene; *B*: cu sutele... pariziane/29–30 *A*: n-a contenit a curteni; *B*: nu conteni a curta/33 *A*: a-l perde; *B*: a-l perde aiurea

63

10*A*: nu trebuiește nimica; *B*: nu trebuie nimic/14 *A*: dară; *B:* dar/15 *A*: cucoana; *B:* cocoana 18/*A*: domnitale; *B*: dumitale/19 *A*: de aci; *B*: d-aci/23 *A*: că așa!; *B*: că nu!/25 *A*: mâne; *B*: mâine/26 *A*: d-ei; *B* : dumneaei/30 *A*: — Așteaptă-ne; *B*: — Așteaptă-mă/32 *A*: cum Ioniță; *B*: și Ioniță/37 *A*: Cucoana; *B*: Cocoana

64

4 *A*: cari; *B*: care/9 *A*: mânilor; *B*: mâinilor/21 *A*: diminecața; *B*: de dimineață/31 *A*: împrumut pe o zi? *B*: împrumut?/34 *A*. cucoanei; *B*: cocoanei/35 *A*: răpede s-a sculat... țintând: *B*: s-a sculat repede... ținând

65

3*A*: cari; *B*: care/8 *A*: Nu-i... trebuie; *B*: Nu este... trebuiește/9 *A*: cucoana?; *B*: cocoana?

(S.I.)

CRUCEA ȘI ICUSARUL

Istorioară publicată în „Aghiuță", an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 13–14; nr. 4, 24 noiembrie 1863, p. 29–30; nr. 6, 8 decembrie 1863, p. 45–46 Semnat „...n...o...ŭ". La sfârșitul părții din nr. 6, se menționează că „va urma", dar povestirea se întrerupe. Textul poate fi interpretat și ca o ironie la adresa compunerilor pe tema iubirilor ingenui. De remarcat săgețile satirice împotriva lui V. Alexandrescu-Urechiă.

(S.I.)

NĂPASTEA

Povestirea a apărut în periodicul bucureștean „Aghiuță", an. II, nr. 11, 15 ianuarie 1864, p. 86–87.

Textul are aspectul unui articol de lexicografie în genul celor pe care le va realiza mai târziu pentru dicționarul său, *Etymologicum Magnum Romaniae*.

(S.I.)

LUMEA ARISTOCRATICĂ

Schița apărută în „Aghiuță", an. II, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 102-103. Reprodusă în „Calendarul Românei pre anul 1871 de la Christ," p. 87–88, cu supratitlul: *Din ghiozdanul lui „Aghiuță"*.

Sigle:

„Calendarul României" (1871) (text de bază): A

„Aghiuță" (1864): B

75

5 *A*: ea; *B*: d-ei/7 *A:* vreo *amazonă;* B*:* celebra *amazană* a Bucureștiului/9 *A*: nici nu băga... societate; *B*: nici băga... societate a plimbătorilor/11 *A*: ei; *B*: d-ei/26 *A*: De supt musteață...; *B*: *omite*

76

1 *A*: numai doară; *B*: doară/3 *A*: nu se poate înțelege fără; *B*: se poate înțelege numai în/4 *A*: Stecluța; *B*: O stecluță/5 *A*: *în; B*: *pe*/13 *A*: află; *B*: citi în „La voix de la Roumanie", unica „voce românească" admisă în saloanele înaltei noblețe,/14 *A*: sosise; *B*: contele Ashlei sosise/24 *A*: era cea mai; *B*: cea mai/26 *A*: Casațiune; *B*: Casațiune și d. Rosetti-Caimata formau Adunarea./31 *A*: Tingirică; *B*: Castron

(S.I.)

AMABILITATE SUPERLATIVĂ

Moment umoristic, nesemnat, publicat în „Aghiuță", an. II, nr. 14, 13 februarie 1864, p. 110.

Textele din „Aghiuță" erau scrise de obicei de B. P. Hasdeu. Rareori, în paginile periodicului, apăreau și materiale ale altora, dar atunci redactorul responsabil menționa proveniența. În această situație, am atribuit articolul lui B.P.H., mai ales că schița umoristică este în spiritul altor „momente" publicate de autor și care vor servi drept modele lui I.L. Caragiale.

(S.I.)

CĂȚELUL PESTRIȚ

Subintitulată, ironic, „romanț în două tomuri", povestirea este publicată întâi sub titlul *Cățelul tărcat*, în revista „Aghiuță", an. II, nr. 14, 13 februarie 1864, p. 105–107. E reprodusă, cu unele remanieri, în „Calendarul României pre anul 1871 de la Christ", p. 88–90. Supratitrată: *Din ghiozdanul lui Aghiuță.*

Scrierea are un pronunțat caracter parodic față de unele aspecte ale literaturii lui V. Alecsandri sau D. Bolintineanu. Satirizează, apoi, subțire politica lui M. Kogălniceanu în materie de industrie.

VARIANTE

Sigle:

„Calendarul României" (1871 (text de bază): A

„Aghiuță" (1964): B

1 *A*: pestriț; *B*: tărcat; 2 *A*: Romanț în două tomuri; *B*: Roman în două tomuri de dna Bourdon și dnul *Aghiuță*. Moto: mitologia orientală zice că „spiritul" se naște din unirea dracului cu femeea/4 *A*: Mă dusei; *B*: *Amicul familiei* al dșoarei Dunca m-a aruncat în lumea literaturei femeiești. Mă dusei/7 *A*: nu mai au; *B* nu au/19 *A: pestriț; B: tărcat.* În același mod am îndrăcit nuvela întreagă, altfeli foarte posomorâtă și ursuză, făcând-o să contenească de a fi proprietatea dnei Bourdon cu care m-am unit la un loc pentru a scoate la lumină ceva comun.

D-voastră înțelegeți, chiar fără să v-o spui, că o așa unire cu d-ei era cu neputință de nu strămutam scena la București, pentru ca să ne putem întâlni/24–25 *A*: sântul nu-mi aduc aminte fiind peste măsură mulți; *B*: sfântul nu-mi aduc aminte și chiar mi se pare că era o sfântă/27 *A*: pestriț; *B*: tărcat.

79

1 *A*: și-n; *B*: și în/5–6 *A*: căruței, dar nu asupra cadavrului; *B*: căruței./9 *A*: pestriț; *B*: tărcat/15–16 *A*: de a rămânea în postul său chiar după schimbarea a zece miniștri.; *B*: de a deveni ministru într-o lună, bunăoară ca d. Iliescu./17 *A*: când iată; *B*: cum/19 *A*: pestriț; *B*: tărcat/21 *A*: nu ca; *B*: nu pentru ca/36 *A*: *Roumanie; B: Roumanie*, îi da o mare asemănare cu d. Papa Niccola

80

2 *A*: a cunoscut-o; *B*: a cunoscut-o și/9 *A*: roșit; *B*: înroșit/20 *A*: cățelul; *B*: cățelul tărcat/22 *A*: un spălătoriu; *B*: spălătoriu

81

1 *A*: care, ca și d. Alecsandri; *B*: care, precum am spus./6 *A*: eroului; *B*: iroului/7 *A*: pestriț; *B*: tărcat. domnișoarelor! Vă sfătuim din toată inima, eu Aghiuță și dna Bourdon, de a vă aproviziona câte un cățel tărcat.

(S.I.)

UN TIP BUCUREȘTEAN

Portret publicat în „Aghiuță", an. II, nr. 23, 28 aprilie 1864, p. 176–177. Semnat cu pseudonimul „...n...o...ŭ".

Satiră pe marginea legii dezrobirii țiganilor. B.P.H. viza, însă, și evenimente politice de mare actualitate, cum ar fi, de pildă, proiectul legii rurale pe care Mihail Kogălniceanu de abia îl depusese la Cameră (13/25 aprilie 1864).

(S.I.)

URSITA

Concepută inițial ca „epizodul I" al părții I *Copilăriele lui Iancu Moțoc*, din vastul „romanț istoric" *Viața unui boier*, proza istorică *Ursita* a apărut în „foliola" ziarului „Buciumul" cu începere din 20 iunie/2 iulie 1864 (II, nr. 246, 20 iunie 1864, p. 1–2; nr. 247, 23 iunie, p. 1–2; nr. 248, 25 iunie, p. 1–2; nr. 249, 27 iunie, p. 1–2; nr. 251, 2 iulie, p. 1–3; nr. 252, 4 iulie, p. 1–2; nr. 253, 7 iulie, p. 1–2; nr. 255, 11 iulie, p. 1–2; nr. 256, 14 iulie, p. 1–3; nr. 258, 18 iulie, p. 1–2; nr. 260, 23 iulie, p. 1–2; nr. 264, 1 august, p. 1–2; nr. 266, 6 august, p. 1–2; nr. 268, 11 august, p. 1–2; nr. 271, 18 august, p. 1–2), sub semnătura „B.P. Hăjdeu". Din „epizodul II", *Procopseala*, scriitorul nu reușea să publice decât capitolul I, *În care se arată gravele preocupațiuni ale lui Bogdan Vodă*, după care întrerupea definitiv continuarea trilogiei romanești.

Cum manuscrisul cărții nu s-a păstrat, nu cunoaștem dacă autorul a mai elaborat și alte fragmente.

La tipărirea în paginile ziarului „Buciumul", textul lui B. P. Hasdeu era însoțit de următoarea notiță publicitară, menită a da o idee asupra întregului: „Avem satisfacțiunea a putea procura lectorilor noștri o plăcere neașteptată. Cel mai serios romanț istoric care s-a ivit până acum în literatura noastră, *Copilăriele lui Iancu Moțoc* de dl Hăjdeu, atât de binecunoscut pentru talentul și cunoștințele istorice, pentru întinsele sale citiri a tot ce este cronică, hirsov și act propriu istoriei românilor din oricare parte a României.

Romanțul *Copilăriele lui Iancu Moțoc* devenind proprietatea ziarului «Buciumul», pentru prima sa edițiune, declarăm că vom reclama contra oricărui va reproduce, va publica, în întreg sau în parte, în originale sau în traduceri, părți din acest romanț fără voia direcțiunii ziarului «Buciumul». Acest romanț reintră în posesiunea autoriului său atunci când se va termina cu totul prima sa edițiune foliola ziarului «Buciumul».

Sperăm și sîntem încredințați că lectorii noștri vor mărturi că până astăzi, afară de câteva nuvele ale dlui C. Negruzzi, n-au citit nimic care să se apropie de acest romanț, diferența este numai că acele nuvele ale dlui Negruzzi excită fără a satisface și sînt prea scurte ca să poată comporta într-însele mai mult decât cașetul epocilor ce recheamă, pe când opera dlui Hăjdeu fiind întinsă — căci poate forma trei volume — coprinde tot ce ar voi cineva să știe despre civilizațiunea română în secolul XVI, tot ce ar trebui să caute istoricul, poetul, filosoful și artistul.

Începem în foliola noastră de astăzi romanțul *Copilăria lui Iancu Moțoc*, de dl. Hăjdeu" („Buciumul" an. II, nr. 246, 20 iunie/2 iulie 1864, p. 1–2).

După 12 ani de la abandonarea, din motive necunoscute, a „romanțului", prozatorul revenea asupra materialului publicat, încercând să-l valorifice ca un text de sine stătător. În acest sens el restructura „epizodul I" — singurul la care se oprea — într-o nuvelă sieși suficientă sub titlul *Ursita*. Regândirea narațiunii într-o cu totul altă perspectivă decât cea inițială îl determina pe autor să introducă un capitol absolut nou *(În care se demonstră „libertatea electorală", așa după cum s-a practicat în toți timpii)* față de varianta din „Buciumul"; să modifice profund desfășurarea altora (ca de pildă finalul capitolului *În care cei vii se încurcă și un mort vine să-i descurce);* să înlăture doctele note de subsol (utile poate într-un roman, dar greoaie pentru o proză scurtă); să contureze mai accentuat ideea implacabilității soartei ș.a.m.d.

Întrucât capitolul I, din „epizodul II", neluat în considerație la restructurarea prozei, deschide interesante perspective asupra liniilor proiectatului roman, îl reproducem în continuare ca pe o importantă piesă privind geneza lucrării:

COPILĂRIELE LUI IANCU MOȚOC
PARTEA I

(Din romanțu[l] istoric: Viața unui boier)
Epizodul II

PROCOPSEALA

Capul I
În care se arată gravele preocupațiuni ale lui Bogdan Vodă

Lucrurile cele mai frumoase tot însă se urăsc cu timpul. Una dintre condițiunile frumuseței este noutatea.

Un lucru care contenește de a fi nou pentru noi, cu care ne deprindem, care începe a se învechi, nu mai este frumos cum se cade, căci pierde una din condițiunile frumuseței.

Această maximă se aplică deopotrivă bine și către mobila ce se peticește, și către trăsurele ce se freacă, și către hainele ce se rod, și către femeie...

Cu cât, dară, mai vârtos se uită cu ușurință un lucru oricât de frumos, care nu mai ființează!

Trecură cinci ani de la moartea domniței Stanca, femeia lui Bogdan Vodă și muma pruncului Ștefăniță, despre a cărui naștere însoțită de triste profeții, am vorbit la începutul acestei istorii.

Cinci ani nu sunt cinci zile.

Dintru-întâi, Bogdan Vodă tânjea, ofta, trăia prin suvenirile trecutului, se uita cu mândria despretului la toate fustele de pe fața pământului...

Dară cu toată ziua, cu toată oara înainte memoria principelui slăbea și se evapora treptat, puțin câte puțin, până ce ajunse ca să dispară din ea cu totul

imaginea răposatei, încât să i se-ntâmple uneori chiar a se îndoi dacă în adevăr ar fi viețuit veriodată o domniță numită Stanca!

Acum Bogdan Vodă nu se mai stânjenea de a studia mai de aproape sexul frumos al țărei sale. Mai multe jupânese, mai multe fiice de boieri, ba chiar mai multe *pârgărese*[1] și negutătorese, înregistrară în inima lor fericitele momente în cari *milostivul și luminatul domn*[2] le aruncase câte o dulce ocheadă.

Zicem „o dulce ocheadă" măcar că Bogdan Vodă avea ochi încruciți, dară ocheadele domnești nu pot a nu fi dulci pentru frageda ambițiune a femeii!

Cu toate astea, spicuind în dreapta și în stânga, principele nu-și găsea o muiere pe plac.

Într-o zi el se decise a consulta în această importantă cestiune cunoscuta experiință a bătrânului vel logofăt Ioan Tăut.

După ce primul-ministru sfârși a-i citi feluritele hrisoave, la cari urma a se anina pecetea domnească, vodă zise dodată:

— Ei bine, lasă astea la o parte; aș vrea să vorbim acum despre altcevași, tată logofete.

Domnul numea pe Tăut *tată*, numai în minutele sale de cordialitate: era un semn de grație și de mulțămire.

— Să vorbim despre orice îți va plăcea Măriei tale.

— De pildă, despre muieri.

— Muieri...?

Aci logofătul își netezi cu gravitate lunga barbă albă ca zăpada.

Vodă înțelese toată delicatețea acestei tăcute mustrări.

— Adică nu tocmai despre muieri, tătucă; ci despre... despre patimele omenești.

— A! despre patimele omenești?

— Pentru ca să mă înțelegi mai bine, voi începe cu o pildă. Un cal frumos este acela care are picioare subțiri, un gât lung și încovoiat, urechi mici și așa mai departe. Așa-i, tată logofete?

— E cam așa, Măria ta.

— Să-mi spui, dară, acuma, ce este o femeie frumoasă? Ce fel de picioare, ce fel de gât, ce fel de urechi trebuiește la o muiere pentru ca s-o poți numi frumoasă? Precum vezi, întrebarea mea nu este deloc de rușine.

Logofătul zâmbi.

— Lumea crede, Măria ta, că o muiere frumoasă e acea care place.

---

[1] „Pârgarii" de la cuvântul german „Bürger" erau negutătorii cei mai bogați, cari aveau îndatoririle de membri municipali actuali. Vezi „Arhiva istorică", nr. 2, p. 13 și 15.

[2] Formula întrebuințată în documente. Vezi „Arhiva istorică", nr. 3, p. 22 și 24.

— Cu asta nu mi-ai răspuns nimica, căci eu mi-oi întoarce întrebarea și ți-oi spune iarăși: ce trebuiește unei femei, pentru ca ea să ne placă?

— Apoi e greu... cam greu... eu unul știu că mie îmi plăcea totdauna femeiile cari... nu plăceau altora.

— Ha, ha, ha! ian'spune-mi cum așa, tătucă?

— Nu m-ai înțeles, Măria ta. Eram să zic că-mi plăceau totdauna femeile cari... nu semănau cu altele.

— Să trăiești, Tăutuțule! Să trăiești, Tăutuțule! o așa muiere voi să-mi caut și eu! strigă junele principe sărind din jeț și îmbrățișând pe primul său ministru.

După ce logofătul ieșise, Bogdan Vodă trămise să-l cheme pe vel armașul Luca Cârje.

— Ce veste, armașule?

— Totul e bine, liniștit și mulțămit, Măria ta.

— Gândeam că poate s-a fi întâmplat cevași.

— Nimica, Măria ta.

— Ce dracu! De va urma tot așa, nu mi-ar mai trebui nici armașii!

— Adevărat grăiești, Măria ta.

— Ba nu! Armașii mi-or trebui și atunci, întâmpină principele, apucând ocaziunea ce i se prezinta de a aborda d-a dreptul scopul pentru care chemă pe Luca.

— Cum va plăcea Măriei tale.

— Și știi pentru ce mi-or trebuit atunci armașii?

— Ascult, Măria ta.

Vodă se sculă și făcu câțiva pași prin odaie.

— Ciudat pui de om mai este și logofătul Tăutu. He? Cum ți se pare, armașe?

Luca îngălbeni, presupunând că domnul ar fi cugetând la pierirea venerabilului logofăt.

— Jupânul logofăt, Măria ta?

— Ei, da! Închipuiește-ți armașe... ha, ha! închipuiește-ți despre ce am vorbit astăzi cu dânsul?

— Despre punerea țărei la cale, firește.

— Firește, firește! Dară pentru ca să poci pune țara la cale, cată mai întâi de toate să mă pun la cale chiar pe Domnia mea, căci totul se începe de la cap, iar nu de la picioare.

— Te înțeleg, Măria ta.

— Așadară, întrebai pe logofătul, care este femeia cea mai frumoasă, și-mi răspunse ha! ha!... ian'șezi, armașe; îți poruncește Domnia mea.

Luca se așeză pe marginea scaunului.

— Îmi răspunse că femeia cea mai frumoasă este aceea care nu seamănă cu alte femei. Nu cumva ăi fi cunoscând vro așa femeie, armașe?

— Nu, Măria ta, întâmpină Luca cu o voce tulburată, în al cărei timbru un observator ar fi recunoscut o indignațiune cu greu năbușită.

— Nu? îmi pare rău; căci mi-ar trebui foarte mult o asemnea muiere, ar trebui foarte mult Domniei mele.

Vodă apăsă tonul asupra ultimelor cuvinte.

Luca tăcea, făcându-se că nu pricepe.

— Știi, vel armașe, care este datoria unui vel armaș?

— În curgerea de trei ani mi-am împlinit-o, Măria ta; răspunse Luca sculându-se în picioare și plecând capul.

— Datoria unui vel armaș e de a ști tot, tot, tot ce este și se face în oraș.

— Dară, Măria ta; este de a ști orice poate amenința liniștea orașului; întâmpină Luca plecând capul și mai jos.

Vodă se uită drept în ochii junelui slujbaș, care îi răspundea cu atâta tărie; figura lui Luca era rece și impasibilă.

— Îți aduci, oare, aminte, armașe, cum și-a sfârșit zilele înaintașul tău Fliondur?

— Sub securea călăului, Măria ta, să-i fie țărâna ușoară.

— Ei bine, Domnia mea îți poruncește; auzi? îți poruncește ca să-mi găsești o femeie care să nu semene cu alte femei. Domnia mea ți-o poruncește!

Pe o masă, acoperită cu postav verde[3] sta buzduganul domnesc, de aur masiv și presărat la cap cu pietre scumpe.

Luca îl luă, se puse în genuchi înaintea principelui și, prezintându-i teribila armă, zise cu o voce fermă:

— Ucide-mă, stăpâne, dară nu mă face *hotru*[4]; n-a *hotrit* tatăl meu, care căzu în luptă cu păgânii, apărând pe blagoslovitul părinte al Măriei tale; nu voi *hotri* nici eu.

Figura olandeză, flegmatică, lungană a lui Luca nu era deloc frumoasă; însă sînt momente în viața oamenilor când noblețea faptei și mărirea sufletului aruncă o îngerească și nerezistibilă lumină până și asupra fețelor celor mai urâte.

— Scoală, băiete! scoală! zise Bogdan Vodă. Domnia mea a vrut numai să te cerce... du-te în treabă-ți.

Luca sărută poala hainei domnești și ieși.

„Am fost slab, am fost prea moale; el își bătu joc de mine; gândi în cugetul său principele, după ce se văzu singur. Ce va fi dacă toți vor urma pildei mucosului ăsta care a cutezat să nu-mi dea ascultare?“

O luptă crâncenă se încinse în inima domnului.

---

[3] Balada *Năframa și inelul*, în colecțiunea lui Alecsandri.

[4] Cuvânt vechi, întrebuințat în *Pravila lui Vasile Lupul*, în sens de mijlocitor de femei *(entremetteur)*.

Pe de o parte, el nu putea a nu recunoaște sublimele purtării armașului care prefera a muri decât a fi mijlocitor de femei; pe de altă parte vodă se credea insultat și disprețuit în dreptul său de a comanda, un drept la care țin atât de mult suveranii!

Cugetarea cea rea învinse pe cugetarea cea bună.

Bogdan Vodă porunci ușeriului să cheme din nou pe vel armașul Luca Cârje.

— Jupâne armașe! Domnia mea dorește să vază în ce stare se țin temnițele Domniei mele, încredințate înțelepciunii și credinței tale. Întovărășește-mă.

Luca înțelese foarte bine că această neașteptată reviziune a închisorilor este numai un clenci, prin care să se motiveze pierderea lui.

Atunci, ca și oricând, un control premeditat putea să scape de bănuială pe funcționariul cel mai negliginte și vițios, și totodată să compromită pe funcționariul cel mai activ și mai onest; căci controlorul are larga facultate de a nu avea ochi decât pentru meritele cui îi place și defectele acelui pe care nu poate suferi.

— Poftești Măria ta a vedea închisorile boierilor? întrebă Luca cu resemnațiune.

— Ba ale prostimii, armașe.

Temnițele pentru nobili erau în foișoarele palatului domnesc, iar acele pentru oamenii de rând în turnurile cetății.

Vodă și Luca încălecară și purceseră în expedițiunea lor, urmați de o ceată de *copii de casă.*

În turnul cel mai apropiat erau închiși negutătorii străini, acuzați pentru sustragerea mărfurilor de la vămuire.

— Bieții oameni sînt rău ținuți, foarte rău ținuți, armașe; uită-te! ăsta nu e spălat, celălalt nu are unghiile tăiate...

Luca asculta dojenele fără a răspunde.

În turnul al doilea erau întemnițate femeile acuzate pentru tot feliul de crime: unele au otrăvit pe bărbații lor, altele au ucis pe copiii lor; fure, fermecătorese, gazde de hoți și așa mai departe, tinere, bătrâne, frumoase, urâte.

— De ce muierile astea sînt atât de slabe? pesemne, nu le mai hrănești, armașe? întrebă vodă cu asprime.

— Răutatea nu lasă pe om să se-ngrașe, Măria ta, răspunse cu respect Luca.

— Ba nu ne hrănește, Măria ta! nu ne hrănește, Măria ta! țipă cu o singură voce zgomotosul cârd.

— Auzi, armașe? zise vodă strângând sprâncenele.

— Să nu asculți ce-ți va răspunde el, Măria ta; ne face să murim de foame, Măria ta... strigă, ieșind din grupă și apropiindu-se de vodă, o femeie care ar fi atras asupră-și atențiunea unui pictore... cu cât mai vârtos a unui domn.

Ea nu avea mai mult de douăzeci și cinci de ani, era naltă, sveltă, cu un sân ca pe statuile zânelor antice, cu trăsăturele feței de o regularitate artistică, cu ochi negri ca mura și cu păr roșu ca năramza.

Pielița feței era atât de albă și transparinte, încât te lăsa să urmărești vinele cele mai gingașe îngânându-se cu jocul sângelui.

Era frumoasă!

Fața lui Bogdan Vodă se înveseli.

— Cine e muierea asta, dragă armașe?

— E vinovată pentru uciderea unui călăraș hătmănesc.

— Ea a ucis un călăraș?

— Era să mă necinstească, Măria ta! strigă femeia.

Vodă luă pe Luca la o parte.

— Vezi, iubite, că logofătul Tăut știe ce zice... iată o muiere care în adevăr nu seamănă cu altele.

(Va urma)

Spre a se îndepărta de chingile istoriei (în hotarul cărora își fixase romanul) spre sferele liberei fantezii, autorul schimba numele personajului principal Iancu (ce amintea de tiparul eroului luat ca model) în Mihu (fără vreun suport real).

Forma restructurată a textului (împărțit în două secvențe distincte: partea I *Am scăpat de el;* partea a II-a: *Ba n-am scăpat de el*) era publicată — cu precizarea „nuvelă istorică" — în „Revista literară și științifică", an. I, nr. 2, 15 martie 1876, p. 83–121; nr. 3, 15 aprilie 1876, p. 183–234; nr. 4, 15 mai 1876, p. 279–292.

După moartea scriitorului „nuvela" a cunoscut o amplă și interesantă difuziune. În 1910, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva" publica pentru prima dată textul într-un volum de sine stătător cu titlul: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Ursita.* Roman istoric (218 p.) reproducând varianta din „Buciumul". „Notele explicative" de subsol ale autorului erau reproduse la sfârșitul cărții. Deși nu se precizează, deducem că ediția îi aparținea lui Iuliu Dragomirescu. Faptul e sugerat, de altfel, de cea de a doua ediție a cărții, apărută fără modificări, la aceeași casă de editură, în 1915 (208 p.), de data aceasta cu o prefață semnată de Iuliu Dragomirescu.

Curios e că Mircea Eliade — care aprecia așa de mult amprenta destinului imperial manifestată în *Răzvan și Vidra* — nu a selectat nuvela în larga sa

antologie în două volume: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1937.

Ea a circulat în perioada interbelică doar prin mijlocirea vol. *Hasdeu povestind copiilor* („Colecția Clasicilor români și străini pentru copii și tineret", întemeiată și îngrijită de Octav Minar), București, Editura Librăriei Socec & Co SA, [1931].

Din păcate însă, editorul a reprodus în mod denaturat, comprimând, într-o versiune ad-hoc, cu foarte puține fragmente autentice, textul nuvelei, sub titlul *Copilul din Codrul Cosminului*. Acțiunea așa de largă, cu încercarea de surprindere a vieții unei întregi lumi e redusă schematic doar la întâmplările privitoare la destinul copilului orfan. De asemenea, titlurile capitolelor sunt înlăturate, păstrându-se doar o aproximativă marcare a lor cu cifre romane.

Textul autentic al nuvelei, în ultima formă văzută de autor (din „Revista literară și științifică", e tipărit pentru prima dată în volum, în 1960, în ediția îngrijită, în redacție, de Andrei Rusu, (cu o prefață de George Munteanu): Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare*, I, *Poezii. Micuța. Ursita*, Colecția „Biblioteca pentru toți", București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, p. 115–213.

După aceeași revistă stabilea textul, cu acribia-i filologică recunoscută, Jack Byck în cadrul ediției (apărută după moartea sa): Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri alese*, I (cu un studiu introductiv de George Munteanu), București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 167–246. Textul acestei ediții a fost reprodus tale-quale în două prestigioase antologii ulterioare: Hasdeu, *Sarcasm și ideal*, antologie, postfață și bibliografie de Mircea Zaciu, București, Editura Minerva, 1975, p. 125–229 și B. P. Hasdeu, *Scrieri literare*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, București, Editura Minerva, 1989, p. 116–192.

Concomitent cu ediția îngrijită de Jack Byck, Mihai Drăgan publica în colecția „Lyceum" a Editurii Tineretului antologia B. P. Hasdeu, *Pagini alese*, (București, 1968) în cuprinsul căreia reproducea textul nuvelei istorice *Ursita* (p. 225–308), după „ediția apărută la București în 1910", cu alte cuvinte după prima versiune, neterminată, a prozei din „Buciumul".

O bună ediție a realizat, în 1974, C. Mohanu, publicând nuvela în volum separat în cadrul colecției „Columna" a Editurii Militare (B. P. Hasdeu, *Ursita*, ediție, cuvânt înainte, note și glosar de..., București, 1974, 182 p.). Din dorința de a oferi cititorului o viziune integrală asupra textului, editorul reproduce în aparatul critic „notele explicative" ale variantei din „Buciumul", eliminate de autor. Din păcate, însă, el nu include și începutul „epizodului II", neutilizat la restructurarea prozei — încât dosarul cărții rămâne incomplet.

Nuvela istorică e inserată și în cuprinsul ediției în două volume îngrijită de N. N. Romanenko și Lazăr Ciobanu: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri alese*, apărută la Chișinău, sub egida Editurii Literatura Artistică, în 1988, cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea scriitorului (vol. I, p. 404–485).

Din câte cunoaștem, *Ursita* a beneficiat în decursul timpului de o singură tălmăcire, aceea în limba rusă realizată de N.N. Romanenko, în cadrul vol. *Izbravnoe*, publicat la Chișinău (Editura Literatura Artistică), în 1978 *(Sydiba*, p. 94–168).

VARIANTE

Sigle:
„Revista literară și științifică": A
„Buciumul": B

84

4 *A:* Cap.; *B:* Capul/ 5–6 *A: Cum, murind o babă, băiatul a pierdut pe tată; B: cum, prin uciderea unei babe, postelnicul Șarpe a lipsit pe un băiet de tată!* 8 *A:* încungiurat; *B:* înconjurat/ 12 *A:* Cosmin, unde; *B:* Cozmin și unde/ 14 *A:* Franzthal; *B:* Franzthal[1]. (1. *Hauptbericht fuer das Herzogthum Bucovina*, Czernowirz, 1862, in 8°, p. 30)/ 17 *A:* de pe; *B:*dupe/ 21 *A:* vro; *B:* veri o/ 23–24 *A:* capete și, mai știi! ar fi rămas loc, poate, pentru; *B:* capete și, poate, ar mai fi rămas loc pentru/ 26 *A:* împregiur; *B:* împregiur[2] (2. Despre acest mod la români, afară de portrete vechi, vezi descripțiunea costumului unui mare boier moldovenesc în Nowakowski, *Zródla do dziejow Polski*, t. 1, p. 121)/ 26 *A:* undula; *B:* se undoia/ 27 *A:* împodobită — zaua, nu barba cu; *B:* împodobită cu/ 28 *A:* sculptate; *B:* sculptate[3] (3. O astfel de za se vede pe portretul lui Bogdan Vodă cel Bătrân în biblioteca Osoliniană de la Lemberg, și pe portretul spătariului Zota Țigara din secolul XVI în cartea βιβλιου ιςτοριχον ενετ, 1798, în 4°)/ 28 *A:* lungi; *B:* lunge/29 *A:* colțuri cu; *B:* colțuri și cu/ 29 *A:* roșie; *B:* roșie[4] (4. Portretul lui Țigara din nota precedinte și gravura colorată spaniolă a unui boier român din secolul al XVI în colecțiunea dlui V. Alesandrescu.)/30 *A:* adăoga nește; *B:* adaoge nisce

85

1 *A:* nas larg de șoim, o; *B:* nas coroiat și larg,/2 *A:* musteţelor; *B:* mustăţilor/ 5 *A:* măcelărise; *B:* măcelase/ 6–7 *A:* încât după un secol ele serveau încă de călăuze pentru; *B:* încât cu un secol mai încoace ele serveau de stafie pentru/ 7 *A:* călători; *B:* călători[5]. (5. Guagnini)/ 9–11 *A:* polon: „Za króla Olbrachta poginela szlachta" („Sub regele Albert a pierit boierimea"). Postelnicul; *B:* polon[6]! (6. Za króla Olbrachta poginela szlachta). Postelnicul/ 12 *A:* și-și întoarse faţa; *B:* și întoarse facia/ 12–13 *A:* care purta steagul; *B:* carele avea steagul/ 13–15 *A:* pe câmp roșu, de unde venea și porecla „Șarpe". — Măi Lucă; *B:* pe un câmp roșu[7] (7. Cum că fiecare boier român avea câte un steag al neamului său dovadă este descripţiunea oficiale a întrevederii lui Ștefan cel Mare cu regele Cazimir: „Sui vero omnes terrigenae, bona *haereditaria* in Moldavia habentes, et alii omnes Curiense notabiliores, banderia parva manu tenebant". Prilusius, *De provinciis Polonicis*, cap. 10) — Bre Lucă/ 17 *A:* repetă; *B:* răspunse/ 18–19 *A:* mustaţă. — Am ucis; *B:* mustaţă, ce abia înfiera. — Pesemne, am ucis/ 19 *A:* zece!; *B:* zece păcătoși/ 22 *A:* Apoi de...; *B:* apoi dă.../ 24 *A:* aerul; unele șuierând dasupra; *B:* aerul și unele au șuierat d'asupra/ 24–25 *A:* altele înfingându-se în; *B:* altele s-au înfipt în/ 25 *A:* oprindu-se; *B:* s-a oprit/ 26 *A.* rostea: „Apoi; *B.* rostea fraza: Apoi./ 30 *A:* lovit; *B:* atins/ 30–31 *A:* șelei — numai boierii aveau pe atunci dreptul de a purta la șa scări metalice — și; *B:* șelei[8]. (8. Semn caracteristic al curtenilor (cunyers), cari n-au ajuns încă la boierie (chevalerie). Vezi descripţiunea armatei române de pe acel timp în Bielski, *Sprawa rycerska*, Krakow, 1569, in 4°, p. 137). — Bre Lucă/ 33 *A:* a repetat; *B:* repetă/ 34–35 *A:* ghicit, cu cât în; *B:* ghicit, că în/ 38 *A:* destul a; *B:* destul de a

86

1–2 *A:* poezia noastră naţională și cronica polonă a lui Martin Bielski, izbutise a aduna; *B:* poezia naţională[9]. (9. Alecsandri, *Balade*, t. I) și cronicele polone[10] (10. Bielski, *Kronika polska*, sub anul 1491, unde numește pe Mihu — Mucha.), izbutise atunci a aduna/ 6 *A:* apăsau și boierii; *B:* apăsa frumușel și boierii/ 8–9 *A:* acei ce simţeau în piepturile lor; *B:* acei ce-și simţeau în peptul lor/ 11 *A:* armeni; *B:* armeni[11]. (11. În scrierea mea *Comerciul român între 1400–1500* voi dezvolta acest punct pe bazea documentelor originali). 13–14 *A:* Șarpe, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, aţinti ochii asupra culmei dealului, apoi; *B:* Șarpe aţintă ochii asupra culmei dealului, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, apoi/ 17 *A:* răsturnat de astă; *B:* răsturnat

eastă/ 18 *A:* pământ doi; *B:* pământ pe doi *A:* care, el însuși, abia scăpă; *B:* carele însuși scăpă/ 19 *A:* ajunse în; *B:* adjunse la/ 21 *A:* altceva; *B:* alta/ 21–22 *A:* de opt ani, cu păr roșietic, care; *B:* de cinci ani, cu păr roșietic și care/ 23 *A:* ești tu?; *B:* ești? /28 *A:* — Un hoţ?; *B:* — Vrei să zici, un hoţ? /36 *A:* — S-au dus în; *B:* Au fugit în/ 36–37 *A:* la dreapta; *B:* în dreapta/ 38 *A:* cu ai săi; *B:* și ai săi;/39 *A:* când, de pe; *B:* cum de pe

87

2 *A:* aruncă; *B:* arunca/3 *A:* doară; *B:* ca doară/ 5 *A:* apoi; *B:* și apoi/ 6 *A:* iar o; *B:* și o/12 *A:* descapitaţi; *B:* descăpăţinaţi și/ 15 *A:* Însă cum; *B:* Dară cum/ 16 *A:* îi veni în gând; *B:* îi veni gândul/ 19 *A:* a secera; *B:* a măcela/ 20 *A:* puternici; *B:* puternici și primejdioși/ 22 *A:* stremţe; *B:* stremţuri/ 23 *A:* îmbrobodită; *B:* îmbodobită/ 31 *A:* smulgând; *B:* apucând/31 *A:* șa, izbi; *B:* șa, el izbi/ 35 *A:* cușme; *B:* cușme[12]. (12. De aci a rămas până acuma în limba poporului expresiunea: *„păunași"*, în loc de *hoţi*. Vezi Alecsandri, *Balade*)/38 *A:* uciși; *B:* descăpăţânaţi/ 39 *A:* său Luca; *B:* său viteaz Luca

88

2 *A:* înarmaţi până-n; *B:* înarmaţi cum se zice până-n/ 4 *A:* de ale; *B:* de la ale/ 5 *A:* român; *B:* românesc/ 6–7 *A:* ca carne; *B:* cu o carne/ 7 *A:* ca prânz; *B:* ca un prânz/ 7*A:* sînt; *B:* sunt/ 8 *A:* numeroși și mai; *B:* numeroși și-i știa mai/ 9 *A:* era obosită; *B:* era ca obosită/ 9 *A:* de; *B:* din/ 11 *A:* haiduci; *B:* haiducilor/ 13 *A:* mâni; *B:* mână/ 16 *A:* Cine e vătășelul?; *B:* Cine vă e vătășelul?[13] (13. Așa se numeau căpitanii de hoţi în limbagiul lor. Expresiunea s-a păstrat până acum în poezia naţionale)/ 22*A:* dreaptă; *B:* dreaptă[14] (14. Vezi balada *Mihu Copilul* în colecţiunea dlui Alecsandri.)/ 24 *A:* picioare, fără; *B:* picioare și, fără/ 25 *A:* despică; B: a despicat/ 27 A: căpitanului; B: căpeteniei/ 28 *A:* iar; *B:* și/ 32 *A:* ţipa copilul, revenit; *B:* ţipă acuma copilul, revenind/ 36 *A:* Taci, că-ţi; *B:* Taci, plodule, că-ţi/ 38 *A:* teafăr la; *B:* teafăr pân'la/ 38 *A:* acesta; *B:* acest

89

2 *A:* cât e de primejdios; *B:* cât de primejdios este/ 3 *A:* se naște; *B:* s-a născut/ 6 *A:* spectaclul; *B:* spectaculul/ 7 *A:* Stanca; *B:* Stanca[15]. (15. Numele

acestei principese îmi este cunoscut prin uricul de la Hârlău, 1520, octombrie 16, cu care domnul Ștefan cel Tânăr hărăzește și întărește Episcopiei de Rădăuți satele Coțmanu, Rogozna etc. „Za duși i spasenie materi gospodstva-mi Stavi" adică „pentru sufletul și mântuirea mumei Domniei mele Stanca". O copie dupe acest document se află în Arhiva Statului.)/ 8 *A:* din; *B:* în/ 12–13 *A:* naiba! — cugeta el în; *B:* naiba! își cugeta el singur în/ 14 *A:* unde mai; *B:* unde să mai/ 15 *A:* a fost ; *B:* fuse/ 20 *A:* floricea; *B:* floricea[16]. (16. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p.)/ 22 *A:* cetăți; *B:* cetați[17]. (17. Dovadă că palaturile domnești erau ca adevărate cetăți, vezi Ureche, *Letop.* t. I, p. 200: „Petru Vodă a încungiurat pre Alexandru Vodă în curte în Iași, și a bătut pregiur curtea din Cășlegi până la Mezi-păresimi"). 24 *A:* femei se stinsese acum sub; *B:* femeie se stinse de mult sub/ 25 *A:* podagrei; *B:* podogrei[18]. (18. Michovius, *Chronica Polonarum,* Cracoviae, 1521, în f., p. 375: „Stephanus, Valachiae palatinus, bellis aetate et podagra attritus). 31 *A:* în acest moment; *B:* acum/ 32 *A:* scumpe; *B:* scumpe[19]. (19. Arhitectura timpului. Maciejówski, *Polska pod wzgledem obyczajów*, t. 2, p. 232)/ 33 *A:* mozaic; tapițată; *B:* mozaic; era tapițată/ 35 *A:* aur; mobilată; *B:* aur; era mobilată

90

4 *A:* etc., etc.; *B:* etc., etc.[20] (20. Maciejówski, *ib.*, p. 233. Între ornamentele unor așa mese era și câte un orologiu de aur cu secret, bunăoară ca acela care se atribuia lui Ștefan cel Mare și se afla într-o vreme la Mitropolia de la Iași, precum arată d. Săulescu în prefața *Chronologiei* sale.)/ 5 *A:* și părea; *B:* și se părea/ 7 *A:* înainte starețul de la Putna. Înaintea; *B:* mai nainte un stareț al Putnei; iară înaintea/ 8 *A:* hatmanul Arbore; *B:* vornicul Boldur/ 9 *A:* Geronimo da Cesena; *B:* Vatini/ 14 *A:* și poci; *B:* încât poci/ 14 *A:* de; *B:* pentru/ 18 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 19 *A:* Hatmanul; *B:* Vornicul/ 20 *A:* face; *B:* făcu/ 22 *A:* mine? cu; *B:* mine sau cu/ 28 *A:* sînt; *B:* sum/ 29 *A:* Padova; *B:* Padova[21]. (21. Zodiarii la români au fost pentru cea mai mare parte italiani. Între altele, iată ce spune Joppecour, *Histoire des troubles de la Moldavie*, Paris, (a)no 1620, p. 120: „Michna, lequel se ressouvint qu'un certain Italien faisant profession de prédire les choses futures luy avoit autresfois dit etc.")/ 30 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 31 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 33 *A:* hatmane! Credeam că; *B:* vornice, gândeam că/ 34 *A:* îți voi spune, totuși, că; *B:* ți-oi spune că/ 36–37 *A:* dară, pe; *B:* dară aicea pe/ 38 *A:* domnitor; *B:* domnitor[22]. (22. Despre caracteriul satiric al lui Ștefan cel Mare, vezi Herberstein, *Commentaria rerum moscoviticarum Basileae*, 1546, în f. p. 8, unde se aduce opiniunea acestui principe asupra țarului rusesc Ioan III.)

91

1 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 3 *A:* căci; *B:* că/ 8 *A:* curiozitatea și iubirea îl; *B:* curiozitatea îl/ 10 *A:* de a; *B:* pentru a/ 13 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 13 *A:* sînt; *B:* sunt/ 17 *A:* mie unuia mi: *B:* mie mi/ 18–19 *A:* dracului, iar nu când înșeli pe Bată-l Crucea și, prin urmare: *B:* dracului: iar când nu te vinzi, atunci înșeli pe Ucigă-l Toaca și, prin urmare/ 20 *A:* Hatmanul; *B:* Vornicul/ 22 *A:* urmat; *B:* preurmat/ 23 *A:* astrolog; *B:* zodiar/ 24 *A:* Astrologul era de o; *B:* Zodiariul era un bărbat de o/ 25 *A:* mai întâi; *B:* mai nainte/ 30 *A:* că-i poți; *B:* că îi putea/ 31 *A:* întocmai; *B:* în totul/ 31 *A:* de intrare al; *B:* intrări/ 35 *A:* Astrologul; *B:* Zodiariul

92

2 *A:* de; *B:* de la/ 2 *A:* dumnezeiesc; *B:* dumnezeiesc, răspunse doftorul/ 4 *A:* astrologul; *B:* zodiariul/ 5 *A:* iar; *B:* și/ 6 *A:* astrologului; *B:* zodiariului/ 8 *A:* astrologul; *B:* zodiariul/ 8 *A:* băiatul; *B:* pe băiat/ 10 *A:* îndată; *B:* pe dată/ 11–12 *A:* astrolog, astrologul; *B:* zodiar, zodiarul/ 13 *A:* răspunsul; *B:* răspunsul[23]. (23. Această scenă este un efect al magnetismului animale, cunoscut din vechime(a) cea mai depărtată. Vezi Debay, *Hist. des sciences... passim.*)/ 15 *A:* mai întâi; *B:* mai'nainte de toate/ 15 *A:* sînt; *B:* sunt/ 22 *A:* sunt; *B:* sum/ 24 *A:* cinci la; *B:* cinci de toiege la/ 25 *A:* văz; *B:* vezi/ 28 *A:* Vaslui; *B:* Vaslui[24]. (24. Cantemir, *Beschreibung der Moldau...)*/ 31 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 37 *A:* și tătarii; *B:* și cu tătarii

93

8 *A:* Arbure, Arbure; *B:* Boldur, Boldur/ 10 *A:* astrolog; *B:* zodiar/ 12 *A:* oricine vede cum un vodă; *B:* oricine poate să vază, cum că vodă/ 14 *A:* hatman; *B:* vornic/ 16 *A:* aproape; *B:* Ș-aproape/ 17 *A:* Transilvania; *B:* Transilvania[25]. (25. Despre asta mă voi întinde în scrierea mea *Comerciul între 1400–1500.*)/ 20 *A:* *calic*, adecă ostașul invalid prepus; *B:* calic[26]. (26. În secolul XV și XVI, „calic" se zicea în România unui ostaș invalid, care nu mai putea servi, fie din cauza vârstei, fie din a ranelor. Această însemnare are cuvântul „calic" și în limba slavă, de unde l-am împrumutat noi. Mahalaua numită a Calicilor din Iași posedă un document de la Petru Rareș, pentru a cărui comunicare sum recunoscătoriu dlui I. Codrescu, fost președinte al

municipalităţii; şi din care document se vede cum se îngrijeau de militari[i] „calici" domnii noştri cei vechi, dându-le pământuri sau punându-i la pânea domnească.) prepus/ 21 *A:* porţii; *B:* porţii[27]. (27. Aşa se reprezintă porţile Ierusalimului în evangeliile moldoveneşti ilustrate din acea epocă. E vederat că pictorii nu puteau să-şi formeze o idee despre porţile orăşeneşti în genere, decât după câte vedeau în propria lor ţară.)/ 22 *A:* palatul:*B:* edificiul/ 23 *A:* curţii, având; *B:* curţii şi având/ 24 *A:* slugi, în; *B:* slugi şi în/ 26 *A:* apă; *B:* apă[28]. (28. Maciejówski, *op. citato,* t. 2, p. 231.)/ 27 *A:* gotică; *B:* gotică[29]. (29. Părintele Musceleanu, în călătoria sa prin monastirile Moldovei, a recunoscut mai multe rămăşie ale arhitecturii gotice în ţara noastră. Eu voi adauge numai că şi pe sigiliurile lui Ştefan cel Mare ne întâmpină ornamente tot de stil gotic, ceea ce nu este fără însemnătate în cazul de faţă.)/ 31 *A:* acasă trist şi gânditor; *B:* acasă foarte trist şi foarte gânditor

94

7 *A:* sînt; *B:* sum/ 17 *A:* calomnia trebuie să vază; *B:* calomnia trebuie să aibe o bază, un clenci, de care să se anine şi să-i mărească importanţa; chiar calomnia trebuie să vază/ 18–19 *A:* corp. Postelnicul căuta acea umbră şi n-o găsea; *B:* corp, să facă din ea un uriaş, o namilă. Postelnicul căuta acea bază, acel clenci, acea umbră, dară n-o găsea/ 23 *A:* hatmanul Arbure; *B:* vornicul Boldur/ 24 *A:* astrologului; *B:* zodiariului/ 27 *A:* hatmanul; *B:* vornicul/ 28–29 *A:* pricep... — Vezi; *B:* pricep... vroia să întâmpine postelnicul. — Vei/ 35 *A:* vom mai vorbi; *B:* vom vorbi/ 38–39 *A:* fântână — Bahmetul; *B:* fântână. — Să-mi înşele pe bahmetul

95

1 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 7 *A:* domnişorului; *B:* domnişorului[30]. (30. Din balada naţională *Inelul şi năframa,* publicată şi în colecţiunea dlui Alecsandri şi-n aceea a dlui Marienescu, se vede ca aşa se numeau vulgaremente copiii domnilor. În letopiseţul lui Ureche, de asemene, se numesc „domnişori" pretetinzânţii la domnie, adică copiii de domni.)/ 17 *A:* sac; *B:* sacuşor/ 17 *A:* noi *venetici; B:* noi simpli *venetici/* 18 *A:* hatmanul; *B:* vornicul/ 21 *A:* ca de lebădă; *B:* ca al unei lebede[31]. (31. Nowakouski, *loc laudato.*)/ 22 *A:* Arbure; *B:* Boldur!/ 24 *A:* timp; *B:* timpul/ 25 *A:* făcu cruce; *B:* făcu o cruce / 26 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 27 *A:* Hatmanul; *B:* Vornicul/ 27 *A:* tăcere fugândul; *A:* tăcere la

fugândul/ 29 *A:* gălbui; *B:* gălbenii/ 30 *A:* în; *B:* într-/ 31 *A:* mince; *B:* mince[32]. (32. Obicinuita jucărie a copiilor pe atunci şi care se aducea din Polonia. Maciejówsji, t. 3, p. 7. Însuşi cuvântul „mince" e slavon.)/ 32 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 35 *A:* sînt; *B:* sum/ 38 *A:* Mihu; *B:* Iancu

96

2 *A:* aminte de moartea; *B:* aminte moartea/ 3 *A:* hatmanul; *B:* vornicul/ 9 *A:* sînt; *B:* sunt/ 13 *A:* hatmanul; *B:* vornicul/ 15 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 17 *A:* astrologului; *B:* zodiariului/ 21 *A:* deci; *B:* dară/ 22 *A:* alta, toţi; *B:* altă parte toţi/ 27 *A:* cetăţii; *B:* cetăţii[33]. (33. Despre acest foişor, vezi Ureche, t. 1, p. 167)/ 31 *A:* albe; *B:* negre/ 34 *A:* au văzut pe hatmanul Arbure; *B:* au văzut pe postelnic cu vornicul Boldur/ 35 *A:* raportă; *B:* repurtă/ 36 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 39 *A:* Era cel; *B:* Era acum cel

97

1–2 *A:* pierdut urma; *B:* pierdut până şi urma/ 5 *A:* mânui sabia; *B:* mânui el singur sabia/ 6 *A:* armaşului; *B:* vel armaşului/ 7*A:* pe Arbure, atunci; *B:* pe vornicul Boldur, pe atunci/ 9 *A:* Te vei fi supărat; *B:* te-i fi supărat/ 9 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 10 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 13 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 15–16 *A:* hatmanului; *B:* vornicului/ 16 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 18 *A:* — Amin!; *B:* — Amin! zise Boldur/ 21 *A:* Hatmanul; *B:* Vornicul/ 22 *A:* bătrână; *B:* bătrână![34] (34. Iată în ce chip episcopul Laurentiu Miedzeleski, în discursul său rostit în Roma în 1514 către papa Leone X, descrie pe Ştefan cel Mare: „Is enim Stephanus erat natura vafer, subdolus, varius strenuus et magnanimus, ob que a teneris appella, batur vulpis astuta". Vezi *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 171, document sub nr. 230)/ 25 *A:* hatmanului; *B:* vornicului/ 26 *A:* care-l; *B:* ce-l/ 29 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 30 *A:* Scăpat-am; *B:* Am scăpat/ 33 *A:* pre; *B:* pe/ 34 *A:* pre; *B:* pe

98

3–4 *A: copil de unde rezultă că medicina a prosperat totdauna la români; B: copil/* 12–13 *A:* sus, fiul de boier român, pentru a ajunge el însuşi boier, devenea ostaş; *B:* sus, boieriul român devenea ostaş[35]. (35. Se poate zice că

boiariul chiar se năştea ostaş; căci aceasta e însemnarea slavonă a cuvântului de la rădăcina „boi“ — bătălie. Jappecourt, *Hist. des troubles, de la Moldavie*, cap. 1, zice foarte bine: „Entre les Moldaves, il ne se remarque principialement que trois sortes de professions, assavoir les Boers ou Boyars, qui sont les nobles portans les armes, et demeurant ordinairement en la campagne; les autres sont ou laboureurs, ou marchands“. Actul omagiului lui Ştefan cel Mare în Prilusius, cap. 10, se exprimă aşa: „armigeri, Boiari vulgari eorum lingua dicti“)/ 25 *A:* bine; *B:* puţin/ 27 *A:* recunoştea bunătatea; *B:* recunoştea apoi bunătatea/ 33 *A:* apăra ca un fiu pe; *B:* apăra pe/ 36 *A:* galben; *B:* gălbeniu

99

12 *A:* lung, un; *B:* lung şi un/ 14 *A:* într-o stare; *B:* la o stare/ 15 *A:* aiura; *B:* aiuri/ 21 *A:* „casa cutăruia“; *B:* „casa cutăruia“[36]. (36. În această privinţă, boierii moldoveni din acea epocă, o dată cu denumirea de „pani“, sub care figurează ei în toate documentele, împrumutaseră şi obiceiele magnaţilor poloni. Vezi: Golembiowski, *Domy i dwory*, Warszawa, 1830, p. 189 sqq.)/ 25 *A:* suflare; *B:* ţipenie/ 38 *A:* asupra cuvântului *muiere* — Te; *B:* asupra ultimelor cuvinte — Te

100

7 *A:* pe mătuşa; *B:* pe acea mătuşă/ 13 *A:* puterea de a; *B:* puterea şi de a/ 18 *A:* Cesena; *B:* Vatini/ 31 *A:* Rotas; *B:* Rotas[37]. (37. Acest descântec latinesc prezintă duo însuşiri caracteristice. 1. El are un sens agricole, adecă foarte antic şi foarte roman, ca însuşi numele Italiei de la ιταλος - bou, căci „sator Arepo tenet opera rotas“ însemnează: „semănătoriul Arepo ţine cu îngrijire plugul“. 2. Acest descântec are meritul mistic de a se putea citi din sus, din jos, din dreapta, din stânga, prezintând din toate părţile acceleaşi cuvinte:

S-a-t-o-r
A-r-e-p-o
T-e-n-e-t
O-p-e-r-a
R-o-t-a-s.

Aceste duo împregiurări mă fac a crede că descântecul nostru se repoartă la timpurile cele mai vechi ale „înţelepciunei divinătorie“ romane. Eu l-am cules în Besarabia din gura unei babe, care mă încredinţa că, cu ajutorul lui se

pot vindeca toate boalele. D. Dubour l-a auzit în Franţa, adecă la extremitatea apuseană a lumii romane. Vezi *Dictionnaire des ménages*, Paris, 1836, t. I, p. 13. De la români, acest descântec a trecut la muscali şi de acolo chiar la suezi! Vezi Saharov, *Skazaniia Russkago naroda*, cartea 2, p. 45)/ 34 *A:* de câte; *B:* câte de/ 35 *A:* descântată; *B:* descântată[38]. (38. Numărul 9, ca şi prototipul său 3 joacă un mare rol cabalistic în superstiţiile românilor. Aceasta mi se pare a fi o moştenire tocmai de la etrusci, despre cari Macrobius, *Saturnalia*, lib. 1, cap. 15, zice: „apud Tuscos Nonae plures habebantur, quod hi nono quoque die regem suum salutabant, et de propriis negottis consulebant“)

101

2 *A:* hatmanul Arbure; *B:* vornicul Boldur/ 4 *A:* Geronimo; *B:* Vatini/ 7*A:* l-a căutat? întreabă; *B:* a căutat pe bolnav? întrebă/ 19 *A:* din degete; *B:* din degetele[39]. (39. Bereta şi inelul — caracteristica costumului unui doftor italian de pe atunci; Maciejówski, t. 4, p. 26)/20 *A:* pe dinafară; *B:* din afară/ 22 *A:* să fie doftorie?; *B:* să fie o doctorie?/ 26*A:* nedescântată, în; *B:* nedescântată şi în/ 28 *A:* alergă acasă; *B:* alergă pe acasă/ 29–30 *A:* să ne întoarcem o clipă la copilul găsit, Mihu; *B:* să ne întoarcem pe o clipă la viitoriul erou al povestirii noastre: copilul găsit Iancu/ 33 *A:* ţărăneşti faţă cu; *B:* ţărăneşti alăturând-o cu/ 34–35 *A:* ce-i luă Iorgu de la *liovean*, precum se numeau comercianţii din Lemberg aşezaţi în Suceava; alătură; *B:* ce îi luă Iorgu de la *Liovean*[40]. (40. Adecă neguţitoriu de la Lemberg. Mai multe vor fi în scrierea mea *Comerciul român*). Chiar în ziua sosirii în Suceva din porunca postelnicului; alătură

102

1 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 4 *A:* dânsul; *B:* el/ 9 *A:* dezvoltă; *B:* dezvoltează/ 10 *A:* sublimă în alegoriile; *B:* sublimă prin înţelesul filosofic al alegoriilor/ 13 *A:* Mihu a fost faţă; *B:* Iancu fu faţă/ 14 *A:* resimţi bucurie. Mihu a fost faţă; *B:* resimţi o bucurie. Iancu fu faţă/ 20 *A:* muntenii îi zic *ardei*; *B:* muntenii zic piperului ardei/ 21 *A:* sînt; *B:* sunt/ 28 *A:* masă lângă; *B:* masă de lângă/ 29 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 31 *A:* Leacul a; *B:* Leacul lui Vatini a/ 31 *A:* zbuciumă toată; *B:* zbuciuma, se zvârcolea, răcnea, ţipa toată/ 37*A:* preceptele; *B:* principiile/ 39 *A:* Mihu; *B:* Iancu

103

1 *A:* Schimbă doftoria; *B:* schimbați această doctorie/ 1 *A:* te; *B:* vă/ 12 *A:* Mhu; *B:* Iancu/ 19 *A:* astrologului; *B:* zodiariului/ 19 *A:* hatmanului Arbure; *B:* vornicului Boldur/ 20 *A:* doftorul Geronimo da Cesena; *B:* doftorul Vatini/ 20 *A:* cufundă; *B:* acufundă/ 21 *A:* s-a încheiat;*B:* s-a închis/ 22–23 *A:* de bunăvoie cu precugetare, ori pe negândite din întâmplare; *B:* sau, de bunăvoie și cu precugetare, sau fără știre și din întâmplare/ 24–25 *A:* omorî din întâmplare poate oricine, dar aceasta nu este o vină. A omorî cu precugetare nu e în; *B;* a omorî fără știre și din întâmplare nu este o vină; acest păcat lesne se poate prileji orișicui, și postelnicului, și mie, și lui Iorgu, și altora, cu toată credința noastră către domnie. A omorî de bunăvoie și cu precugetare, a face una ca asta nu este în/ 29 *A:* dacă însă va; *B:* dacă va/ 30 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 32 *A:* întrebă a; *B:* întrebă în a/ 34 *A:* Arbure, Mihu; *B:* Boldur, Iancu

104

1 *A:* hatman; *B:* vornic/ 2 *A:* de doftor; *B:* de doftorul Vatini/ 3 *A:* stătu; *B:* stătuse/ 4 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 8–9 *A:* sfâșiindu-le — ca altădată Domițian sau cine mai știe — câte; *B:* sfâșiindu-le câte/ 12 *A:* murmura; *B:* buiguia/ 13 *A:* acestor; *B:* acelor/ 13 *A:* se gândea; *B:* gândea/ 14 *A:* murmura; *B:* buiguia/ 15 *A:* pe Mihu; *B:* pe Iancu/ 15 *A:* și Mihu; *B:* și Iancu/ 16 *A:* bădița nu-l are la stomah; *B:* bădița său nu-l are bine la stomah/ 18–19 *A:* stratagema; *B:* istoria/ 24 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 25 *A:* îl întrebă; *B:* întrebă/26 *A:* țiuie capul; *B:* țiuie în cap/ 29 *A:* — Și mai?..., *B:* Ei bine?/32 *A:* Ba îndură-te, bădiță; *B:* Ba nu te îndura, bădiță/ 36 *A:* sa de; *B:* sa, ba încă de/ 39 *A:* mi-a venit; *B:* mi-a fost venit

105

3 *A:* face încă o dată; *B:* face o dată/ 4–5 *A:* Mihu, prefăcându-se că abia poate; *B:* Iancu, făcându-se că nici nu mai poate/ 9 *A:* cu freamăt; *B:* cu un freamăt/ 12 *A:* neboit; *B:* neboit[41] (41. Așa se zideau pe atunci cele mai multe case la români. Vezi Gratiani, *De Despota Vallachorum principe*, Varsaviae, 1759, p. 29: „casis trabe paleaque exaedificatis contenti, quibus vim hyemis arceant")/ 14 *A:* că era oblu; *B:* că ar fi fost oblu/ 17 *A:* și unde; *B:* și în cari/ 19 *A:* bizuit a; *B:* încercat de a/ 20 *A:* pofta; *B:* gustul/ 21 *A:* încercări; *B:* pilde/ 22 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 25 *A:* reprezintat; *B:* reprezintându-l/ 26 *A:* roșie; *B:* roșie[42]. (42. Superstițiunea poporară despre caracteriul Sântului Mina. Am auzit de la țărani basarabeni.)/ 27 *A:* erau așezate; *B:* stau așezate/ 31–32 *A:* progresistă... Trei; *B:* progresistă... dară cu toate astea fecioară, fecioară fără cea mai mică bănuială!.

Sunt bucurii mai pe sus de orice scepticism; așa era, între altele, fecioria mătușei Despei. Pentru a se încredința de asta, era de ajuns de a o vedea o dată în față. Trei/ 36–37 *A: tebencă* verde — un fel de stofă ce se fabrica pe atunci în Flandria și era foarte căutată în orientul Europei — și avea; *B: tebencă*[43]. (43. Această stofă, acum necunoscută, se aducea la noi din Polonia din timpurile cele mai vechi, precum dovedește așezământul comercial al lui Alexandru cel Mare din 1407. Vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 1, p. 30). Tebenca, numită polonește *tabin* se fabrica pentru îmbrăcămintea femeilor. Vezi Golembiowski, *Ubiory w Polscze*, p. 245) verde, devenită galbenă din cauza anilor; și avea/ 38 *A:* ținea mult; *B:* ținea foarte mult/ 39 *A:* sale; *B:* sale[44]. (44. Fecioarele române nu purta[u] nemica pe cap, afară numai de flori. Gravura spaniolă din secolul XVI, intitulată *Una donzella valaqua*, în colecțiunea dlui V. Alexandrescu).

106

3 *A:* am venit să-ți; *B:* am venit ca să-ți/ 8 *A:* am venit să; *B:* am venit ca să/ 12 *A:* sînt; *B:* sum/ 16 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 19 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 21 *A:* Mihule; *B:* Iancule/ 25–27 *A:* prea voinic! Nu știu ce mai are și jupânul postelnic de-i gata să culeagă toți copiii din drum, măcar că nu-i plac muierile!... Așadar; *B:* prea-voinic! așadar/ 29 *A:* — Cale bună, vere!; *B:* Dus bun, vere!/ 31 *A:* de haine; *B:* de toate hainele/ 33–34 *A:* în versuri: „Purces-a; *B:* în versuri și foarte profundă: „Purces-a

107

2 *A:* Numai Maria Preacurată; *B:* Numai Maica Preacurată/ 8 *A:* la Mihu; *B:* la Iancu/ 15 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 17 *A:* l-a născut; *B:* l-a născut[45]. (45. Descântec auzit în Moldova)/ 19 *A:* modul cum; *B:* modul în care/ 19 *A:* adevărata-i; *B:* adevărata sa/ 21 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 26 *A:* meșteșugul ei; *B:* meșteșugul său/ 36–37 *A:* bădița Luca... — Ei bine!; *B:* bădița Cârjea... — Care Cârjea? — Vreau să zic bădița Luca...[46]. (46. Luca Cârjea este cel mai mare

diplomat moldovenesc din primul patrar al secolului XVI; un personagiu foarte istoric.) — Ei bine

108

2 *A:* ca nu cumva să-mi lase; *B:* ca nu cumva să nu-mi lase/ 4 *A:* Iorgu să; *B:* Iorgu ca să/ 19 *A:* ți-oi da otravă; *B:* ți-oi da o otravă/ 25 *A:* reconduse pe Mihu; *B:* reconduse acuma pe Iancu/ 26 *A:* tot ce se întâmplase; *B:* toată întâmplarea/ 26 *A:* și-l asigură; *B:* și-l înștiință/ 27–28 *A:* decât apă; *B:* decât curat o apă/ 29 *A:* vezi! Voi; *B:* Vezi! adause ca cu multă demnitate; Vezi! voi! 32 *A:* epocă; *B:* epocă[47]. (47. Moneta nominale de pe timpul lui Ștefan cel Mare, precum se vede din tractatele lui comerciali, era *grivna* polonă; grivna cuprindea în sine moneta reale de 40 *groși*. 20 groși sau o jumătate grivnă era prețul unui bou. Despre toate astea în scrierea mea: *Comerciul român între 1400–1500.)*/ 33 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 34 *A:* Spune să-mi; *B:* spune, copile, să-mi/ 35 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 37 *A:* o voi bea; *B:* o voi bea-o

109

7 *A:* oricine; *B:* orișicine/ 11 *A:* Sofronie; *B:* Sofronie[48]. (48. Chir popă se numesc călugării în toate crisoavele din acea epocă. De acolo a rămas și în letopisețul lui Ureche expresiunea *a popi* în loc de a călugări. Vezi *Letop.* t. 1, p. 189)/ 15 *A:* apucăturile diavolești; *B:* apucăturile cele diavolești/ 17 *A:* hatman; *B:* vornic/ 20 *A:* cufundat; *B:* acufundat/ 30 *A:* Ce-i, dară, de; *B:* Ce-i de/ 32 *A:* mai întâi caracterul; *B:* mai nainte de toate caracterul/ 34 *A:* Gangurilor; *B:* Gangurilor[49]. (49. Această familie ne întâmpină necontenit în uricele lui Ștefan cel Mare. Cuvântul gangur însemnează până acum în dialectul basarabean o mică păseruică roșietică, numită în istoria naturală *pones pendulinus.)*

110

1 *A:* copilului; *B:* copilului său/ 4 *A:* Cracovia; *B:* Cracovia[50]. (50. Cum că în timpul lui Ștefan cel Mare cei mai mulți din nobilimea moldoveană studiau la Academia Cracoviană, dovadă cuvintele lui Cromer: „Cracovia habet Academiam quoque omnium disciplinarum atque doctrinae studiis et professione florenem. Olim tamen quam am nunc honestis disciplinis et frequentia praeceptorum iuxta ac studiosorum florentiorem... necdum lutheranismo infectae, vel ferro Turcico divexatae et ferme subactae esent gentes finitimae". Ultimele cuvinte se pot raporta numai la moldoveni. Vezi Mizleri, *Historiarum Poloniae collectio*, t. I, p. 130). Confeerează un document foarte important în Wiszniewski, *Historia literatury polskiéj*, t. 4, p. 444)/ 5 *A:* doctor în; *B:* doctor de/ 6 *A:* atunci; *B:* atunci[51]. (51. Wiszniewski, t. 4, p. 408)/ 7 *A:* înstăriți; *B:* înstăriți[52]. (52. Wiszniewski, *passim.)*/ 14 *A:* a pierde... sufletul?... nu, ci averea; *B:* a pierde averea/ 15 *A:* nimic în cazul cel mai bun, așadară; *B:* nemica; așadară/ 21 *A:* etc.; *B:* etc.[53]. (53. Malliot, *Recherches sur les costumes, passim.)*/ 22–24 *A:* îl pironi mort cu gura deschisă. Toată; *B:* îl pironi pe loc cu gura deschisă și mort. Toată/ 24–25 *A:* de a revedea pe unicul; *B:* pentru a fi revăzut pe nepregătite pe unicul/ 26 *A:* au fost; *B:* fură/ 29 *A:* stăpân; *B:* stăpânitóriu/ 31–36 *A:* boier, fie cât de mare, logofăt sau hatman, nu este încă a fi ceva, căci tronul singur era pe atunci tot, iar față cu tronul aproape de aceeași linie figura... mitropolitul. „Mitropolit! mitropolit cu orice preț!" și-a zis, dară, tânărul Gangur. Ei bine!; *B:* boier mare, vel logofăt sau vel vornic, al doilea *obraz* după domnul țărei, nu este încă a fi ceva, căci tronul singur era pe atunci tot. El știa că până și bogățiile sale nu era sigure într-o țară unde capriciul principelui putea să-l lipsească chiar de cap, adică de proprietatea cea mai proprie. Ei bine!/ 36 *A:* el; *B:* Sperea

111

1–3 *A:* Sofronie". Kir-popă" se zicea atunci despre toți membrii clerului fără deosebire, fie laici, fie seculari. În scurt; *B:* Sofronie". În scurt/ 7*A:* gata – el, boier mare și cărturar de prin țări străine – a ajuta; *B:* gata a ajuta/ 12 *A:* istețime; *B:* limbuție / 13 *A:* anume: să; *B:* anume: cată să/ 15*A:* să știe; *B:* cată să știe/ 15 *A:* au fost apostolii; *B:* au fost și apostolii/ 16 *A:* să fie om; *B:* cată să fie un om/ 17 *A:* să fie de neam; *B:* cată să fie de un neam/ 19 *A:* amănunte; *B:* amănunțimi/ 20 *A:* să-și spună cugetul pe față, el; *B:* s-o și arate pe nume, el / 21 *A:* a alege; *B:* de a alege/ 23 *A:* hotarele; *B:* otarele/ 34 *A:* a fost; *B:* fu/ 35 *A:* boieri, cu; *B:* boieri mari, cu/ 36–37 *A:* jupânesele cele mai religioase, dintre cari unele erau și cele mai frumoase totodată, nu; *B:* jupânesele cele mai frumoase și cele mai religioase nu/ 38 *A:* afară de kir-popa; *B:* afară numai chiar popei

112

12*A:* νέμειν; *B:* νέμειν[54]. (54. Traducerea grecească a celebrei definițiuni juridice „ius suum cuique tribuendi". Vezi Theophili *Antecessoirs Instituta*, ed. Fabrotti, Paris, 1657, p. 7. – Despre autoritatea legilor grecești la vechii români, vezi Cantemir, *Beschreibung*, p. 233)/ 14 *A:* Aceste; *B:* Acele/ 17 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 19 *A:* priceperea, căci; *B:* priceperea însăși Sânția ta, căci/ 20 *A:* n-am învățat; *B:* n-am prea învățat/ 24 *A:* al lui; *B:* c-al lui/ 28 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 28 *A:* a-i da codrul; *B:* a-i da lui codrul/ 32 *A.* avusese, căci; *B:* avuse de mai nainte, căci/ 36 *A:* voi, *B:* voi[55]. (55. *Evang.* Matei, cap. 7, dupe edițiunea belgrădeană din 1648.)/ 39 *A:* să; *B:* să-i/ 39 *A:* vrednic și prin; *B:* vrednic prin

113

1 *A:* să ne vateme pe noi înșine; dreptatea însă nu ne; *B:* să ne vateme si pe care noi înșine i l-am fost dat lui; dreptatea nu ne/ 2 *A:* al lui. Mă; *B:* al lui fără ca să i-l fi dat noi. Mă/ 10 *A:* s-a; *B:* a/ 15 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 17 *A:* o să; *B:* a să/ 23 *A:* cineva; *B:* mine. 24–25 *A:* totuna? – Să-l; *B:* totuna? – O crez, să-l/ 30 *A:* albe; *B:* albe[56] (56. Hrana principală și favorită a moldovenilor de pe atunci, dupre mărturia cronicariului Bielski: „bryndze w koziej skórce z bialym chlebem". Vezi *Sprawa rycerska*, Krakov, 1569, p. 137.)/ 31 *A:* ce-l va găsi; *B:* ce l-a găsi

114

2 *A:* epistolă; *B:* carte/ 5–7 *A: Partea a II-a: Ba n-am scăpat de el! Cap. I; B: Epizodul I. Ursita. Capul VII*/ 8 *A:* lungi; *B:* epice/ 9 *A:* Bodnărescu; *B:* Pelimon/ 12 *A:* a răspândit; *B:* răspândi/ 13*A:* frumusețe în; *B:* frumusețe zugrăvit în/ 14 *A:* român; *B:* român[57] (57. Schott, *Walachische Maehrchen*, Stuttgart, 1845, p. 184.)/ 17 *A:* ochilor: *B:* ochișorilor/ 21 *A:* culmile Libanului; *B:* muntele Livanului/ 21–23 *A:* sântul Dumnezeu: este cineva mai zvelt decât mine! Vai; *B:* sântul Dumnezeu; nu mai sum eu cel mai gingaș! Vai!/ 28–29 *A:* nu lesne; *B:* nu așa lesne

115

2 *A:* pe un; *B:* un/ 5 *A:* aflu; *B:* Auz/ 5–6 *A:* pot zice cu fală că nimeni nu-l întrece în putere; *B:* poci zice atât, că nu-l întrece un urs... în putere/ 7*A:* sînt; *B:* sunt/ 8 *A:* Andrei; *B:* Andrei[58]. (58. Despre Apostolul Andrei la ruși vorbește *Cronica* lui Nestor, vezi în Safarjk, *Slawanske starozitnosti*. Praha, 1837, p. 992. Moldovenii au o tradițiune că Apostolul Andrei ar fi fundat biserica din satul Șerbești de lângă șanțul lui Traian. Vezi Meir, *O pisanie Oczakowskoi zemlî*, Peterb. 1794, p. 67.)/ 10 *A:* sînt; *B:* sunt/ 11 *A:* dânșii; *B:* ei/ 11*A:* sînt; *B:* sunt/ 11*A:* de vom; *B:* d-om/ 11 *A:* îi strivim; *B:* îi vom strivi/ 12 *A:* picioare; *B:* picioare[59]. (59. Despre aceste negociațiuni, Karamzin, t. 6, p. 109, edit. Einerling.)/ 23 *A:* țara; *B:* patria/ 24 *A:* țărei; *B:* patriei/ 24–25 *A:* iartă Dumnezeu; *B:* iartă și Dumnezeu/ 27 *A:* carte scrisă pe; *B:* carte pe/ 28 *A:* sînt spuse; *B:* sunt scrise/ 29 *A:* orice; *B:* oricare/ 30 *A:* ești romancă; *B:* ești o romancă/ 33 *A:* lumea, *B:* lumea[60]. (60. Acest letopiseț, scris slavonește, se reproduce totdauna la un loc cu cronicul rusesc numit *Voscresenskaia letopis*. Vezi extrase din el în Karamzin, t. 4, nota 388.)/35 *A:* lăcrimat vocea; *B:* lăcrimat argintia voce

116

1 *A:* a plecat; *B:* plecă/ 3–4 *A:* o mumă vitregă; *B:* o vitrigă/ 5 *A:* drăgăstoase; acolo; *B:* dragostoase; de acolo românii împrumutară două nenorocite vorbe: „rob" și „stăpân"[61]. (61. „Rob" rusește „rab" era în limba veche tot rob. „Stăpân" era un cuvânt arnănto-bulgăresc, ale cărui urme se recunosc în vechime și în alte limbi slavone. Vezi: Miklosich, *Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien, 1852, p. 32.) Și încă bine să fi împrumutat numai vorbe! Acolo/ 9 *A:* Elena; *B:* Elena Moldoveancă/ 14 *A:* străină!...; *B:* străină!... Moscua!/ 15 *A:* a deșteptat; *B:* a ocazionat/ 15 *A:* Cine să; *B:* Cine o să/ 16–17 *A:* Copilul Sofiei sau copilul Elenei? Vasile sau Dimitrie?; *B:* Copilul Sofiei, Vasile sau copilul Elenei, Dimitrie?/ 20 *A:* știa; *B:* știu/ 21–22 *A:* de pământeni; *B:* de oameni pământeni[62]. (62. Karamzin, t. 6, 171.)/ 22 *A:* câțiva însă, o; *B:* câțiva, o/ 23–24 *A:* și ținând la curte o; *B:* și închipuindu-și și curtea din o/ 31 *A:* se zbuciumă; *B:* se vânzolește/ 34 *A:* un evreu; *B:* un mărșav evreu/ 34 *A:* numit; *B:* pe nume/ 35 *A: Evangeliul,* tăgăduia; *B: Evangeliul* lui Crist, tăgăduia

117

1 *A:* secret; *B:* ascuns/ 4 *A:* de scandalul evreismului; *B:* de tristul scandal al evreismului/ 5 *A:* va fi mai ascultată; *B:* va fi ascultată/ 6 *A:* noru-ta; *B:* nora ta/ 7 *A:* pe greci; *B:* pe mișeii săi greci/ 7 *A:* popor vorba; *B:* popor mincinoasa vorbă/ 9–10 *A:* evreică. Elena; *B:* evreică[63]. (63. Karamzin, t. 6, p. 122.) Și vestea a zburat departe-departe, precum zboară totdauna calomnia. Elena/ 11 *A:* icoanei ce-și aduse; *B:* icoanei o aduse/ 11 *A:* din Moldova; *B:* din scumpa Moldova/ 13–14 *A:* română. Cerul; *B:* română. „O Maică Precistă! Scapă din cursa vicleniei pe nevinovata-ți *șerbă!* Peștii se ascund în vulvoarele apelor, fiarele se adăpostesc în hârtoapele codrilor, păsările năzuiesc la desișul frunzelor și la ceața norilor, dară *mezerul* om, respins de cleveta asemenilor săi, numai în tine își *repauză* nădejdea și cugetul, o Maică Precistă[64]. (64. Ideea acestei rugăciuni este luată dintr-un cântec naționale. Deosebita devoțiune a românilor pentru Maica Domnului este un fact observat la toate popoarele evului mediu. Vezi Halam, *L'Europe au moyen-âge*, t. 4, p. 130.) Ceriul/ 19 *A:* pe de alta; *B:* pe de altă parte/ 19 *A:* boieri îndemnară; *B:* boieri tineri și strulubatici îndemnau/ 20 *A:* a da; *B:* de a da/ 20–22 *A:* și a se răscula împotriva țarului. Strașnicul; *B:* și de a se scula împotriva însuși țarului... căci D-zeu le întunecase judecata! Strașnicul/ 23 *A:* îi descapitează; *B:* îi descăpățânează/ 24 *A:* prin; *B:* p'en/ 30 *A:* hotărâtă; *B:* otărâtă/ 31 *A:* unde-l; *B:* unde îl/ 34 *A:* amvonului; *B:* ambonei/ 35–36 *A:* pe fruntea copilului; *B:* pe mândra frunte a copilului/ 38 *A:* la banchetul; *B:* la mărețul *benchet*

118

1 *A:* cu lanț; *B:* cu un lanț/ 4 *A:* 1498; *B:* 1498[65]. (65. Karamzin, p. 172.)/ 6 *A:* boierilor și porunci a se da; *B:* boierilor, porunci *voinicilor și părcălabilor și vătașilor* să dea/ 7–8 *A:* veselească. Dar; *B:* veselească, zise popilor să slujească molebine... Dară/ 8 *A:* viclenia; *B:* astuta/ 13 *A:* trecut un; *B:* trecut bine un/ 15 *A:* că Elena; *B:* că biata Elena/ 16–17 *A:* privegheare. Niciodată; *B:* privegheare... e destul a zice: sub o privegheare moscovită! Niciodată/ 17 *A:* a fost; *B:* fuse/ 20 *A:* mie; *B:* mie[66] (66. Karamzin, p. 196.)/ 24–25 *A:* Datoria firească a părinților; *B:* Datoria părinților/ 25–27 *A:* copii". De atunci el nu s-a mai sculat din pat. *Cap. II; B:* copii". Și el muri. La începutul anului 1505, Elena află că tatăl său nu mai este. Această fatală știre fu pentru nefericea jertfă ca groaznica voace a îngerului de moarte. Așadară, chiar de la cea de întâi legătură cu străbunii noștri, Muscalul împinse în mormânt pe cea mai frumoasă romancă și pe cel mai viteaz român. *Cap. VIII/* 28 *A: Din care se vede cât de* *rău este de a; B: În care se probează fatalitatea de a/* 30 *A:* Dacă vi s-ar fi întâmplat; *B:* Să vi se fi întâmplat/ 31 *A:* 1 iuliu; *B:* 2 iuliu/ 34 *A:* o suflare; *B:* o țipenie/ 35-p. 119, r. 1 *A:* vie. Și cu; *B:* vie[67]. (67. Schott, *Walachische Maechrchen,* p. 115.) Impresiunea ar fi devenit și mai sombră, să vă fi adus aminte că era tocmai o zi de marți, o zi foarte nefastă în credința poporului nostru, o zi în care, după părerea celor mai bătrâni, se va împlini sfârșitul lumii. Și cu

119

1 *A:* cu Sodoma; *B:* cu păcătoasa Sodoma/ 2 *A:* Gomora, se deosebea; *B:* Gomora, din contra se deosebea/ 3 *A:* bisericuțe; *B:* bisericuțe[68]. (68. Cantemir, *Beschreibung der Moldau*, p. 66.)/ 4 *A:* Dumnezeu a lipsit-o dodată de acea; *B:* Dumnezeu s-o fi lipsit hurduz-burduz de acea/ 5 *A:* umane *B:* umane[69]. (69. Cantemir, în pasagiul citat în nota precedinte, zice că Suceava avuse 16.000 de case. „Ausser der Fuersten und der Vornehmen Palaesten, zaehlte man da selbst 40 steinerne und verschieden hoelzerne Kirchen, und 16.000 Privathaeuser, welche aber alle nachdem die fuerstliche Residenz von dar verlegt worden, verfallen sind")/ 5 *A:* ore înainte; *B:* oare mai nainte/ 6–7 *A:* capitale? Dar; *B:* capitale, mișcându-se în jos și în sus, mișcându-se necontenit ca niște adevărați români? Dară/ 7 *A:* pierit; cel; *B:* pierit sau cel/ 7–8 *A:* ei, căci iată arătându-se; *B:* ei, pe care, totuși, nu-l putem crede a fi fost cel mai bun, căci, iată apărând/ 11*A:* pământului, care, acuma, străbătând pustiitele; *B:* pământului, și care, străbătând singur pustiitele/ 12 *A:* avea el însuși aerul de a fi o minune; *B:* avea acuma el însuși un aer de minune/ 14 *A:* nu va întâmpina; *B:* nu va fi demnă a întâmpina/ 15 *A:* o căutătură; *B:* o singură căutătură/ 16 *A:* ceafă; *B:* cap/ 21 *A:* Vodă. Aci se înălța: *B:* *vodă,* pe care se înălța/ 22 *A: pânză; B:* pânză[70]. (70. Despre atare construcțiune a cetăților se vede, între altele, din Miron Costin, *Letop* t. 1, p. 24, în capul intitulat „De cetățile țerilor acestora".)/26 *A:* etc. În caz; *B:* etc. Era vederat că, în caz/ 28 *A:* să susțină; *B:* susține/ 32 *A:* turnulețe; *B:* turele/ 33 *A:* fier: *B:* fier[71]. (71. Maciejówski.)/ 35 *A:* sînt; *B:* sunt/ 35 *A:* ticsite; *B:* îndesuite/ 36 *A:* dar; *B:* ci/ 37 *A:* nu vezi; *B:* nu vedeți

120

1 *A:* punct; *B:* punt/ 2 *A:* tuturora; *B:* tutora/ 2 *A:* sînt; *B:* sunt/ 4–5 *A:* fenomenului, să aflați împregiurarea; *B:* fenomenului, prin care să aflați ce

împregiurare/ 7 *A:* nu lasă a recunoaște; *B:* nu ți iartă a recunoaște/ 7 *A:* fiecărui val; *B:* fiecărei unde/ 8 *A:* care; *B:* ce/ 8 *A:* minutul; *B:* minutul său/ 9 *A:* diapazon, devine: *B:* diapazon sau devine/ 11 *A:* printre; *B:* pentre/ 14 *A:* clipă, apoi, sărind; *B:* clipă și sărind/ 14 *A:* umerii; *B:* umerile/ 15–16 *A:* cupeț-pitar – adecă neguțitor brutar în limba de astăzi –, individ cu burta mare și spete largi, se încercă; *B:* *cupeț-pitar*[72]. (72. *Cupeți*, cuvânt slavon, cu care se numesc neguțătorii în chrisoavele vechi și chiar până la secolul XVIII) cu burta mare se încercă/ 17 *A:* bustul cel voluminos al burghezului ca de; *B:* bustul nenorocitului neguțătoriu ca de/ 18–19 *A:* protestă lovindu-l; *B:* protestă în faptă lovindu-l/ 19 *A:* picioare, astfel că bietul; *B:* picioare și bietul/ 22 *A:* de aci; *B:* apoi/ 23 *A:* cari; *B:* ce/ 24 *A:* râzând; *B:* râzându-se/ 26 *A:* dendată; *B:* de îndată/ 26 *A:* hatmanul Arbure; *B:* vornicul Boldur/ 27 *A:* vro zece; *B:* veri o zecime/ 29 *A:* se sili a pătrunde; *B:* se bizui aci a pătrunde/ 29–30 *A:* hatmanului; *B:* vornicului/ 31 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 32 *A:* poartă. Intrând; *B:* poartă și intrând/ 35 *A:* aramă; *B:* aramă[73]. (73. Maciejowski)/ 36 *A:* hatman; *B:* vornic/ 37 *A:* Să lăsăm gloatele; *B:* Să lăsăm acuma gloatele/ 37–38 *A:* să lăsăm pe ducepalul lui Arbure; *B:* să lăsăm și ducepalul lui Boldur/ 38 *A:* hatmanul; *B.* vornicul.

121

1 *A:* cauza subitei; *B:* cauza și a subitei/ 1-2 *A:* Sucevei, neobiciunita alergare; *B:* Sucevei și a neobicinuitei alergări/ 2 *A:* vânătorului și curioasa îmbulzire; *B:* vânătorului și a curioasei îmbulziri/ 5 *A:* acum; *B:* acuma/ 6 *A:* foc mai învăpăiat ca; *B:* foc îndoit ca/ 9 *A:* purtă o; *B:* purta cu deminitate o/ 11 *A:* Restul odăii; *B:* Cellalt spațiu al odăii/ 12 *A:* poporan; *B:* poporar/ 15–16 *A:* vistieri! Când; *B:* vistieri[74]. (74. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p. 30, în cântecul despre Ștefan cel Mare și fiul său Bogdan.) Să nu întrebați: cine plângea în această funebră și solemnele adunare? Întrebați mai bine: cine nu plângea? Când/ 16-17 *A:* au deschis ușa și au lăsat să între hatmanul Arbure, Ștefan; *B:* deschise o ușă și lăsară să intre vornicul Boldur, Ștefan/ 19 *A:* trăgănată, al; *B:* trăgănată, dar al/ 20 *A:* povețe; *B:* povățuiri/ 21 *A:* – Tu, fiule; *B:* O, fiule/ 28 *A:* Dar; *B:* Dară/ 28–29 *A:* nașterii unui om este cel dentâi; *B:* nașterii mele fuse cel întâi/ 30–31 *A:* că vă amenință ghearele; *B:* că văz amenințându-vă la coastele voastre ghearele/ 31 *A:* păgân însetat; *B:* leu numit Soliman, însetat/ 36-p. 122, 1 *A:* munteni. Credeți; *B:* munteni, cari, deși dușmani ai noștri, totuși sunt și ei creștini... Credeți

122

1 *A:* Moldovă, aceea care; *B:* Moldova, care/ 2 *A:* sale, aceea care; *B:* sale, care/ 3 *A:* inimă a răzbătut el totuși, luându-ne; *B:* inimă intrase, lându-ne/ 5 *A:* va fi; *B:* fi-va/ 5 *A:* va suna; *B:* va fi sunat/ 7 *A:* sînt; *B:* sunt/ 13 *A:* buzele-i; *B:* buzele se/ 16 *A:* dar; *B:* dară/ 16 *A:* Ștefan; *B:* Ștefan cel Mare/ 16 *A:* învinge coșmarul/ 17–18 *A:* departe: – Precum; *B:* departe: – Să nu credeți în muscali! Atâta vă spui: să nu credeți în muscali! Să nu credeți! Precum/ 23 *A:* urgia; *B:* furia/ 28 *A:* ajutați-l; *B:* ajutați-i/ 30 *A:* Dar; *B:* Dară/ 34 *A:* Moldovei; *B:* Moldovei[75]. (75. Acest testament politic, cu puține modificațiuni, se publică pentru prima oară în Cantemir, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, Hamburg, 1745, p. 279–81, unde se începe așa: „O, mein Sohn Bogdan, und ihr meine Mitstreiter im Kriege...")/ 36 *A:* țării; voi vorbi acum de păcătosul; *B:* țării: îmi este iertat acuma de a mă îngriji și de păcătosul/ 37–39 *A:* suflet... Vă rog, iubiților mei frați, de a mă ierta pentru nedreptățile ce le-ați suferit de la mine... Ochii; *B:* suflet... A omului este de a greși, dară mai ales greșesc păstorii noroadelor; căci lor li se cere seama de toate. Așadară, vă rog, iubiților mei frați, de a nu-mi bănui pentru nedreptățile ce le-ați suferit din vina domnului vostru... Ochii/ 39 *A:* hatmanului Arbure; *B:* vornicului Boldur

123

1 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 1 *A:* Sînt; *B:* Sum/ 2 *A:* hatman; *B:* vornic/ 8 *A:* pe o altă; *B:* pe altă/ 10 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 12–13 *A:* Șarpe... Vodă nu-l mai auzea: se părea adormit; *B:* Șarpe... Dară vodă nu mai era în viață/ 14 *A:* *Cap. III*; *B:* *Capul IX*/ 17 *A:* agonia; *B:* moartea/ 18 *A:* succesiunii; *B:* succederii/ 20 *A:* secolii; *B:* secolul/ 21 *A:* luptă între; *B:* luptă feudală între/ 24 *A:* pe de altă; *B:* de altă/ 24–25 *A:* puterile pentru; *B:* puterile lor pentru/ 27–28 *A:* aristocrații alegeau domni, dar îi alegeau numai; *B:* aristocrații să numească domni, dară să-i numească numai/ 30 *A:* ingenioasă, cu cât ea; *B:* ingenioasă, că ea/ 33 *A:* ei înșii; *B:* ei înșiși/ 35 *A:* aceasta; *B:* asta

124

2 *A:* ca și la; *B:* ca la/ 3 *A:* părinților; *B:* părinților[76]. (76. Vezi articolul meu despre Petru Rareș, în *Lumina*, t. 2, p. 64 și articolul meu despre Ionașcu, în *Tribuna română*, 1861, nr. 112, p. 4)/ 6 *A:* învederat; *B:* vederat/ 8 *A:* a

dobândi; *B:* de a dobândi/ 10 *A: domn; B:* domn[77]. (77. Urechea, în *Letop*, t. 1, p. 156)/ 11 *A:* Chiar înainte de a muri; *B:* Chiar în ziua morții/ 14–15 *A:* al principelui; *B:* al răposatului domn/ 17–18 *A:* Geronimo da Cesena; *B:* Vatini/ 23 *A:* de așa-numita; *B:* de la așa-numita/ 25–26 *A:* românii; iar; *B:* românii[78]. (78. În privința asta voi vorbi în scrierea mea *Comerciul român între 1400–1500*. Docamdată voi cita așezământul comercial al lui Alexandru cel Bun, în *Akty zapadnoi Rossii*, anno 1400)); iară/ 33–34 *A:* numărul. Ungurii; *B:* numărul grămezei. Ungurii/ 34 *A:* vecini; *B:* megieși/ 34 *A:* Măcelarilor; *B:* Măcelarilor[79]. (79. Ungurii cojocari locuiau în Suceava chiar mai nainte de a doua descălecare a Moldovei. Vezi Eustratie Logofătu, în *Letop*. tom 1, apendice, p. 5)/ 35 *A:* steagul; *B:* steagul lor/ 35 *A: crame*, adecă prăvălii, slugi; *B: crame*[80]. (80. Cramă, de la cuvântul nemțesc Krambude, se numeau atunci prăvăliile cu mânunțișuri. Vezi așezământul comercial al lui Alexandru cel Bun), slugi/ 36 *A:* boierești, ștrengari și; *B:* boierești și

125

5 *A:* care-i; *B:* care îi/ 6 *A: Zonara; B: Zonara*[81] (81. Vezi *Cztenia Moskovskago Obsczestva istorii*, anul 3, nr. I, unde acest manuscript e reprodus în întreg)/ 11-12 *A:* scrisă a fi..." În acest; *B:* a fi scrisă. – Apoi vezi, Iorgule, că cărturariul tău el însuși nu știe ce vorbește? – Nu se poate, bădiță, căci așa e scris. – Judecă singur; el zice dentâi că duhul trebuie să fie în minte; apoi, mai jos, tot el zice că duhul trebuie să fie în inimă. – Ei bine? – Dară mintea și inima nu sunt totuna; deci, se încurcă cărturariul... În acest/ 16–17 *A:* picioare. – Cine mi-a spus-o! Mă mir; *B:* picioare. Mă mir/ 22 *A:* Ba chiar; *B:* Și chiar/ 22 *A:* Des-demineață; *B:* Desdemineață[82]. (82. Moartea lui Ștefan cel Mare se întâmplă [1] a o oră după răsăritul soarelui, precum arată contimpureanul Miechowski, *Chronica Polonorum*, Cracoviae, 1621, p. 375: „Anno 1504, die Martis, secunda Iulii, post ortum solis una hora")/ 27–28 *A:* Vodă? Văzurăm; *B:* Vodă. Mai la ziuă, văzurăm/ 29 *A:* și am; *B:* ș-am/ 29 *A:* de la unii că vodă a și murit; *B:* de la unii, de la alții cum că vodă a murit/ 31 *A:* și ce să vezi?; *B:* și să vezi ce lucru!/ 33 *A:* este acela care a otrăvit; *B:* este care ar fi otrăvit

126

3 *A:* de a scăpa; *B:* a-i scăpa/ 6 *A:* să încalece; *B:* să se călărească/ 7 *A:* Ursul; *B:* Ursul[83] (83. Numi vechi românești, din catalogul publicat în Venelin, *Vlaho-bolgarskiia gramaty*, Petersb, 1849, p. 341)/ 8 *A:* Focșo, aleargă *B:* Focșo încalecă și aleargă/ 10–11 *A:* năvălește? De unde o știi d-ta? – Așa; *B:* năvălește? – Așa/ 26 *A:* păcătoși mai păcătosul; *B:* păcătoși, păcătosul/ 28–30 *A:* Sofronie se retrase apoi cu o patriotică smerenie, zicând în gândul său: „Un mare pas spre Mitropolie!" Pe când; *B:* Sofronie se uită cu mândrie la producerea mânelor sale și se retrase cu o patriotică smerenie. Pe când

127

1 *A:* tătari; *B:* tătari[84] (84. Între documintele Monastirii Sf. Sava, în Comisia documentale, se află mai multe crisoave de la Ștefan cel Mare, din cari se vede că tătarii, ca și țiganii, erau robiți în Moldova, se puteau vinde, schimba etc.)/ 1 *A:* grădinari, bărbați; *B:* grădinari, de calici, bărbați/ 3–4 *A:* Vodă! – La palat! După mine, fraților, striga; *B:* Vodă. – Hai fraților, la curtea domnească! Vă dau jaf toată visteria, să se bucure sărăcimea! striga/ 6–7 *A:* domnie. Era; *B:* domnie. – Să fii sănătos, Măria ta! răspunseră mii de voci! – După mine, dragilor mei puișori! Capul acestei mișcări era/ 8 *A:* care domnul; *B:* care răposatul domn/ 9 *A:* înainte, Petru; *B:* mai nainte de moartea părintelui său, Petru/ 10 *A:* Beisen; *B:* Beisen[85] (85. Șoltuzii, de la germanul Schultheis, ceva ca președinte al municipalității, era[u] dintru-ntâi nemți, precum se vede din notița polonă a lui Miron Costin, asupra statisticei Moldo-Valachiei în *Pisma Borkowskiego*, t. 1, Lwow, 1858, p. 274)/ 11 *A:* pe care; *B:* și pe care/ 11 *A:* l-a apărat; *B:* l-a fost apărat/ 13 *A:* de popor, încât; *B:* de toată prostimea Sucevei[86] (86. Principiele pure democratice ale lui Petru Rareș și amorul poporului pentru acest mare principe apar din o notă cuntimpureană, publicată în Engel, *Geschichte der Moldau*, p. 185; „plebem ab injuria potentiorum defendebat"), încât/ 13 *A:* a scula; *B:* de a scula/ 15 *A:* vel-stolnicului; *B:* vel-stolnicului[87] (87. Miron Costin, în scrierea polonă supracitată.)/ 25 *A:* dar; *B:* dară

128

5 *A:* număr, ei izbutiră; *B:* număr, totuși ei lesne izbutiră/ 6 *A:* a scoate; *B:* de a scoate/ 6 *A:* pe Geronimo, jumătate; *B:* pe Vatini, pe jumătate/ 6 *A:* Dar; *B:* Dară/ 8 *A:* a face; *B:* de a face/ 8 *A:* înainte, și nu știu; *B:* înainte. – Cosiți-i ca pe niște snopi! strigă Luca, dând pinteni calului și lovind cu sabia în capul unui ungur cojocar. Un peptos măcelar se aruncă asupra lui Luca și-l apucă de

picior, silindu-se a-l trage de pe cal. Luca îi seceră capul. Cu toate acestea, lupta devenea prea nepotrivită și nu știu/ 10–13 *A:* coastă. Liniștea a devenit însă perfectă numai atunci când Fliondur a declarat „pe cinste“ că Ștefan Vodă n-a murit încă. Să ne-ntoarcem; *B:* Coastă. Să ne-ntoarcem/ 14 *A:* Fliondur, el alergă; *B:* Fliondur, el simți necesitatea de a scăpa cu fuga și, strecurându-se printre popor, apucă a alega/ 17 *A:* inscripțiunile cele ultradevotate ale lui; *B:* inscripțiunile lui/ 18–19 *A:* el zâmbind, și; *B:* el și/ 19 *A:* urmare, aici; *B:* urmare, numai aici/ 19 *A:* n-o să; *B:* n-are să/ 24 *A:* Geronimo; *B:* Vatini/ 38–39 *A:* crainicii, adecă heralzii domnești, înștiințară; *B:* crainicii domnești înștiințară

129

1–2 *A: Cap. IV În care cei vii se încurcă și un mort vine să-i descurce; B: Capul X În care se scrie cum Luca capătă armășia din aceeași cauză din care Fliondur fu scos din armășie*/ 3 *A:* Zăcând pe patul morții; *B:* În ajunul morții/ 4–5 *A:* Bogdan; pentru a se asigura apoi contra; *B:* Bogdan Vodă; ba nici chiar acest jurământ nu i se păru încă a fi destul de mulțumitor, ci pentru a se asigura mai bine contra/ 7 *A:* oricui; *B:* orișicui/ 8 *A:* Bogdan; *B:* Bogdan Vodă/ 11–13 *A: pe paloșele noastre.* Astfel era jurământul militar pe atunci. Și, în; *B:* pe paloșii noștri[88] (88. Aceasta este formula cea mai sacră a jurământului la vechii români, precum vedem din Della Valle, care îi cunoștea bine și scrise sub Petru Rareș: „gli diede nelle mani la litera del Capitanio de Moldavi la qual era scritta in latino, et era di questo tenore: Signor Gritti venite... perche vi promettiamo per Dio, per la virgine Maria, per li quattro elementi, per il vino, per la nostra scimittara, che voi venirete sicuro...? Vezi *Narratione della morte dell Al. Gritti,* publicată în *Magyar Torténelmi tar,* t. 3, p. 46.) Un jurământ înfricoșat! Și în/ 15 *A:* domn, ba încă de cel mai; *B:* Domn și de cel mai/ 18–19 *A:* De ce? Bogdan; *B:* de ce? pentru că, după espresiunea satirică a străbunilor noștri, *căta c-un ochi la făină și unul la slănină!* Bogdan Vodă/ 20 *A:* o talie; *B:* cu o talie/ 22 *A:* elegante; *B:* eleganți/ 22–23 *A:* dar cu toate acestea îi strica; *B:* dară toate astea le strica/ 24 *A:* Grozav; *B:* Grozav[89] (89. Urechea, *Letop.* t. 1, p. 146.)/30–31 *A:* a fi *mândri; B:* de a fi mândri[90] (90. Gratiani, *De Despota Vallachorum principe,* p. 24: „In principatu adipiscende iis, qui opibus pollent, multum affert momenti decora facies, procesritas, et forma corporis, quam Barbari maxime in suis regibus requirunt; usque eo, ut si quis forte membro al quo captus, aut cicatrice, aliove corporis vicio deformis fuerit, ei vel nobilissimo, minus excellenti forma, facile praeferant.“)/ 32 *A:* pe care o; *B:* ce

o/ 36 *A:* bună; *B:* bună[91] (91. Langlois, *Chefs-d'oeuvre du théâtre indien,* t. 1, p. 150))

130

1 *A:* Dar; *B:* Dară/ 6 *A: întunecat“; B:* întunecat[92]. (92. După edițiunea racoțiană a *Noului Testament)*/ 9 *A:* lua și el măsuri; *B:* lua măsuri/ 11–12 *A:* principe, pe când tată-său zăcea în amorțire, pe de o parte; *B:* principe, chiar în seara morții părintelui său, pe de o parte/ 13 *A:* pe de alta chemă; *B:* pe de altă parte chemă/ 26 *A:* S-a făcut; *B:* Se făcu/ 28 *A:* capul... Mai în; *B:* capul... Fliodur făcu o adâncă plecăciune. – Mai în/ 31 *A:* Fliondor, ar fi; *B:* Fliondor îmbunându-se, – ar fi/ 34–35 *A:* bine... vro câteva țepe. – Așezate; *B:* bine să dăm norodului o... o... o pildă. – Ce vrei să zici cu pilda? – Ar fi bine... adică așa făcuse în ajunul alegerii sale pe Câmpul Dreptății în D[umne]zeu, *reposatul* părinte al Măriei tale. – Tot nu te înțeleg, Fliondure. – Ar fi bine... vro câteva țepe. – Așezate/ 36 *A:* ghicit, stăpâne; *B:* ghicit de minune, stăpâne/ 37 *A:* dară, de prin închisori, trei; *B:* dară trei/ 38–39 *A:* doisprezece și înțeapă-i, ca să fie; *B:* doisprezece; îi poți lua de oriunde îți va plăcea ție, și apoi înțeapă-i frumușel ca să fie

131

8 *A:* sminteală; *B:* o sminteală/ 9–10 *A:* întâmplat a fi acum în Suceava numai; *B:* întâmplat d-a nu fi acum aici în Suceava afară numai/ 13 *A:* aleagă domn; *B.* aleagă de domn/ 15 *A:* sînt; *B:* sunt/ 16 *A:* ar fi veniți și ei; *B:* ar fi și ei veniți/ 17–18 *A:* băga de seamă. Așa; *B:* băga în samă, ba dacă și se va băga în seamă, cine a să cuteze a bănui! – Așa/ 24 *A:* crede că; *B:* crede cum că/ 26 *A:* Ureche; *B:* Ureche[93]. (93. Ureche; *ioco supra)*/ 27 *A:* Câmpul Dreptatea; *B:* Câmpul Direptatea sau Dreptatea/ 28 *A:* mari; *B:* mari[94]. (94. *Ibidem)*/ 32 *A:* poporan; *B:* poporariu/ 37 *A:* mătasă; *B:* mătasă[95]. (95. Balada *Grue Grozovanu)*

132

2 *A:* pintenog; *B:* pintenog[96]. (96. Despre gustul românilor pentru asemenea cai, vezi Venelin, *Gramaty,* p. 205: „edin kon czern tarscki pentenog...“)/

2 *A:* el nu-ți; *B:* el nici nu-ți/ 3 *A:* venea să admiri; *B:* venea pofta de a admira/ 4 *A:* scumpe; *B:* scumpe[97]. (97. Descripțiunea din Nowakowski, *op. citato*, t. 1, p. 121)/ 6–7 *A:* sucevene, având; *B:* sucevene și având/ 9–11 *A:* *camhă*, după cum se numea o grea stofă de mătasă de proveninţă orientală. La stânga; *B:* de *camhă*[98]. (98. O grea stofă de mătasă cu flori și aur, menționată în așezământul comerciale al lui Alexandru cel Bun.) La stânga/ 12–13 *A:* *șocărlat*, adecă ceea ce se zicea atunci franțezește *„escarlate“* și italienește *„scarlatto“*, un postav foarte fin, de culorile; *B:* *șocărlat*, de culorile/ 14 *A:* brâne grele de bogăție, cu; *B:* brâne atârnânde de greutatea bogăției, cu/ 21 *A:* fiecăruia; *B:* fiecăruia[99] (99. Cantemir)/ 22 *A:* vătășiile; *B:* vătăriile/ 23 *A:* vulpi; *B:* vulpi[100] (100. *Magazin istoric*, t. 2, p. 44.)/ 24 *A:* pumnare; *B:* pumnaruri/ 24 *A:* argint, panțiri cu; *B:* argint[101] (101. Cantemir), panțirii[102] (102. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p. 26. Cuvântul „pantira“ însemnează polonește „za“) cu/ 27 *A:* districte; *B:* ținuturi/ 28 *A:* Moldova; *B:* Moldova[103]. (103. *Statistica Moldovei din 1566*, publicată în Woicicki, *Biblioteca Starozytna pisarzy polskich*, t. 6, p. 66, enumeră numai 24 ținuturi, însă ea lasă la o parte toată Pocuția și părțile Țărei Secuiești, cucerite sub Ștefan cel Mare.)/ 30–31 *A:* părcălab, adecă cap militar și civil al districtului. Din; *B:* părcălab. Din/ 32 *A:* culori, fără; *B:* culori deschise, fără/ 34 *A:* cătră; *B:* către

133

7 – p. 136, r. 22 *A:* și strigă: – Așadar, întru mulți ani de la Dumnezeu, să trăiască Bogdan Vodă!

Dar în același moment trei voci mai sonore au răsunat la spatele bătrânului logofăt:

– Să trăiască Petru Vodă!

Boierii și clerul, nemaiștiind pe cine să aclame de domn, tăcură.

Dintre curteni, unii au strigat: „Bogdan Vodă!“ alții: „Petru Vodă!“

Ținutașii repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!“

Breslele repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!“

Gloatele repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!“

Închipuiți-vă critica pozițiune a lui Bogdan, care se afla în strălucitul cort din mijlocul terasei, așteptând cu nerăbdare momentul de a ieși radios denaintea poporului.

Deodată s-a răspândit o rumoare: „Mortul! Mortul!“

Mulți făceau cu spaimă cruci peste cruci și se precipitau în laturi denaintea grozavei aparițiuni.

Pe un pat, dus de patru curteni, înainta spre terasă Ștefan cel Mare.

La dreapta și la stânga mergea câte un călău, îmbrăcat în roșu, ținând o secure într-o mână și o capră de tăiat lemne în cealaltă.

Cap. V

În care se demonstră „libertatea electorală“, așa după cum s-a practicat în toții timpii

Știți că, tocmai în momentul când hatmanul Arbure cerea grație pentru postelnicul Șarpe, Ștefan Vodă adormise.

Acest somn, precursor al agoniei, a durat optsprezece ore.

Un mare zgomot într-o cameră învecinată a deșteptat pe muribundul erou.

– Ce este? întrebă el cu un glas ce abia se auzea.

– Nimeni nu-i răspunse.

Zgomotul creștea din ce în ce mai mult.

– Trebui să-l deșteptați! Trebui! striga o voce furioasă.

– Ce este? repetă Ștefan destul de tare.

O ușă s-a deschis cu violență,și pe prag apăru un tânăr boier de o statură colosală, pe care curtenii, reținându-l de brațe și de haine, în zadar se zbuciumau să-l oprească.

– Ești tu, Barbovski? Intră... Lăsați-l...

Curtenii s-au retras. Cutezătorul june se apropie de pat, îngenuche, sărută mâna cea rece a lui vodă și murmură cu capul plecat:

– Stăpâne! Peste un ceas, cel mult un ceas, Bogdan Vodă va fi dat jos și poate chiar...

Ștefan s-a rădicat cu iuțeală, ca și când ar fi încă plin de viață.

– Răsturnat? Cum? Unde? De cine?...

– Patru boieri, Măria ta, s-au hotărât astăzi, acum, pe Câmpul Dreptății, a striga: „Să trăiască Petru Vodă!“ Acești patru boieri sunt: Ieremia Hudici, Filip Dajbogă, Gavrilă Bucium și... și eu. Pe mine m-a biruit remușcarea cugetului și-i trădez pe tovarășii mei. Fă ce știi, stăpâne!...

Barbovski se sculă și scoase din brâu un pumnar.

– Dar nici mișelul trădător nu trebuie să trăiască!...

Zicând aceasta, el își înfipse în inimă sâmceaua pumnarului și căzu jos.

Era ca un trunchi de brad izbit de trăsnet.

Auzind zgomotul, vro șase curteni intrară în odaie.

– Tu, Cujbă, adu îndată un doftor să caute pe acest boier...

Unul din curteni se închină și plecă.

– Tu, Paliță, cheamă călăi...

Un al doilea curtean făcu ca și cel dentăi.

– Voi, adause vodă către ceilalți patru, rădicați patul și duceți-mă la Dreptate.

Ştefan se părea transfigurat. Ochii săi, stinşi cu câteva minute înainte, strălucea acum cu o văpaie teribilă. Vocea-i luă un timbru limpede şi pătrunzător. Mişcările-i erau energice.

Iată în ce mod neaşteptata apariţie a „mortului" înspăimântă poporul adunat pe Câmpul Dreptăţii.

Curtenii au dus şi au aşezat patul pe terasă, în apropierea mitropolitului.

Ştefan rădică capul de pe perină, se răzimă cu o mână pe umărul unuia dintre curteni, privi liniştit împregiur şi zise cu un glas sumbru:

– Ieremia Hudici! Filip Dajbogă! Gavrilă Bucium!...

Trei boieri, palizi de groază, ieşiră din şirurile celorlalţi, oprindu-se la o distanţă.

– Apropiaţi-vă!

Boierii au înaintat şi s-au aruncat în genuchi.

– Iertare! Iertare, stăpâne!

– Aşezaţi caprele voastre şi ţineţi securile gata, zise Ştefan către călăi.

O tăcere de mormânt domnea pe toată întinderea câmpului, fără să se auză o singură răsuflare din atâtea mii de piepturi.

– Tu, Hudici, ai pierdut steagul în bătălia de la Cosmin. Aşa este?

– Aşa, stăpâne...

– Capul pe capră!

Hudici s-a rădicat şi redobândi dodată tot sângele rece al unui om deprins a vedea moartea în faţă.

– Tu, Dajbogă, scris-ai cărţi viclene către Ţepeluş Vodă, poftindu-l să năvălească în Moldova asupra Domniei mele! Îţi aduci aminte?...

– Vai, Măria ta!...

– Capul pe capră!

Mitropolitul Teoctist s-a apropiat de cei doi vinovaţi, cari s-au confesat şi s-au împărtăşit.

– Dumnezeu să-i ierte! zise Ştefan cel Mare, şi să mă ierte şi pe mine... adause el cu o voce mai slabă.

Peste o clipă capul lui Hudici şi capul lui Dajbogă, lovite de securile călăilor, au căzut de pe cele două capre, rostogolindu-se la picioarele spectatorilor.

– Tu, Buciume... Pentru tine a lipsit a treia capră. Te iert.

Boierul, care aştepta să primească cu bărbăţie, ca şi ceilalţi doi, lovitura călăului, a leşinat de emoţiune, auzind: „Te iert".

Ştefan se întoarse către popor şi zise, apăsând asupra fiecărui cuvânt:

– N-am venit aici ca să vă împiedic de a vă alege domn pe cine vă place. Alegerea este slobodă, de tot slobodă. Fiind însă că, din mila cerească, mai am câteva ceasuri de viaţă, am voit să-mi împlinesc cea din urmă datorie,

pedepsind pe doi trădători. Acuma doresc să vă puneţi îndată un alt stăpân în locul meu. Pe cine voiţi?

Toţi, toţi fără excepţiune, au strigat: „Să trăiască Bogdan Vodă!"

Ştefan cel Mare a poruncit curtenilor să-l ducă înapoi la palat.

Peste câteva ore el a murit.

Un veneţian care fusese martur la apariţiunea „mortului" pe Câmpul Dreptăţii, zice cu această ocaziune despre Ştefan Vodă: *„Cossì come in vita et sanità, ita in morte mostrò esser et terribile et prudente"*.

Dindată după plecarea bătrânului principe, trâmbiţele şi buciumii începură a suna din dosul cortului de pe terasă. Bogdan Vodă ieşi; *B:* şi strigă. Bogdan Vodă ieşi

136

22–23 *A:* uşă. Câmpul; *B:* uşă. Principele era îmbrăcat în negru şi cu capul descoperit. Câmpul/ 25 *A:* dete; *B:* dede/ 27 *A:* fraţilor! Vă; *B:* fraţilor! zise domnul cu o voce sonoră. Vă

137

2 *A:* Boldur; *B:* Luca Arbure/ 8 *A:* vornice; *B:* hatmane/ 11 *A:* Nimic, nimic; *B:* Nemica, nemica/ 11–12 *A:* numai să-mi prinză pe Rareş, şi atunci îl voi face chiar... îl; *B:* numai atâta, hatmane, ca să-mi poată prinde pe Rareş, şi atunci îl voi face chiar hatman... ba nu hatman! îl/ 13 *A: Cap. VI; B: Capul XI/* 14 *A:* că; *B:* cum că/ 18 *A:* fusese; *B:* fu/ 18–19 *A:* hatmanului Arbure; *B:* vornicului Boldur/ 25 *A:* puţin; *B:* puţinel/ 35 *A:* iar; *B:* iară

138

9 *A:* în Moldova; *B:* în mândra Moldovă/ 27 *A:* a; *B:* de a/ 30 *A:* Mihu începu a alerga; *B:* Iancu se aruncă a alerga/ 30 *A:* iar; *B:* iară

139

3 *A:* alege...“; *B:* alege[104]. (104. [Alecsandri]/ 4 *A:* Dar; *B:* Dară/ 4 *A:* simți că Mihu lipsește; *B:* pe Iancu lipsind/ 7 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 10–11 *A:* lor. Băiatul; *B:* lor, însă nici un răspuns nu venea. Băiatul/ 15 *A:* Dar; *B:* Dară/ 15–16 *A:* sumbrele; *B:* sombrele/ 22 *A:* nouă ani, *B:* șase ani/ 28 *A:* n-o; *B:* n-or/ 29 *A:* când; *B:* cum/ 30 *A:* lătratul; *B:* bătaia/ 33 *A:* starea lui Mihu; *B:* starea nenorocitului Iancu/ 34 *A:* basmul; *B:* basma/ 35 *A:* bufnițe; *B:* bufne/ 37 *A:* chițcani; *B:* guzgani/ 37 *A:* porci mistreți; *B:* porci sălbatici/ 38 *A:* chisăliță... dar; *B:* chisăliță...[105] (105. *Walachische Maerchen*, p. 216.)... dară

140

4–5 *A:* de movilița cea artificială; *B:* de la movilița artificială/ 5 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 7–8 *A:* angelică, care; *B:* angelică și care/ 17–18 *A:* rom... Mihu; *B:* rom[106]. (106. Cântec țigănesc din Cogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire des Cigains*, Berlin, 1837, p. 36. Traducerea literale iat-o: „De unde vine el? De unde sare el? Hai, fiule, sai! Nevasta merge și cerșește, baba se închină pe vatră. Nevasta este ca un trandafir, baba este ca o broască țestoasă. Nevasta se ia cu un june, baba se ia cu un moșneag.“) Iancu/ 27 *A:* Concertul creștea; *B:* Concertul ciudatelor glasuri creștea/ 27 *A:* dar; *B:* dară/ 28 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 32 *A:* Mai știi!; *B:* Mai știi ce!/ 34 *A:* Mihu; *B:* Iancu

141

7–8 *A:* cruce și sări; *B:* cruce, sări/ 11 *A:* la dreapta și la stânga; *B:* în dreapta și în stânga/ 13 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 18 *A:* bănuiește; *B:* descopere/ 25–26 *A:* indian. În; *B:* indian, că figura lor poartă tiparul acetei origine, că înseși obiceiele lor se pot observa până acum în moravurile unor caste de pe țărmii Indului... În/ 26–27 *A:* țigani sau „ațigani“, acest; *B:* țigani[107] (107. Le Beau, *Histoire du Bas-Empire*, ed. 1, t. 14, p. 242), acest/ 27–28 *A:* Asia Mică și-n Egipt, distingându-se prin; *B:* Asia Minore și în Egipt și se distinse prin/ 29 *A:* încă a rădica; *B:* încă de a rădica/ 31–32 *A:* Europei. Robia putu să dumesnicească; *B:* Europei. Cronicele rusești menționează amestecați la un loc cu comanii și pacinații, o poplată neagră și creață[108] (108. Cronicele rusești sub anul 1114, îi numesc „Czernie klobuki“ cuvântul „klobuk“ derivă de la verbul „klubiti“, adecă „a încreți“. Credem, dară, că „Czernie klobuki“ se poate traduce prin „negrii creți“ iară nu cum esplică Karamzin, t. 2, nota 218). Țiganii au venit în țărele noastre, nu de peste Dunăre, căci i-ar fi înregistrat autorii bizantini, ci de peste Nistru, din părțile lacului Caspic, de unde veniră, de asemene, comanii și pacinații. Între capii ăstor din urmă ne întâmpină un Ceghenè, precum se numesc până azi țiganii din Oriinte, și acel Ceghenè, după mărturia contimpuranilor, era de *un neam obscur*, între pacinați[109]. (109. Vezi estractele din istoricii bizantini, în Stritter, *Memoriae populorum*, t. 3, p. 783, 816; „Cegenes genere obscurrissimo, nullisque natalibus“) Numele naționale al țiganilor sau *cingari* apare lămurit în istorie, pentru prima oară pe la 1250, adică tocmai în epoca comanilor și pacinaților[110]. (110. Cogălniceanu, *op. cit.*, p. 4) Aceste patru considerațiuni combinate ne acordă o certitudine istorică, vreau să zic o mare probabilitate, cum că țiganii rătăciră la noi o dată cu comanii și pacinații, și apoi, rămânând vagabunzi prin codrii României, după retragerea celorlalți barbari ai evului mediu, fură apucați, biruiți și robiți de către străbunii noștri, reveniți din Făgăraș și din Maramureș. Însă cucerirea română putu să dumesnicească/ 33 *A:* a cutreiera; *B:* de a cutreiera/ 33–34 *A:* merei ai; *B:*merei pustii ai

142

3–4 *A:* Europei. Văzând; *B:* Europei. Aceasta este istoria scurtă, dară critică, a acestei ginți bizare și enigmatice. Văzând/ 5 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 9–10 *A:* se culcă jos, amintindu-și, din povețile căpătate altădată de la hoți, că; *B:* se culcă jos, amintindu-și cele auzite, cum că/ 10 *A:* fie; *B:* să fie/ 12 *A:* unde; *B:* pe care/ 12 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 14 *A:* dormi; *B:* adormi/ 18 *A:* ruptă, iar; *B:* ruptă și scărboasă, iară/ 25 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 27 *A:* era o; *B:* era mai degrabă o/ 31 *A:* frânghii; *B:* frânghii[111]. (111. Vezi cronica citată mai sus, *Memoires d'un bourgeois*, p. 674: „pour toutes robes une vieille ftaussoie trés grosse d'un lien de drap ou de corde lieé sur l'apoule, ci dessous un pauvre roquet ou chemise pour tous parements“.)/ 32–33 *A:* ceata, cu o barbă lungă, purta o mantie de felendreș; *B:* ceata, purta o barbă lungă, o mantie de felendreș[112] (112. Un feli [de] postav de F[l]andria, despre care voi vorbi în scrierea mea *Comerciul român.*)/ 34 *A:* curele; *B:* curele[113] (113. Această descripțiune este luată din Cogălniceanu, *op. cit.*, p. 15)/ 35 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 36 *A:* sînt; *B:* sum

143

3 *A:* hicior; *B:* fecior/ 3 *A:* hapoi; *B:* apoi/ 4 *A:* *Cap. VII*; *B:* *Capul XII*/ 5 *A:* sînt; *B:* sunt/ 7 *A:* vornicul Boldur; *B:* hatmanul Arbure/ 9 *A:* însoțeau să;

B: însoțeau, după obicei[114] (114. Cantemir și articolul lui Bălcescu, în *Magazin istoric.*) să/ 10 *A:* Ia; *B:* ian'/ 11 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 17 *A:* cuvânt, cam; *B:* cuvânt într-o parte; cam/ 17 *A:* Dar; *B:* Dară/ 24 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 27 *A:* așa? Să; *B:* așa? măi? Să/ 28 *A:* cellalt; *B:* celalalt/ 29–30 *A:* nici măcar să pună; *B:* nici măcar atâta, ca să pună/ 34 *A:* vornic; *B:* hatman

144

1–2 *A:* pentru că n-a știut; *B:* pentru a nu fi știut/ 3 *A:* Da, da; *B:* Dară, dară/ 8 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 9 *A:* vornic; *B:* hatman/ 12 *A:* sînt; *B:* sunt/ 13 *A:* Vornicul; *B:* Hatmanul/ 16 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 17 *A:* sînt; *B:* sunt/ 19 *A:* Sînt; *B:* Sum/ 21 *A:* a pierdut; *B:* pierdu/ 22 *A:* cum să; *B:* cum dară să/ 24 *A:* vornicului; *B:* hatmanului/ 29 *A:* la mulți; *B:* în mulți/ 32 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 35 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 36 *A:* sînt; *B:* sunt/ 37 *A:* îndrepteze; *B:* îndrepte/ 38 *A:* neștiute – căci a se; *B:* neștiute, pe când a se/ 39 *A:* o nebunie; *B:* o mare nebunie

145

1 *A:* vodă. Puțini oameni au; *B:* vodă și puțini oameni pot avea/ 3 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 7 *A:* să o numească; *B:* să-i zică/ 17 *A:* altmintrea; *B:* altminte/ 18 *A:* că; *B:* cum că/ 20 *A:* iar; *B:* iară/ 22 *A:* Vornicul; *B:* Hatmanul/ 24 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 28 *A:* Sînt; *B:* sum/ 29 *A:* grăbii a-l; *B:* grăbii dară de a-l/ 30 *A:* prilejul să-l; *B:* prilejul ca să-l/ 32 *A:* Vornicul; *B:* Hatmanul/ 35 *A:* nimeni; *B:* nimene/ 37 *A:* încă din cele; *B:* încă vergele cele

146

7 *A:* hotarele; *B:* otarele/ 12 *A:* și-n; *B:* și în/ 13 *A:* mănăstiri; *B:* monastiri/ 14 *A:* țara de; *B:* țara curat de/ 16–20 *A:* lista, ca în toate profesiunile de credință vechi și nouă. Intrând încetișor, vornicul și Luca auziră câte ceva din programa lui Rareș. Sînt; *B:* lista. Intrând încetișor în odaie, hatmanul și Luca auziră ultima frază a lui Rareș. – Sum/ 21 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 24 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 25 *A:* înainte; *B:* mai nainte/ 27 *A:* Vornice; *B:* Hatmane/ 32 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 33 *A:* finule? *B:* fiule? / 33 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 37 *A:* iar; *B:* iară/ 38 *A:* bănui; *B:* prepune

147

1–3 *A:* slugi hătmănești, nașule vornice. Boldur ațintă; *B:* slugi d-ale tale, nașule hatmane. Arbure aținti/ 4 *A:* măcar; *B:* chiar/ 7 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 10 *A:* nu este și n-a fost; *B:* nici că este, nici c-a fost/ 11–12 *A:* postelnic de când cu... Apoi; *B:* postelnic Apoi/ 12 *A:* o să; *B:* a să/ 13 *A:* știi!; *B:* știi ce!/ 16 *A:* vornice; *B:* hatmane/ 16 *A:* aș putea găsi; *B:* eu pot să găsesc/ 17 *A:* băiete! Vezi; *B:* băiete ș-apoi să vezi/ 17 *A:* sînt: eu nu te-ntreb; *B:* sum eu: nici că te-ntreb/ 18 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 21 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 25 *A:* iar; *B:* iară/ 25 *A:* un cal; *B:* un al doilea cal/ 26 *A:* să-l; *B:* să mi-l/ 27 *A:* bine, acuma; *B:* bine! – adause hatmanul după ce Iorgu ieșise – ei bine! acuma/ 30 *A:* dar; *B:* dară/ 31 *A:* Vornicul; *B:* Hatmanul/ 34 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 36 *A:* lui Boldur; *B:* hatmanului/ 39 *A:* Vornicul; *B:* Arbure

148

7 *A:* roșu; *B:* roșu[115]. (115. Pentru descripțiunea acestui costum am consultat mai cu seamă vechea gravură spaniolă în posesiunea dlui V. Alexandrescu.)/ 22 *A:* să-l ajungă Rareș; *B:* a ajunge și Rareș/ 28–29 *A:* stolnice, nu, și chiar de te-ar ierta, n-ar trebui să crezi, dar; *B:* stolnice, el nu te poate ierta, o pricepi bine, dară/ 39 *A:* noastră"; *B:* noastră"[116]. (116. Forma jurământului în documente.)

149

1 *A:* *Cap. VIII*; *B:* *Capul XIII*/ 4 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 7 *A:* Tecuci; *B:* Tecucine/ 9 *A:* idolul; *B:* idol al/ 11 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 17 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 20–21 *A:* de pe persoana; *B:* de pe chiar persoana/ 24 *A:* ceva ca casierul districtual de astăzi; *B:* ceva ca sameșul districtual de mai deunăzi[117] (117. În fiecare județ era câte un vătaf ca ajutor al părcălabului. Vezi vechea statistică a Moldovei în Wojcicki, *Biblioteka startozytna*, t. 6, p. 66)/ 26 *A:* dete; *B:*

dede/ 27 *A:* mai ales; *B:* mai cu seamă/ 28 *A:* păhărele; *B:* păhăruțe/ 29 *A:* o frumoasă; *B:* o prea frumoasă/ 30 *A:* a face; *B:* a face[118] (118. Despre moda unor asemenea păhăruțe vorbește Maciejówski, *Polska*, t. 1, p. 89.)/ 30 *A:* prin; *B:* printre/ 34 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 35 *A:* grație poveților; *B:* mulțămită povățuirilor

150

1 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 2 *A:* individului; *B:* individului[119] (119. Vezi în această privință un pasagiu foarte interesante în Heister, *Notizen ueber die Ziegeuner*, Koenigsberg, 1842, p. 39.)/ 3 *A:* îl ajuta mult; *B:* îi ajuta foarte mult/ 5 *A:* este; *B:* să fie/ 7 *A:* tânără; *B:* jună/ 15 *A:* după călugărie; *B:* după viața călugărească/ 17–18 *A:* numai nu; *B:* numai cât nu/ 19 *A:* prorocea trai; *B:* proorocea un trai/ 25 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 28 *A:* mâncările; *B:* mâncări/ 30 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 31 *A:* de cum; *B:* decât/ 32 *A:* unde-l; *B:* unde îl/ 35–36 *A:* de Suceava; *B:* de la Suceava/ 38 *A:* etc; *B:* etc[120]. (120. Tractate comerciali între Moldova și Polonia despre care voi vorbi în scrierea mea *Comerciul român*.)/ 39 *A:* armenesc; *B:* armenesc[121] (121. *Hauptbericht fuer das Herz. Bucovina aus 1862*, p. 92).

151

5 *A:* Mare? Ce anacronism! vor; *B:* Mare? vor/ 8 *A:* beau bere; *B:* beau până astăzi bere/ 12–13 *A:* a bea. Al; *B:* a bea. Prin urmare, berea poate fi sau slavă sau română; dară nemțească niciodată, de vreme ce substantivul *Bier* nu are nici o etimologie proprie. Al/ 14 *A:* la noi; *B:* la poporul nostru/ 15 *A:* dovedește că; *B:* dovedește, pare-mi-se, că/ 18–19 *A:* vinul era puțin cunoscut; *B:* vinul mai că nici era cunoscut/ 19 *A:* în secolii; *B:* din seculii/ 20 *A:* pe când berea; *B:* iară berea/ 22 *A:* Alexandru cel Bun; *B:* Alexandru Vodă cel Bun/ 24 *A:* neaoși; *B:* neaoși[122] (122. *Akty Zapadnoi Rossii*; t. 1, p. 32.)/ 27 *A:* *cerevisia*; *B:* *cerevisia*[123] (123. *Magyar Tortenelmi tar*, t. 3, p. 23. „La lingua loro e pocco diversa dalla nostra italiana... se alcuno dimanda se sano parlar in la lor lingua valacca dicono a questo modo sti Rominest, che vol dire sai tu Romano... *Quel paese e molto fertile d'ogni cosa eccetto di vino, dove in vece di esso usano la cervosa*"...)/ 28–29 *A:* română! În întrul; *B:* română și trăiască o dată cu ea toți acei ce nu s-au depărtat, măcar în băutură, de la obiceiurile

strămoșilor! În întrul/ 33 *A:* denaintea; *B:* înaintea/ 33–34 *A:* tropot[e] au mai mulți cai; *B:* tropotea un tabun de cai/ 35 *A:* *armenești*, iar; *B:* armenești[124] (124. În Moldova erau cunoscute pe atunci carele *nemțești*, mai mici, și carele *armenești*, mai mari. Vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 1, p. 31.) iară/ 37 *A:* lungi; *B:* lunge[125] (125. Așa îi descrie vechiul poet polon Klonowicz. Vezi *Pamietnik naukowo-literacki*, 1856, sect. 1, t. 2, dispărț. 6, p. 62, 71.)

152

3 *A:* să se ia; *B:* să ia/ 4 *A:* groși; *B:* groși[126] (126. Așezământul comercial al lui Ștefan cel Mare din 1460, descoperit în Archiva municipale de la Leopole și care va fi publicat în ziarul meu *Archiva istorică a României*. Despre moneta *grivna* și *groșŭ*, am vorbit deja într-o altă notă.)/ 10 *A:* aci; *B:* acolo/ 12 *A:* de cumpărătură; *B:* de pe cumpărătură[127] (127. *Ibidem*.)/ 16 *A:* Apoi; *B:* D-apoi/ 18 *A:* Una; *B:* Zi una/ 21 *A:* doi de vamă; *B:* doi vamă/ 27–28 *A:* zloți, după valoarea de atunci, încălecă; *B:* zloți[128] (128. Zlot – galben. Despre caii unguresti în preț de o sută zloți vorbește așezământul comericale al lui Ștefan cel Mare.), încălecă/ 31–32 *A:* goană. Câtiva; *B:* goană după furul. Câtiva/ 34–35 *A:* așa că știi zicătoarea: Armeanul plătește gloaba; *B:* așa, căci armeanul plătește gloaba[129] (129. Vechi proverb moldovenesc, care probează disprețul românilor pentru armeni.)/ 36–37 *A:* *olăcar*, adecă curier, zburând; *B:* olăcar călare, zburând

153

6 *A:* statului; *B:* statului[130] (130. Instituțiunea olăcarilor, o dată cu cuvântul *olac*, au luat-o românii de la turci. Despre brânele olăcarilor și dreptul lor de a încăleca la nevoie cai străini, pentru a nu întârzia cu poruncele guvernului, vorbește celebrul Montaigne, *Essais...*)/ 8 *A:* caii; *B:* tabunul/ 13 *A:* Zi; *B:* Ba zi/ 14 *A:* vameșului; *B:* vameșului[131] (131. Despre cărțuliile vameșilor vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 3, p. 32)/ 18 *A:* parte, o; *B:* parte și o/ 23 *A:* sînt; *B:* sum/ 23 *A:* curierul; *B:* olăcariul/ 32–34 *A:* încălecă, profitând de prerogativa curierilor domnești de a putea apuca la trebuință orice cal particular. – Ce; *B:* încălecă. – Ce/ 36 *A:* aceasta; *B:* asta/ 37 *A:* toți cei prezinți; *B:* toți prezinții

154

1 *A:* moldoveni; *B:* moldoveni[132] (132. *Acta Tomiciana* cuprind un mare număr de documente despre nedreptățile făcute negutătorilor armeni în Moldova.)/ 3 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 6 *A:* a dezvolta; *B:* de a dezvolta/ 7 *A: Cap. IX; B: Capul XIV*/ 10 *A:* Vro; *B:* Verio/ 10 *A:* intrarea în; *B:* intrarea sa în/ 13 *A:* încercaseră; *B:* încercară/ 15 *A:* a fost; *B:* fu/ 17 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 21 *A:* nouă; *B:* șeapte/ 21 *A:* și; *B:* sau/ 27 *A:* țigănești. Luca; *B:* țigănești. Așadară Luca/ 33 *A:* astfel că o; *B:* încât o/ 33–34 *A:* îi ieșea; *B:* să-i iasă/ 34 *A:* gât; *B:* gât[133] (133. Descrierea țepei e luată din Skalkowski, *Istoriia Novoi Sieczi*, ed. 2, t. 1, p. 219.)

155

1 *A:* care se; *B:* care apoi se/ 14 *A:* sînt; *B:* sunt/ 18 *A:* iar; *B:* iară/ 18 *A:* stâlpii, văpsiți; *B:* stâlpii erau văpsiți/ 20–21 *A:* vreodată o țeapă; *B:* verioadă țepe/ 22 *A:* erau; *B:* fură/ 23 *A:* țigani; *B:* țigani[134] (134. Despre călăii țigani, *Letop.* t. 1, p. 231. Vezi, de asemenea, Isthuanfi, *Regni Hungarici historia*, Coloniae, 1685, p. 48, sub anul 1514: „Sequuti erant castra quam plurimi ex vagis illis, quos Ciganos vulgus appellat, vilissimum et abjectissimum hominum genus, in Transilvania ac utraque Valachia tortorum infamen operam exercere solitum")/ 24 *A:* oameni, câteodată și cea tătărească; *B:* oameni ba câteodată și acea tătărească[135] (135. Despre călăii tătari vezi *Letop.* t. 1, appendice, p. 73.)/ 28 *A:* pofta sau; *B:* pofta una din două sau/ 29–31 *A:* autoritatea oficială a gâdelui. În; *B:* autoritatea gâdelui de a grăbi moartea. În/ 35 *A:* mâinile; *B:* mânile

156

13-14 *A:* D[omniilor] voastre; *B:* voastră/ 20 *A:* tâlharul. Iertare; *B:* tâlharul, strângând din umere pentru a manifesta astfel gustul de a-și frânge mânele cele legate dupe spate. Iertare!/ 22 *A:* Dar cine nu știe; *B:* Dar apoi cine nu mai știe/ 23–24 *A:* Tu? Coțofană! – Încai; *B:* Tu? O coțofană?! Ce obrăznicie! Încaltea/ 29 *A:* copilul; *B:* plodul de copil/ 37 *A:* Ei, nu-l mai; *B:* Ei bine! ce nu-l mai

157

6–7 *A:* a răspunde; *B:* de a răspunde/ 9 *A:* înțepați-l; *B:* înțepați-mi-l/ 13 *A:* beată și doi; *B:* beată de braț cu doi/ 19 *A:* se păstra; *B:* se păstrase/ 19 *A:* fanarioților și în; *B:* fanarioților până și în/ 21 *A:* că voiește; *B:* că se învoiește/ 23 *A:* orice; *B:* orișice/ 27 *A:* pe toată; *B:* pentru toată/ 31 *A:* o propunere altfel de tot; *B:* o propunere de tot/ 34 *A:* socotea în; *B:* socotea nici chiar în/ 35 *A:* unde-ți; *B:* unde îți

158

1 *A:* sînt; *B:* sum/ 3 *A:* anevoie; *B:* prea anevoie/ 15 *A:* a se închega; *B:* a se lega/ 18 *A:* Înțeapă-l; *B:* Înțeapă-mi-l/ 22 *A:* o să; *B:* or să/ 24 *A:* o mulțime; *B:* o ceată/ 27 *A:* care-l; *B:* care îl/ 27 *A:* și-l; *B:* și îl/ 30 *A:* jupâne postelnice; *B:* postelnice/ 38 *A:* plămâni; *B:* plumâni

159

4 *A: Cap. X; B: Capul XV*/ 5 *A:* se poate deja prevedea ce; *B:* se descopere în sfârșit, ce/ 6–7 *A:* baie. În; *B:* baie. Obiceiul băilor, o dată cu însuși cuvântul (balneum) ni l-au lăsat în moștenire romanii[136] (136. Inscripțiunile romane din Dacia, adunate de Grunter, Katancsich, Seivert etc. au conservat tradițiunea mai multor *balnea.*) De la noi apoi îl împrumutară slavonii (bania), carii, pesemne nici că se mai spălau până a nu învăța de la străbunii noștri oarecari principie elementarie de curățenie. În/ 9–10 *A:* baie. Dar; *B:* baie[137] (137. Cronicarul polon Heidenstein, *Res Polonicae ab excessu Sigismundi Augusti*, Francof., 1672, p. 318, vorbind despre strămutarea capitalei din Suceava de către Alexandru Vodă Lăpușneanul, descrie Iașii așa: „Templa tria circiter Graeci ritus, Armenorum unum, ex lapide omnia; catholicum ex materia unum; super omnia Balneum Asiatici operis ex lapide pro captu loci satis elegans". Această baie există în Iași până astăzi, din dosul mitropoliei.); poporul nostru ținea totdauna foarte mult la esteriorele lucrurilor. Dară/ 10 *A:* de băi publice; *B:* de o baie publică/ 15 *A:* prezintând; *B:* și prezenta/ 19 *A:* mai exact; *B:* mai degrabă/ 24 *A:* recăzând; *B:* și recăzând/ 29 *A:* apoi; *B:* și apoi/ 31 *A:* îmbrăca; *B:* îmbrăca[138] (138. Pentru această descripțiune am consultat scrierile dlui Mazois asupra băilor romane; a dlui Laborde despre băile mauresce din Spania; baia cea veche din Iași și pasagele dlui Maciejówski asupra vechilor băi în

Polonia.)/ 32 *A:* a fost; *B:* fu/ 35 *A:* Moldova; *B:* Moldova[139] (139. Despre învățătura ovreilor maurești vezi *Notice sur Abou-Iousouf-Hasdai Ibn-Schaprout*, par Luzzato, Paris, 1852. Despre emigrarea lor în Moldova, vezi Meir, *O pisanie Oczakovskai zemli*, Petersb., 1794, p. 58, nota.)/ 35-p. 160, r. 1 *A:* arhitect. Între altele el este acela care prefăcuse; *B:* arhitect, și anume între altele prefăcu

160

2 *A:* cea; *B:* acea/ 2–3 *A:* dreaptă o capelă; *B:* dreaptă... La acea dreaptă era o capelă/ 3 *A:* unde merse; *B:* la care merse/ 21–22 *A:* cele mai vii și mai variate... Dar; *B:* cele mai fantastice, exprese prin colorile cele mai vii și cele mai variate...[140] (140. Observăm aci că cele mai frumoase două biserice din România sunt de arhitectură maurescă: catedrala de la Curtea de Argeș și Trei Ierarhi din Iași.) Dară/ 26 *A:* roșie și pe; *B:* roșie, pe/ 30 *A:* vestibulul; *B:* pridvorul/ 34 *A:* amvonului; *B:* amvonei

161

12 *A:* Totuși; *B:* Ei bine/ 18 *A:* Și totuși; *B:* Ei bine/ 19 *A:* scăpă; *B:* să scape/ 20 *A:* miluiește; *B:* să miluiască/ 22 *A:* Oare acestea; *B:* oare chiar numai acestea/ 32 *A:* taler, câte; *B:* taler sta câte/ 33 *A:* cu bere; *B:* de bere/ 34 *A:* de străbunii; *B:* de către străbunii/ 34–35 *A:* Polonia. Pe o; *B:* Polonia[141] (141. Golembiewski, *Domy i dwory*, p. 54.) Într-o/ 36 *A:* pe o; *B:* într-o/ 36–37 *A:* unt, alături – pâne; *B:* unt, și alăture – pâne[142] (142. *Ibid.*)/ 38 *A:* apoi; *B:* și apoi/ 39 *A:* afară de; *B:* afară numai de

162

4 *A:* vornicul Boldur; *B:* hatmanul Arbure/ 6 *A:* pe un; *B:* un/ 6 *A:* pe când; *B:* când/ 6–7 mi se pare că m-a așezat într-adins pentru ca; *B:* mi se pare mie că mă așezai pentru ca/ 10 *A:* vornice; *B:* hatmane/ 11 *A:* hatmanul Arbure; *B:* vornicul Boldur/ 12 *A:* ovreică, ție; *B:* ovreică, o blăstămată de ovreică, ție/ 12–13 *A:* cu capul tăiat; *B:* descăpățânat/ 14 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 20 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 20 *A:* Geronimo; *B:* Vatini/ 26 *A:* zisese; *B:* zise/ 38 *A:* Dar; *B:* Dară

163

2 *A:* poate; eu; *B:* poate căci eu/ 7 *A:* de; *B:* dă/ 9 *A:* aici; *B:* aici la palat/ 10 *A:* fie după voia; *B:* fie voia/ 14 *A:* suferi...; *B:* suferi femeie/ 15–19 *A:* încreți. – Mai ciudată este firea ta, hatmane, observă râzând vornicul Boldur. Ție îți plac muierile și numai muierile, gniuj nesățios ce ești. În; *B:* încreți. În/ 19 *A:* era turburată; *B:* era vederat turburată/ 21 *A:* palid; *B:* palid și sări în picioare/ 28 *A:* copilul cel adus; *B:* copilul adus/ 32 *A:* părinte; *B:* părintele/ 32 *A:* ne-ai ținut; *B:* ne-o ținuși/ 33–34 *A:* oamenilor. A doua zi, după o matură chibzuire între toți amicii postelnicului Șarpe, copilul Mihu a fost trimis să crească în frica lui Dumnezeu la Mănăstirea Neamț; *B:* oamenilor.

Varianta A se încheie cu această frază. Varianta B continuă cu *Epizodul II, Procopseala*, din care autorul n-a reușit să publice decât capul I, reprodus de noi, *supra*, p. 510–515.

(I.O.)

DOMNUL NAE

Portret satiric publicat în revista lui B.P. Hasdeu, „Satyrul", an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 3. Semnat cu pseudonimul „Wang-pon-ki". E inclus de Mircea Eliade în sumarul vol. II al ediției *Scrieri literare, morale și politice*, (1937), p. 114–115.

Prefigurare a personajului *Mitică* din schițele lui I.L. Caragiale.

(I.O.)

EGOARHISTUL

Proză caracterologică-pamfletară, frecvent cultivată de B.P. Hasdeu, îndeosebi în publicistica politică și în causticile sale intervenții polemice, *Egoarhistul* apare în „Satyrul" (an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 3–5, semnat

„Wang-Pon-ki"), în același număr și pe aceeași pagină cu portretul șarjă *Domnul Nae.* A fost selectat de Mircea Eliade, pentru valoarea sa artistică, în cuprinsul ediției *Scrieri literare, morale și politice*, tomul II, 1937, p. 115–116.

Caracterologia exemplifică deopotrivă tendința autorului – manifestată din plin în paginile revistei „Satyrul" – de a ilustra narativ diversele proverbe populare, utilizate ca poante finale.

(I.O.)

PAMFLETE, FOILETOANE, PAGINI UMORISTICE

JALNICA TRAGODIE A MORȚEI C. C. PRIVILEGIU

Articol publicat în ziarul unionist ieșean „Zimbrul și vulturul", an. IV, nr. 17, 25 noiembrie 1858, p. 67–68. Pamfletul e creat ca o parafrază la cunoscuta operă în versuri a lui Alexandru Beldiman (1760–1826), *Tragodie sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după răzvrătirea grecilor* (1821). Este un exemplu convingător despre măiestria lui B. P. H. în folosirea modelelor livrești pentru a lua atitudine în cele mai arzătoare probleme ale actualității politice, satirizând poziția diverselor grupuri de interese față de problema desființării privilegiilor și a rangurilor boierești, ca urmare a Convenției de la Paris din 7/19 august 1858.

(S.I.)

NICOLAE MILESCU [VOIND A VIZITA, ÎNTRE ALTE, CONSILIUL ȘCOLAR]

Pamflet hasdeian vizând ineficiența Consiliului Școlar, organism nou înființat la Iași. Publicat în „Foița de istorie și literatură", nr. 2, aprilie 1860, p. 61–64. Nesemnat.

Textul propriu-zis, apărut sub titlul de rubrică *Cronica*, este precedat de următoarea precizare: „În memoarele petrecerei lui Nicolae Milescu la Peking ca ambasadori al țarului Alexei Mihailovici pe lângă bogdahanul Kan-si, se află următoarea descriere: *si non è vero, è ben trovato*". Paginile citate de B.P.H. nu se regăsesc nici în *Jurnalul de călătorie în China* nici în *Descrierea Chinei*, cele două opere de căpetenie ale Spătarului Milescu. Este evident că redactorul „Foiței"... din Iași folosește cu măiestrie atmosfea memoriilor marelui învățat moldovean (păstrate în numeroase copii în slavonă și în grecește) și chiar numele unor personaje, precum iezuitul și bogdahanul, pentru a satiriza realități culturale contemporane. Farsa, sub masca chinezeriilor, va deveni un procedeu des folosit în periodicul bucureștean „Aghiuță" (1863–1864), apoi generalizat în „Satyrul" (1866), unde redactorul foii și colaboratorii semnau cu pseudonime chinezești.

(S.I.)

LEVASSOR ȘI D. ROSETTI

Apare în același număr cu foiletonul *D. Rosetti e temut și iubit* („Aghiuță", an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 1–2) semnat cu pseudonimul „n...o...u...". Ambele foiletoane și criticele ce vor urma au fost generate de atitudinea indecisă a lui C. A. Rosetti (directorul ziarului „Românul", oficiosul liberarilor radicali) — de expectativă, la început, față de guvernul Kogălniceanu și de încercare de atragere a noului prim-ministru către platforma politică pe care o reprezenta, iar mai apoi, la scurtă vreme, de furibunda primire a tuturor acțiunilor guvernului. Articolele sunt, de asemenea, partizane opiniilor „Buciumului" în paginile căruia C. A. Rosetti fusese vestejit pentru schimbarea radicală de atitudine în privința prințului Bibescu-Brâncoveanu după primirea, se pare, efectivă a unei polițe de 1000 de galbeni („Buciumul", an. I, nr. 134, 22 oct. 1863, p. 533, nr. 137, noiembrie 1863, p. 545).

Aluziile repetate ale autorului, greu de înțeles peste timp, la Caimata au în vedere strada bucureșteană pe care se afla loja masonică din care făcea parte și C. A. Rosetti.

La începutul anilor '60 ai secolului trecut, numele străzii se identificase cu cel al lojii. Clădirea a ars pe timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Se pare că focul a fost pus intenționat din ordinul domnitorului.

În foiletoanele următoare din „Aghiuță“, B. P. Hasdeu va ajunge să-l numească ironic pe C. A. Rosetti: „d. Rosetti-Caimata“ (vezi *Lumea aristocratică*, în „Aghiuță“, an. I, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 103).

(I.O.)

D. ROSETTI E TEMUT ȘI IUBIT

Articol satiric publicat în „Aghiuță“, an. I, nr. 1, 2 noiembrie 1863, p. 2. Semnat cu pseudonimul „...n...o...ŭ“, după literele finale ale numelui lui Bogda*n* Petriceic*u* Hasde*u*.

(S.I.)

CEVA DESPRE VINERI

Articol de polemică politică apărut în „Aghiuță“, an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 5–6. Iscălit „...n...o...u“.

B. P. H. critică virulent ziarul „Independința“ și pe redactorul său, Pantazi Ghica, pentru inconsecvență politică. Atacurile la adresa „Românului“, „Convențiunea“, „Nichipercea“, „Reforma“ sunt lipsite de obiect, pentru că pozițiile acestora sunt aceleași cu ale lui Pantazi Ghica, schimbarea fiind numai de formă.

(S.I.)

CRONICA ADUNĂRII NE-LEGIUITOARE

E publicat în „Aghiuță“, an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 9–10, sub semnătura „n...o...u...“. Reflecții satirice fugare în genul considerațiilor de la

rubrica *Toate vrutele* pe seama ședinței parlamentare din 5 noiembrie, în cadrul căreia C.A. Rosetti a ridicat, într-adevăr, aparent confuz, chestiunea constituirii Adunării Legiuitoare în sesiunea ordinară sau extraordinară: „Domnilor — rostea el, adresându-se în mod special primului-ministru, M. Kogălniceanu, — am să cer o explicare, și chiar însuși dlui președinte, fiind sigur că-mi va da-o sub formă de explicare, ca să fiu silit a face o interpelare care n-ar face decât să ne piarză timpul. Dlor, întreb dacă Adunarea este constituită sau nu, adică dacă suntem în sesiune extraordinară sau nu? Dacă suntem în sesiune extraordinară, atunci suntem constituiți; dacă suntem în sesiune ordinarie, atunci Adunarea nu este constituită și trebuie să-și aleagă un birou. Conform Convențiunii, după mine, suntem în sesiune extraodinarie; nu voiesc, încă o dată zic, a ridica cea mai mică dezbatere asupra acestei cestiuni, deși eu o consider destul de serioasă, însă voi trece — considerând faptele cele mari ce Mesagiul Tronului a zis că avem a face, — peste dânsa. Sigur sunt de mai înainte că explicarea care ne va da *ministeriului* va fi atât de satisfăcătoare, încât să putem zice, fără părere de rău, că situațiunea ne-a silit să mergem înainte“ („Buciumul“, an. I, nr. 142, 6 noiembrie 1863, p. 565).

(I.O.)

CONSILIUL SUPERIOR PORECLIT ÎN GLUMĂ „DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ“

E publicat în „Aghiuță“, an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 11–12 sub semnătura „Un greier din salonul Consiliului Superior“. Șarjă demolatoare la adresa membrilor organismului suprem de decizie din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, care nu numai că hotărăsc cu ușurință, în ședința din 11 mai 1863, destituirea autorului din postul de profesor titular de istorie și statistică la Colegiul Național din Iași, dar propusese ministrului să defere cazul Justiției. „D. ministru al Cultelor — se spunea în raportul înaintat — [este rugat] să tragă atențiunea dlui ministru al Justiției ca prin procurorul său local să urmărească, conform legii, înaintea tribunalelor, asemenea scrieri scandaloase“ (Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, dosar nr. 259, din 16 mai 1863. Cf. „Manuscriptum“, XV, nr. 1(54) 1984, p. 126).

(I.O.)

O CURIOZITATE BOTANICĂ

Apare în „Aghiuță", an. I, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 17–18, semnată cu pseudonimul „n...o...u". Admirator frenetic al lui Ioan Heliade-Rădulescu (a se vedea, între altele, *Cuvânt[ul] funebru rostit în numele presei române la înmormântarea lui I. Heliade-Rădulescu*, „Columna lui Traian", an. III, nr. 19, 8 mai 1872, p. 145 și evocarea academică: *Centenarul lui Heliade*, „Apărarea națională" an. III, nr. 16 (600), 20 ianuarie 1902, p. 1), tânărul Hasdeu nu înțelege, totuși, să facă nici un fel de concesii îngrădirii democrației. De aceea supune unei virulente satire broșura marelui Heliade, prin intermediul căreia se formula ideea votului universal limitat la știutorii de carte, opinie ce înlătura ca inexistentă marea majoritate a populației autohtone formată din țărani neșcoliți.

(I.O.)

URMAREA NE-LEGIUIRILOR CAMEREI

Apare în „Aghiuță", an. I, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 19–20, sub semnătura „n...o...u..." Foiletonul constituie una din dovezile cele mai palpabile ale extraordinarei puteri de obiectivare a autorului și de judecare nepărtinitoare a faptelor. Deși Christian Tell îl nedreptățise, cu numai șase luni în urmă, semnând, în calitate de minsitru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, raportul de îndepărtare a sa din învățământ înaintat domnitorului, B. P. Hasdeu îi lua acum, cu înflăcărare, apărarea înfățișându-l ca pe o personalitate sacră, de dimensiuni gigantești. Prin contrast, contemporanii — cu merite deosebite în crearea României moderne — erau doborâți de pe piedestaluri și ironizați necruțător pentru lipsa de idealuri înalt patriotice.

Surprindem aici, o primă coagulare a antitezei fundamentale ce stă la baza celebrei poeme eminesciene *Epigonii*.

(I.O.)

D. PANU ÎN BUCUREȘTI

Publicat în „Aghiuță" (an. I, nr. 4, 24 noiembrie 1863, p. 28–29, sub semnătura „n...o...u") pamfletul înalță până în pragul artei desăvârșite modalitatea de satirizare generală, atât a celor puși direct la stâlpul infamiei, cât și a celor invocați cu perfidie ca exemple luminoase — cazul lui Ioan Zalomit și August Treboniu Laurian (viitorii săi colegi de Universitate).

Atacurile la adresa lui G. Panu constituie în subsidiar un pretext de prelungire în timp a înțepăturilor la adresa lui C. A. Rosetti, privit (aici și în alte foiletoane) ca un element alogen.

Spre relativizarea lucrurilor, trebuie să menționăm că, deși C. A. Rosetti îi va provoca numeroase necazuri savantului (am cita, între altele, suprimarea revistei „Arhiva istorică"), B. P. Hasdeu va găsi, nu peste multă vreme, găzduire în paginile ziarului „Românul", iar mai târziu va aprecia în gradul cel mai înalt opiniile omului politic în coloanele publicațiilor „Traian" și „Columna lui Traian".

Ca și în cazul lui V. A. Urechiă, B. P. Hasdeu a trecut de la persiflare și atac violent la îngăduință și laudă.

E vorba, în fond, de fațetele unei prietenii complexe, estompate temporar, dar durabilă peste ani.

(I.O.)

BULETINUL AMORULUI

Articol satiric apărut în „Aghiuță", an. I, nr. 5, 1 noiembrie 1863, p. 53–54. Semnat „...n...o...ŭ".

B. P. Hasdeu ironizează nu numai un anume stil al unor gazetari ai vremii, îndeosebi pe cei amatori de faptul divers. El atacă o personalitate a vremii, Aristide Pascal (1827–1900), reputat jurist, cu studii strălucite la Paris, viitor profesor de Drept civil la Universitatea din București, deputat și senator, redactor al unor importante publicații „Luptătorul" (Paris, 1860), și „Țara" (1867–1869). Acum însă conducea „Gazeta tribunalelor". Aghiuță (alias B. P. Hasdeu) îi

găsește nod în papură. Extrasele din ziarele americane sunt doar pretexte, autorul face și desface cuvinte, cu aluzii licențioase sau mustind de un umor gros.

(S.I.)

CERCULAREA DLUI D'A-VITA CĂTRE TOȚI MEDICII DIN ROMÂNIA

Proză umoristică publicată în „Aghiuță", an. I, nr. 7, 15 decembrie 1863, p. 51–52. Semnat „...n...o...ŭ".

Personajul vizat este doctorul Carol Davila.

(S.I.)

MODELURI DE FELICITĂRI CU ANUL NOU

Variații umoristice pe aceeași temă apărute în „Aghiuță", an.I, nr. 9, 1 ianuarie 1864, p. 65–66. Semnat „...n...o...ŭ".

(S.I.)

POLITICĂ ÎN VERSURI

Potpuriul de versuri, chemate să-l ironizeze dintr-o perspectivă neașteptată pe personajul principal al pamfletelor lui B.P. Hasdeu din anii 1863–1864, C.A. Rosetti, apare în „Aghiuță", an. II, nr. 11, 6 ianuarie 1864, p. 85–86, nesemnat. Citatele adecvate, extrase din diverșii poeți, îndreptate, în principal împotriva directorului ziarului „Românul", lovesc, implicit și în alți adversari ai autorului. În cazul de față se creează un ilariant paralelism C.A. Rosetti — M. Kogălniceanu/ Satan–Baba Cloanța, cu multiple efecte satirice asupra întregului pamflet.

(I.O.)

LIMBA ROMÂNĂ

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 4, 27 februarie 1866, p. 2–3, sub semnătura „Puang-Hon-ki". Sub pretextul privirii din afara fenomenului a specificului spiritualității naționale, scriitorul inițiază, cu foiletonul de față, seria spumoaselor considerații privitoare la identitatea noastră. Comparația imprevizibilă alternează cu calamburul și înțepătura nevinovată, satira acidă cu reflecția profundă, iar metafora și portretul cu prezentarea realității ca un nesfârșit prilej de uimire (datorită martorului străin care o descoperă). Sunt pagini de mare fantezie ce-și păstrează nealterată prospețimea.

(I.O.)

PROVERBURILE ROMÂNE EXPLICATE PENTRU ÎNȚELEGEREA CHINEZILOR

E publicat în „Satyrul" an. I, nr. 6, 12 martie 1866, p. 1–2, la rubrica „Situațiunea", sub semnătura: „Puang-Hon-ki". Procedeu original de vestejire a relelor politicii contemporane sau de a răspunde la marile întrebări ale zilei prin invocarea unor proverbe populare adecvate. Începerea fiecărei reflecții cu același cuvânt și structurarea în genere a considerațiilor după un tipar identic dă întregului o notă de mare gravitate și tonalitate de curgere poematică.

(I.O.)

O NOUA RELIGIUNE

E publicat în „Satyrul", an. I, nr. 7, 20 martie 1866, p. 3, semnat cu pseudonimul „Puang-Hon-ki".

Construcție spumos-fantezistă, clădită pe jocul de cuvinte: *buddism/budgetarism,* satirizând corupția, ploconeala în fața celor avuți, nedreptățirea mulțimii sărace, dorința de a profita de pe urma banului public etc.

(I.O.)

CARACTERULUI POPORULUI ROMÂN DIN PUNCTUL DE VEDERE CHINEZESC

E publicat în „Satyrul", an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 1–2 sub semnătura „Puang-Hon-ki". Dincolo de critica duplicității și labilității caracterului românilor, întrevedem în reflecțiile lui B.P. Hasdeu o primă încercare de definire a specificității noastre etnice în funcție de plasarea geografică la intersecția contrariilor. Fără a cunoaște punctul de vedere al savantului, L. Blaga va da suport unei opinii similare în eseurile: *Getica* („Saeculum", I, nr. 4, iulie-august 1943, p. 3–24); și *Încă o dată „Getica"*, („Saeculum", II, nr. 2, martie-aprilie 1944, p. 71–73).

(I.O.)

MORILE

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 10, 10 aprilie 1866, p. 3, semnat „Wong-Pan-ki".

Persiflare a abuzului puterii și a nedreptății părtinitoare săvârșită de guvern în chestiuni publice.

Lupta împotriva bunului plac al celor desemnați de Națiune spre a-i fi arbitri constituie una dintre temele fundamentale ale publicisticii lui B.P. Hasdeu. Începută într-o tonalitate ușor umorescă în paginile gazetelor „Aghiuță" și „Satyrul", ea va cunoaște răbufniri vitriolant demascatoare în ziarele de viziuni „Traian" și „Columna lui Traian".

(I.O.)

REVISTA POLITICĂ

E publicată în „Satyrul", an. I, nr. 11, 17 aprilie 1866, p. 1–2, sub semnătura „Wong-Pan-ki". Modalitatea citării perfide — utilizată de autor în cuprinsul pamfletului — anticipează unul din procedeele cele mai utilizate ale artei caragialiene.

(I.O.)

CORESPONDENȚA PARTICULARĂ A „SATYRULUI"

E publicat în „Satyrul", an. I, nr. 12, 23 aprilie 1866, p. 3, sub semnătura „Wang-Pon-ki". Articolul de dezvăluire critică privind anomalia aplicării legii de către guvern în cazul morilor de pe Dâmbovița se intitulează chiar *Morile* („Satyrul", I, nr. 10, 10 aprilie 1866, p. 3), vezi în vol. de față, p. 224.

(I.O.)

PROVERBURILE ROMÂNE: I FATA MAMEI

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 15, 22 mai 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki". Numerotat cu cifra romană I, articolul sugerează a fi primul dintr-o serie pe care autorul n-a mai continuat-o din cauza întreruperii apariției publicației. El se circumscrie însă ca modalitate artistică structurii utilizate în *Proverbele române explicate pentru înțelegerea chinezilor.*

(I.O.)

PANORAMA IMPRESIUNILOR

E publicat în „Satyrul", an. I, nr. 15, 22 mai 1866, p. 3, semnat „Wong-Pan-ki".

Trecere în revistă a opiniilor exprimate sau neexprimate, dar în tonul convingerilor reale ale adversarilor autorului. Crearea unui tot armonios din fragmente mozaical dispuse. Pe alocuri — joc gratuit de dragul sugestiilor lingvistice oferite de numele celui avizat (ex.: *Tacu... tacuissem*).

(I.O.)

JUSTIFICARE

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 1–2, semnat cu pseudonimul „Wong-Pon-ki".

Exemplu de istorie fantezistă, utilizată în scopuri umoristice.

(I.O.)

CALEIDOSCOP SATIRIC

PRELECȚIUNI FILOSOFICE POPULARE, RELATIVE LA FAMILIE ȘI EDUCAȚIUNE

Articol apărut, la rubrica „Tutti frutti", cu semnătura „B.P. H.-ŭ", în „Lumina", nr. 10, 1863, p. 69–71.

Persiflare subțire a lui Titu Maiorescu și a conferințelor sale de la Iași. Prelegerile ce aveau loc în localul Băncii Naționale au premers reuniunile viitoarei societăți „Junimea" din Iași.

(S.I.)

TUTTI FRUTTI

Comentarii umoristice, numerotate de noi cu cifre arabe.

1. Poartă titlul *Bibliografia*. Semnat „B.P.H.-ŭ". Apărut în „Lumina", nr. 10, 1863, p. 71. La numărul anual al revistei, notița este intitulată: *Cartea Galli-Mathiae*.

2. Replică dată periodicului „Nichipercea", apărută în „Lumina", nr. 10, 1863, p. 72.

(S.I.)

TOATE VRUTELE

B.P. Hasdeu inițiază, în revista sa din București, „Aghiuță", o rubrică cu articole și notițe tip „varietăți". Am numerotat toate aceste texte satirice cu

cifre arabe, pentru a simplifica trimiterile bibliografice. Pentru fiecare grup de articole am redactat scurte note critice cu informații minime pentru înțelegerea textelor. Am pus, între paranteze rotunde, numărul articolului comentat.

1–16, în „Aghiuță", an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 6–7. Semnat „...n...o...ŭ.".

— Jean A. Vaillant (1804–1886), ziarist, scriitor, profesor și director al Colegiului „Sf. Sava". Implicat în evenimentele de la 1840, a fost expulzat din țară. A sprijinit, în Franța, cauza Unirii Principatelor, îndeosebi prin lucrările sale privind limba și istoria românilor (*România*, 3 vol.). A revenit în țară, colaborând, printre altele, și la ziarul „Românul" ceea ce explică notița răutăcioasă la adresa sa din aprtea lui B.P.H., acum, în 1863, adversar al lui C.A. Rosetti. Din 1862, bătrânul profesor ținea cursuri gratuite de istoria antichității în sala vechiului Ateneu (1).

— „Nichipercea" (1859–1879), importantă revistă satirică românească, interzisă în mai multe rânduri pentru virulența pamfletelor publicate. Principalul redactor era N. T. Orășanu (3).

— Articolele din „Românul", semnate cu pseudonimul *Radon*, aparțineau criticului Radu Ionescu (7).

— B.P.H. opune periodicul „Românul", al lui C. A. Rosetti, ziarului condus de Cezar Boliac, „Buciumul" (1862–1864), la care el însuși colabora (14).

— „Convențiunea", ziar politic, comercial, literar, bisăptămânal bucureștean (1863–1864). Conducătorul *de facto* al periodicului era C.A. Rosetti, căruia i se va alătura, în curând, însuși B.P.H. (16).

17–32, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 14–15. Semnat: „...n...o...ŭ".

— Domnul *F.* este Nicolae Filimon, care a fost și primul cronicar muzical român, pe care B.P.H. îl invocă în notița critică la adresa lui Pantazi Ghica, redactor al „Independinței" (1860–1864), ziar politic, comercial și literar (17).

–Paolo Papaniccola era impresar al Operei Italiene la București (20).

— *Berlicoco* era o poreclă a lui C.A. Rosetti, larg folosită în presa timpului (21).

— *Chirița în provincie,* comedie de V. Alecsandri (26).

— Ulysse de Marsillac era redactorul-șef al buletinului politic, științific, literar și comercial „La Voix de la Roumanie" (1861–1866). El va publica, în 1873, un *Guide du voyageur a Bucarest* (29).

33–36, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 23. Semnat: „...n...o...ŭ".

37–49, nr. 5, 1 decembrie 1863, p. 38–39. Semnat: „...n...o...ŭ".

— Liberarilor li se spunea, în epocă, „roși" (41).

— „Reforma", ziar ce apărea la București, bisăptămânal, în prima serie, între 1859–1863. Periodicul avea ca deviză cuvintele: „Dreptate, naționalitate, adevăr" (43).

— „Românul“ este ziarul lui C.A. Rosetti, „politic, comercial și literar“ ce apărea, la București, neîntrerupt din august 1857 (44).

— Într-adevăr, între 1862–1864, jurnalul lui Pantazi Ghica apare în mod neregulat, cu titlul „Independința română“ (46).

50–66, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 61–63. Semnat: „...n...o...ŭ“.

— I.G. Valentineanu (1834–1898) era proprietarul și directorul ziarului de nuanță liberală, „Reforma“ (50).

— Vasile Boerescu (1830–1883), jurist și om politic român, membru al Partidului Conservator (51).

— Polonezul Fialkovsky era proprietarul cofetăriei și cafenelei cu același nume, de pe strada Câmpineanu, colț cu Calea Victoriei (54).

— Wilhelm Tell, erou popular elvețian (sec. XIV); Christian Tell (1807–1884), general și om politic român. Participant la Revoluția de la 1848. Ministru în timpul domniei lui A. I. Cuza. El a contrasemnat decretul de înlăturare din învățământ a lui B.P. Hsdeu (56).

— Costache Caragiali (1815–1877), dramaturg și actor, unchiul lui Ion Luca Caragiale (58).

— Ion D. Strat (1836–1879), economist. Ca membru în Consiliu Superior de Învățământ, S. jucase un rol activ în demiterea lui B.P. Hasdeu, în iunie 1863, din învățământul secundar ieșean. Aluzia ironică a autorului *Duducăi Mamuca* vizează statura mică a profesorului de economie politică de la Iași (59).

— Alexandru Papiu-Ilarian (1828–1878), jurist și om politic român (63).

— Aluzie la Grigore M. Sturdza (1821–1901), deputat, poreclit *Beizadea Vițel* (65).

67–82, nr. 9, 1 ianuarie 1864, p. 70–71. Semnat: „...n...o...ŭ“.

— „Amicul familiei“, revistă literară ce apărea în București, între 1863–1868. Director: Constanța Dunca-Schiau (67).

— Dimitrie Ghica (1816–1897), om politic, zis și Beizadea Mitică (69).

— Gheorghe C. Costa-Foru (1821–1876), jurist și om politic român. Primul rector al Universității din București (78).

— Gheorghe Panu (1848–1910), scriitor și om politic român. Liberal radical de factura lui C.A. Rosetti. Memorialist al „Junimii“ (80).

— „Gazeta Transilvaniei“, important periodic fondat de G. Barițiu, în 1838, la Brașov (81):

83–84, an. II, nr. 11, 16 ianuarie 1864, p. 84.

— Frederich Bossel, un tapițer sas, a deschis, în 1849, o sală de bal și de teatru. Această sală, situată în apropierea Teatrului cel Mare, era, în epocă, a doua sală de teatru din București (84).

85–88, an. II, nr. 12, 26 ianuarie 1864, p. 95.

89–91, an. II, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 99.

— *cu za* > *Cuza*, joc de cuvinte care amintește încă o dată orientarea *pro cuzistă* a periodicului hasdeian (91).

92–94, an. II, nr. 15, 20 februarie 1864, p. 114.

95–104, an. II, nr. 16, 27 februarie 1864, p. 122–124.

— Referință la activitatea de cronicar muzical a lui Nicolae Filimon (104).

105–108, an. II, nr. 17, 5 martie 1864, p. 136.

— Ion Oteteleșanu, (?–1876), proprietar și mecena, alături de soția sa Elena, al vieții artistice bucureștene: „Salonul Oteteleșanu te consacra. Spre a fi cineva în lumea de sus trebuia să treci prin acest salon și pe sub autoritatea acestui matronagiu“ (Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871–1877). Ediție îngrijită de Aristița și Tiberiu Avramescu, București, Editura Eminescu, p. 85) (107).

109–111, an. II, nr. 18, 12 martie 1864, p. 138–139.

— Alexandru V. Beldiman (1834–1898), ziarist și om politic.

Sprijinitor devotat al prințului Alexandru Ioan Cuza. Fondatorul, în 1888, la București, al cotidianului „Adevărul“ (111).

112, an. II, nr. 19, 19 martie 1864, p. 150.

113, an. II, nr. 20, 26 martie 1864, p. 156. Semnat: „H-ŭ“.

114, an. II, nr. 21, 2 aprilie 1864, p. 164.

115–119, an. II, nr. 22, 9 aprilie 1864, p. 171, 173 (semnat: „H-ŭ“), 175.

120–130, an. II, nr. 23, 28 aprilie, p. 177–178.

131–132, an. II, nr. 24, 3 mai 1864, p. 181, 182.

133–134, an. II, nr. 25, 7 mai 1864, p. 186.

135–136, an. II, nr. 27, 17 mai 1864, p. 194.

(S.I.)

APENDICE

Apare în „Satyrul“, an. I, nr. 1, 6 februarie 1866, p. 2, semnat cu pseudonimul „Puang-Hon-ki“. Înțepătură din seria „Toate vrutelor“, la adresa comediei lui Pantazi Ghica, *Iadeș*.

Replica autorului e întregită de caricaturile de la p. 4: *Năbădăi dramatice „Iadeș“, film ilustrativ în VIII episoade.*

(I.O.)

ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

Sunt publicate în „Satyrul", an. I, nr. 2, p. 3, semnate „Puang-Hon-ki". Continuare a împunsăturilor satirice din *Apendice* la adresa pastișei lui Pantazi Ghica după *Les gageurs*, completate cu reflecții asupra altor cazuri similare.

(I.O.)

CUGETĂRI CHINEZE

Sunt publicate în paginile revistei „Satyrul", an. I, nr. 4, 27 februarie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki". Reflecții pure asupra sensului vieții — „pietre" ale filosofiei proprii hasdeene. Prin unele dintre ele, L. Blaga e anticipat direct.

(I.O.)

MYTHOLOGIA

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 5, 6 martie 1866, p. 3, semnat „Puang-Hon-ki". Șarjă la adresa primului număr al „foii politice, literare și științifice" „Dezbaterile", apărută la 24 februarie 1866, sub conducerea celor cinci personalități numite: N. Blaramberg, I. A. Cantacuzino, P. P. Carp, Pantazi Ghica și Al. Lahovary, cu care autorul își încrucișase sau își va încrucișa mai des de aici încolo sabia.

(I.O.)

ALEGĂTORII MUNICIPALI

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 7, 20 martie 1866, p. 2–5, sub semnătura „Puang-Hon-ki".

(I.O.)

DUPLICITATEA ECOULUI

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki".

Sugestivă exprimare a opiniei personale prin intermediul ecoului imaginar. Cu valențe evident diferite, procedeul se regăsește și în creația lirică a autorului.

(I.O.)

BIBLIOGRAFIA

Se publică în „Satyrul", an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki". Note umoristice din categoria „Toate vrutelor" în care autorul face risipă de mult spirit. Să se observe diferența de tratare a personajelor. În timp ce prietenii sau figurile admirate sunt privite cu anume îngăduință, rămânând nevestejite, adversarii politici sunt șifonați fără drept de apel.

(I.O.)

CRONICA

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 12, 23 aprilie 1866, p. 3, semnată: „Wang-Pon-ki". Motivul lumii ca teatru sugerat la sfârșitul cronicii i-a prilejuit scriitorului un amuzant colaj de secvențe surprinse vieții. În ce privește garda națională va reveni cu spumoase considerații în *Revista politică* din nr. 13 al revistei (1 mai 1866, p. 1–2).

(I.O.)

PROZĂ ISTORIOGRAFICĂ

DESȚĂRAREA LUI PETRU VODĂ RAREȘ (1538–1541)

Scriere oarecum de hotar în activitatea lui B.P. Hasdeu, marcând o evidentă maturizare a expresiei, o purificare a limbii și o abordare autoritară a subiectului, cu tendința de tratare a lui explicit artistică, *Deștărarea lui Petru Vodă Rareș* apare în paginile revistei „Din Moldova" („Lumina"), tomul I, 1862, nr. 1, p. 13–16; nr. 2, p. 29–32; nr. 3, p. 46–48; nr. 4, p. 61–64; nr. 5, p. 79–80; nr. 10, p. 63–66; tomul II, nr. 11, p. 85–88.

Spre a ațâța interesul cititorului și spre a justifica publicarea pe fragmente așa de scurte și la intervale neregulate a textului, autorul insera, la un moment dat, în coloanele revistei, sub titlul *Răspuns* — o explicitare, rămasă până astăzi singura sursă informativă privitoare la dimensiunile și profilul lucrării: „Aici mulți din cititorii noștri ne întreabă de ce nu publicăm în șir și prin fragmente mai întinse scrierea noastră despre deștărarea lui Petru Rareș. Drept răspuns înfățișăm trei cauze: 1) Opul întreg, pe care îl avem de mult gata, e ca doi tomi în 4, și, prin urmare, de am voi să împlem cu el columnele foii, apoi caracterul ei ar deveni neapărat monoton, ceea ce se depărtează de la scopul nostru. 2) Fiecare ziar literar are câte o scriere *de longue haleine*, care, putând a fi tăiată dupre plac, la un period cutare sau la un altul, slujește redacțiunei ca o armată de rezervă, în lipsa altor articole sau atunci când ele întrec marginile foii, fără a putea fi întrerupte. 3) Scrierea mea despre Petru Rareș se împarte în §-fe [paragrafe, cu valoare de capitole], din cari fie unul prezintă în felul său un întreg istoric; precum, de pildă, din cele până acum publicate, § 1 arată spaima Europei la vestea războlului turc și-o teorie a zvoanelor politice; §2 ieșirea lui Suleiman din Țarigrad și ordinara pompă a expediciunilor sultanului; § 3 circumstanțele tractatului de la Urbea-Mare etc. Fiecare § e ca și un articol aparte."

Din nefericire, însă, și această amplă lucrare — probabil simplu proiect la data când autorul dădea „răspunsul" de mai sus — a rămas neterminată. În nr. 11 al revistei „Din Moldova" (Lumină") se publică ultimul episod cu precizarea neonorată niciodată: „va urma". Manuscrisul lucrării nu s-a păstrat.

Deștărarea lui Petru Vodă Rareș prefigurează, după cum ușor se poate constata, structura narativă utilizată în paginile monografiei *Ioan Vodă cel Cumplit*. În orice caz, circumscrierea larg-europeană a „momentului istoric" ca preambul al evenimentelor românești propriu-zise, ce fac obiectul evocării, cheamă imediat în minte tiparul cunoscut.

Fragmentele publicate în „Din Moldova" (Lumina") au rămas mai bine de o sută de ani accesibile doar specialiștilor. Ele au fost pentru prima dată scoase la lumină, cu unele amputări, într-o ediție de masă, de Aurelian Sacedoțeanu, în vol. I din B.P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de..., Colecția „Lyceum", București, Editura Albatros, 1973, p. 117–149.

S-au retipărit de N.N. Romanenko și Lazăr Ciobanu în vol. II al ediției B.P. Hasdeu, *Scrieri alese*, Chișinău, Editura Literatura Artistică, 1988, p. 197–219.

Am reprodus textul după revista „Din Moldova" (Lumina").

(I.O.)

DOMNIȚA ELENA

Apare în paginile periodicului „Traian" an. I, nr. 75, 30 octombrie 1870, p. 301–302; nr. 78, 6 noiembrie, p. 313–314; nr. 79, 8 noiembrie, p. 317–318; nr. 80, 11 noiembrie, p. 321–322; nr. 81, 15 noiembrie, p. 325–326, cu titlul *Domnița Elena*. E republicată în „Foaia Societății Românismul", an. II, nr. 2–5, mai-august 1871, p. 155–173, de unde se reproduce.

În ambele periodice, evocarea istorică *Domnița Elena* este pusă sub titlul generic *Femeile române*, ce sugerează, ca și titlul de serie *Oamenii mari ai României* înscris pe frontispiciul monografiei *Ioan Vodă cel Cumplit*, intenția autorului de a chema din umbra trecutului și alte figuri memorabile (între altele, poate, pe cele citate la începutul narațiunii: doamna Elena, soția lui Petru Rareș, doamna Chiajna, doamna Elisabeta Movilă, doamna Elena a lui Matei Vodă, doamna Roxana, a lui Vasile Vodă).

Câteva pagini de viu patetism din *Domința Elena* consună cu evocarea „gingașei" fiice a lui Ștefan cel Mare din *Ursita* (partea II, cap. I).

Ca o curiozitate istorico-literară, menționăm faptul că povestirea a constituit punctul de pornire al tragediei *Domnița Oleana*, de Vasile Cosmovici, scrisă în preajma istoricului (1898) și jucată la Teatrul Național din București în premieră, la 5 anuarie 1900.

(I.O.)

MEMORIALISTICĂ

CUGETĂRI TESTAMENTARE

Fragmentar au apărut în revista „Literatură și artă română", an. XIII, nr. [4–6], aprilie-iunie 1909, p. 101–102, însoțite de următoarea notă nesemnată: „Publicăm aceste cugetări, remarcabile prin puterea lor de simțire și prin energia ideilor. Ele sunt inedite și poartă data 1 septembrie 1889 — adică un an după moartea fiicei lui Hasdeu." Alte fragmente au fost publicate de noi în paginile „Jurnalului literar", an. I, nr. 24, 18 iunie 1990, p. 1

Manuscrisul olograf, semnat „B. P. Hasdeu", al părții finale a *cugetărilor testamentare se păstrează* la Direcția Generală a Arhivelor Statului, ms. 1508, f. 186–190, de unde îl transcriem.

Prima parte a textului, datată 24 august 1889, s-a reprodus după „Literatură și artă română". Tipărirea *Cugetărilor testamentare* în paginile revistei nu era întâmplătoare. Ea se înscria — după cum rezultă dintr-o notă redacțională inserată în numărul precedent al publicației, — într-o tentativă de valorificare mai largă a moștenirii învățatului: „Vom publica treptat — se spunea în nota ce însoțea textul inedit al poemei *Muzica sângelui* — mai multe din operele inedite ale marelui Hasdeu, pe care opere dl. Iuliu Dragomirescu, legatarul universal al ilustrului răposat, ne-a promis că ni le va pune la dispoziție" (XIII, nr. 1, 2,3, ianuarie-martie 1909, p. 1). Considerația pe care N. Pătrașcu, directorul revistei și câțiva din colaboratorii principali: N. I. Apostolescu, dr. C.I. Istrati ș.a. i-o purtau savantului, părea să garanteze succesul acțiunii. Dar, după publicarea poemei *Muzica sângelui* și a *Cugetărilor testamentare,* seria ineditelor hasdeene se întrerupea inexplicabil.

(I.O.)

„UN COPIL, O BUCURIE"

Fragment inedit de jurnal? sau notație nudă a esenței unei poezii? reflectând întreg zbuciumul scriitorului provocat de iminentul sfârșit al Iuliei. Suprasensibilizat de dorința supraviețuirii cu orice preț a copilei, savantul citește în tot ce-l înconjoară doar semne benefice, iar sufletul său îmbătat o clipă de speranță, se înalță — excelsior — către supremul bine — Dumnezeu. Vis, din păcate, prea repede spulberat...

Se păstrează în ms. 1508, f. 256 de la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

(I.O.)

„CÂND PRIVESC O FEMEIE FRUMOASĂ..."

Cugetare fragmentară pe tema – îndrăgită de autor — a femeii ca încoronare a creației divine. Datează, după toate probabilitățile, din ultima perioadă a vieții scriitorului. Se păstrează în ms. 1508, f 252, de la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

(I.O.)

TRADUCERI

VLAD DRACU Vv.

Traducere, din limba polonă, apărută în „Foița de istorie și literatură", nr. 2, aprilie 1860, p. 42–45. Nesemnată.

În fruntea prozei, imediat după titlu, autorul dă următoarea explicație, între paranteze drepte: „Povestirea unui contimpurean ienicer, de neam leah, și părtaș în împrejurările". Iar în completare, la sfârșit, o „nota-bene": „Originalul, în limba leșească veche, s-a publicat la Varșovia, în 1828, sub titlul *Pamietniki Ianczara Polska, przed rokiem 1500 napisane*".

La Iași, în Biblioteca Universității, se păstrează o însemnare, în ms. 190, făcută de însuși custodele ei, B. P. Hasdeu, în 1859: *„Povestea lui Dracul Vv.*, slavonește, manuscris din suita a 15-a, cuprinzător de mai multe detaliuri foarte curioase. Se află în mai multe exemplare în bibliotecile rusești — între alte în a Universității din Moscova" (*Apud* Lucian Predescu, *Informații necunoscute...*, în „Glasul bisericii", nr. 3–4, 1970, p. 326, extras la B.A.R. II 608372). Însemnarea dovedește interesul tânărului savant pentru viața și faptele straniului domnitor român, dar și răspândirea „poveștilor" despre Dracul Voievod.

(S.I.)

PETRU VÉRON, „CROITORUL"

„Istorioara" tragică apare în „Aghiuță", an. I, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 59–60. Traducerea lui B.P. Hasdeu a fost făcută după „Almanach pour rire". La Biblioteca Academiei Române nu am găsit decât al 56-lea an de apariție, pe 1905 (P I 4136), astfel încât nu am văzut forma originală, în limba franceză.

Autorul, Pierre Véron (1831–1900), era colaborator și apoi redactor-șef al periodicului parizian, „Charivari", unde scria zilnic câte o cronică satirică. Casa lui din Strada Rivoli din Paris a fost mult timp locul de întâlnire a multor literați, artiști și oameni politici. Rodul acestor întâlniri este volumul *Visages sans masques*, Paris, E. Dentu, Éditeur, 1879 (B.A.R. I. 509238).

(S.I.)

ALMANAHIADA

Glume ușoare, traduse din almanahuri franțuzești, apărute în „Aghiuță", an. I, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 63.

Menționarea după fiecare text a surselor („Almanach de la littérature et des beaux-arts", „Almanach lunatique pour 1864", „Almanach du Charivari pour 1864") sugerează ceva despre izvoarele de inspirație hasdeiene pentru revista „Aghiuță".

(S.I.)

IULIA HASDEU, „DOMNIȘOARA URSUZĂ"

Scris, după toate probabilitățile de Iulia Hasdeu, în primii ani de ședere la Paris, deși datat „2 martie 1881", micul roman, intitulat în original: *Mademoiselle Maussade,* se păstrează în manuscris la Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, ms. nr. 1457, f. 95–153 și în mapa I., ms. nr. 11, a Arhivei Bogdan Petriceicu Hasdeu de la aceeași bibliotecă.

Traducerea lui B.P. Hasdeu a fost publicată în paralel cu versiunea franceză în paginile revistei „Amicul copiilor" (I, nr. 5, 1 iunie 1891, p. 99–105; nr. 6, 15 iunie 1891, p. 121–124; nr. 7, 1 iulie 1891, p. 146–149; nr. 10, 15 august 1891, p. 209–213; nr. 11–12, 15 septembrie 1891, p. 225–233; nr. 14, noiembrie 1891, p. 313–322; II, nr. 1, aprilie 1892, p. 23–27; 3–4, iunie-iulie 1892, p. 81–84; nr. 10, ianuarie 1893, p. 329–332; III, nr. 1, aprilie 1893, p. 1–8) cu precizarea: „roman inedit pentru copii, scris la 1881, de Iulia Hasdeu, tradus din franțuzește de B.P. Hasdeu".

În volum a apărut, în ediție bilingvă, în 1970, la Editura Ion Creangă din București (104 p. + 1 portret), cu titlul *Mademoiselle Maussade — Domnișoara ursuză* și specificarea: „Roman inedit pentru copii, scris la 1881. Tradus din franțuzește de Bogdan Petriceicu Hasdeu" (Ediție îngrijită în redacție de Delia Damirescu, cu un cuvânt înainte: *Iulia Hasdeu și eroii ei*, de Crina Decuseară Bocșan). A fost inclus de Crina Decuseară Bocșan în ediția Iulia Hasdeu, *Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefață de..., București, Editura Minerva, 1988, p. 167–250.

Ultima dată, „romanul" a fost retipărit doar în transpunerea românească a lui B.P. Hasdeu, în vol. Iulia Hasdeu, *Prințesa fluture*, cu o „notă biografică" de Vasile Badiu și ilustrații color de Ion Moraru, Chișinău, Editura „Literatura Artistică", 1990, p. 9–68.

(I.O.)

ADDENDA

ЗАПИСКИ ЮНКЕРА
[ÎNSEMNĂRILE UNUI IUNCHER]

La Biblioteca Academiei Române din București se păstrează filele manuscrise ale acestei importante opere, în Arhiva B.P. Hasdeu, mapa V, mss. 14 și 16.

Paginile de jurnal, redactate în limba rusă, au fost publicate, în traducere românească, de E. Dvoicenco, în volumul *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1936: VI. *Jurnalul intim al lui B.P. Hasdeu* (1852–1856), p. 191–230; VII. *Fragmente autobiografice. Sfântul Gheorghe purtătorul de biruințe în Moldo-Vlahia* (și *în Rusia, după credințele slavilor*). *Fragment de jurnal*, p. 233–241. *Introducere la Nicolae Milescu*, p. 243–268. Ion Șeuleanu reia traducerea Eufrosinei Dvoicenco, renunțând la fragmentul *Sfântul Gheorghe*, în ediția B.P. Hsdeu, *Duduca Mamuca*. Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 29-96. N.N. Romanenko tipărește, după filele originale de la Biblioteca Academiei Române din București, numai jurnalul propriu-zis (fără „fragmente autobiografice"), în limba rusă, în volumul *Izbrannoe*, Literatura artistică, Chișinău, 1978: *Zapiski iunkera*, p. 315–337.

Sub titlul *Un duel senzațional*, V. Cosmovici publică *Amintiri din tinerețea lui B.P. Hasdeu povestite de el însuși (1852–1857)*, în *Sămănătorul*, an. VI, nr. 48, 25 noiembrie 1907, p. 984–989. Prietenul și asociatul la ședințele de spiritism din ultimii ani ai savantului specifică, într-o notă, că e vorba de un„fragment dintr-un volum de amintiri ce va apărea în curând".

Reproducem acest text deoarece el pare a fi traducerea unor pagini desprinse din jurnalul propriu-zis:

„... Călătorit-am noi încă două zile, străbătând satele *Perewerstowo, Gorowsensk, Zatischye Ohovnaja* și altele, care mai de care mai pustii și mai sărăcăcioase, până ce-am ajuns la *Limanul Bing*, apoi suind țărmul lacului, abia a treia zi seara am intrat în *Nicolaev*, reședința regimentului nostru; noi făceam parte din rezerva corpului al XI-lea, celelalte corpuri fiind în luptă cu englezii, piemontezii, francezii și turcii.

Intrarea ne-a fost triumfală, în curând tot orașul știa de pățaniile ovreiului din *Ljubosewska* și se mirau toți ofițerii, cum — pipernicitul slab și subțire ca o furcă a fost în stare să-i păcălească?

Din această cauză eram subiectul de discuțiune în toate saloanele, și... bineînțeles, luat în râs de camarazii mei. În adevăr cea mai mare parte dintre ofițerii regimentului erau înalți, voinici, chipeși... însă... pe cât de arătoși la trup, pe atât de proști la minte. Între toți, numai unul ar fi făcut cinste oricărui corp ofițeresc din Occident, și acela nu era muscal, ci un *finlandez*, baronul *Mayendorf*, căpitan de cavalerie, instructor de frunte și maestru în duel. Se spunea că era unul din cei dintâi ochitori din întregul imperiu. Pe lângă acestea, foarte cetit, foarte cult și de-o bunătate apostolică. Se zicea de dânsul că era atât de ghibaci la tragere în țintă, încât din fundul unei camere prin ușa întredeschisă, ochind cu pistolul în păretele celeilalte cameri, unde era fixat în zid cartonul unei cărți de joc — de-o pildă asul de cupă — cu întâiul glonte nimerea drept în centrul asului, iar cu al doilea acoperea exact pe cel dintâi. Astfel de trăgaci era baronul Mayendorf, prin urmare nimeni nu îndrăznea să-i sufle în borș.

Mayendorf a fost unicul om cu care m-am putut împrieteni și cum el și eu aveam aceleași vederi, aceleași cunoștințe, cum în special eu mă adâncisem în studiul istoriei primitive a Finlandei, a mitologiei sale, a poeziei *epice* cu cele treizeci și două de cânturi sau *rune* (din *Kalewala*), mai cu seamă din această cauză eram nedespărțit de baronul meu. Fire melancolică, visătoare, câteodată îl apuca dorul de țara lui, de eternele zăpezi, de povestea legendară a bătrânului zeu *Wäinämöinen*, acel zeu, care știa că în ziua când o femeie, anume Maria, va avea un copil de sex bărbătesc, născut iar nu făcut, — legenda păgână va lua sfârșit. Când cădea pe gânduri, numai ce vedeam pe amicul meu venind la mine, mă lua la o parte și mă ruga să-i mai recitez cântul cel din urmă — ș-atunci reîncepeam povestirea, cum *Wäinämöinen, văzând începutul Christianismului, își croi un leagăn de aramă, așezându-l într-o luntre cu fundul de fer, și pe această luntre a pornit să se urce în văzduhurile albastre, până-n regiunile de jos ale cerului; acolo se opri din mers terminându-și călătoria. Astfel cu bătrânul zeu Wäinämöinen au dispărut pentru totdeauna din Walhala zeitățile păgâne, punând capăt mitologiei finlandeze.* După ce-i terminam cântul, îmi cerea altul, mereu fermecat de frumusețea *runelor* din *Kalewala*.

În zadar însă mi-a fost prietenia baronului; pornirea batjocoritoare a celorlalți ofițeri împotriva mea era aceeași, iar când, într-o zi, Mayendorf a declarat corpului ofițeresc că m-a luat supt protecția lui — protecție pe care nu i-am cerut-o, atât a fost de-ajuns pentru a mi se da lovitura de moarte; camarazii mei s-au pus să râză și mai cu poftă povestind cum un oarecare cneaz moldovan Alexandru Ghizdeu, părintele meu, m-a trimis la doică și că îndată ce voi ajunge mai răsărit, ș-am să umblu *copăcel, popa* are să-mi cumpere o

prăjină, pe care voi încăleca-o, iar profesor de călărie va fi însuși instructorul regimentului (bineînțeles, fără a-i spune nici numele, nici regimentul).

Pe de o parte disprețul ofițerilor, protecția prietenului meu pe de altă mă umileau peste măsură, trebuia cu orice preț să mă scutur și de una și de alta, trebuia a mă face a fi temut prin bărbăția și virtutea mea, iar nicidecum prin protecția finlandezului. Însă mijlocul de-a ajunge era greu... greu de tot. Într-o bună dimineață, m-am hotărât să mă bat în duel cu însuși protectorul meu, — știu, faptă nedemnă, — însă ce să fac?... cum să mă impun? dacă nu printr-un act de... vitejie și desperare.

Într-o seară, eram la operă. Dindărătul meu se afla tocmai baronul. În mijlocul reprezentației, când toată lumea urmărea cu pasiune acțiunea, simț o mână ușoară că-mi apasă umărul drept găurindu-mi subsuoară mondirul, apoi o șoaptă la ureche: «îți e mâneca descusută». Într-o clipă mi-a fulgerat prin minte ideea că această observație ar fi un bun motiv pentru a-l provoca la duel.

Că era posibil să fiu omorât, puțin îmi păsa, n-aveam nimic de pierdut; dacă-mi era sorocit de soartă a muri în duel, destinul nu-l puteam ocoli, prin urmare se vede că-mi sosise veleatul și, ca atare, murind ucis în duel, în regiment rămânea despre mine amintirea unui *erou*, dacă nu a unui *nebun*. Întâmplător... dacă scap, eram egalul lui Mayendorf, iar dacă s-ar brodi ca să-l rănesc, sau să cadă el victima glontelui meu, îi luam locul, ș-atunci puteam să mă impun tuturor celor care-și băteau joc de mine.

Deci, cum am simțit degetul și auzit cuvintele rostite, făcându-mi toate socotelile, mă-ntorc și cu puternic grai, ca să fiu auzit de toți, i-am strigat: «*Durak*» — «*Măgar*»! La auzul acestui cuvânt un murmur de înfiorare străbătu întreaga sală, actorii au amuțit pe scenă, iar privirile se ațintiră toate asupra-mi, voci înduioșate șopteau: «sărmanul!... e perdut».

Mayendorf se îngălbeni ca ceara, și fără a scoate o vorbă, mușcându-și buzele pân'la sânge, mă privi lung, cu milă, având ochii plini de lăcrămi. Tăcut și fără a scoate un suspin, baronul îmi surâse dureros. Bietul om ținea atât de mult la mine! N-ar fi voit pentru nimic în lume să sfarme sfânta prietenie dintre noi, căci astfel o numea el *sfântă*, și dacă nu voia să mă aibă ca dușman, apoi, cu atât mai puțin nu ținea să-și încarce conștiința, trimețându-mă, fără doar și poate, în Walhala finlandeză, ca să-i țin de urât bătrânului zeu *Wäinämöinen*.

Am ieșit de la operă, iar a doua zi, văzând că n-am primit din partea lui Mayendorf nici o veste, mi-am ales doi martori, ofițeri, pe cari i-am trimes baronului, cu însărcinarea să-l întrebe ce are de gând? căci eu, Hasdeu, ofițer în garda imperială, consider ca o insultă adusă mie, ori ca o insultă ce s-ar aduce unuia din camarazii regimentului din care fac parte, și de aceea trimet martori numitului baron, care n-a făcut nici un caz de epitetul *durak* ce i s-ar fi aruncat în față, ieri sara, în sala Operei imperiale.

Îndrăzneala mea era revoltătoare; firește, că la această nouă nebunie, Mayendorf trebuia să se supuie și era silit să primească a fi asasinul meu. Văzând că eu caut moartea cu lumânarea, iar el nu mai poate găsi alt mijloc să-mi apere cinstea, flegmatic și liniștit răspunse martorilor mei:

— În adevăr, am auzit rostindu-se de către Hasdeu cuvântul «*durak*» — însă... nu l-am iuat în samă, socotind că acesta este adevăratul nume de nobleță al Hasdeilor și ca atare nu aveam de ce să mă supăr, pentru completarea titlului de pe cartea sa de vizită. Aflând însă, prin dv., cum că acest epitet mi s-ar fi adresat mie, vă rog comunicați-i domnului care v-a trimes, cum că mâini, pe la această oră, sufletul său va fi părăsit demult pământul, îndrumat spre veșnicie; a căutat tot ce i-a stat prin putință să mă umilească; Dumnezeu să-l aibă în a sa pază!

Ce să-ți spun!... duelul a avut loc, și... spre uimirea tuturor, eu am scăpat, iar Meyendorf a fost rănit la umărul stâng.

— Și... cum s-a întâmplat o minune ca asta? întreb eu.

— Iată cum. Eram hotărât să sfârșesc o dată cu mine. A trăi în condițiuni de umilire, îmi era peste putință!... A fi ucis, eram scăpat de toate suferințele, deci mergeam la moarte ca la nuntă, știind denainte că baronul mă va lovi drept în inimă.

Dacă eu eram atât de nepăsător, nu era Mayendorf în schimb; pe el îl mustra conștiința și se tot gândea și era nedumerit cum de mă arunc în ghearele morții!! pricepea el că una din cauze putea să fie umilința sau batjocura ce o suferearn în regiment, fiind luat la vale de camarazi, însă aceasta nu putea să mă împingă la deznădăjduire!... Ș-apoi, de ce l-am ales tocmai pe el a mă bate în duel? când știam că are să mă curețe ca pe-un pui de găină. Muncit în suflet de inferioritatea ce există între el și mine, baronul n-a dormit toată noaptea. Cu toate acestea, trebuia să mă împuște: l-am insultat de două ori, se zvonise până la Petersburg!... duelul nu se putea înlătura. Și nu se putea pentru demnitatea lui de ofițer, dacă nu pentru umilința persoanei sale, peste care poate ar fi trecut cu multă ușurință.

Se vede că această luptă lăuntrică, acest zbucium sufletesc față de conștiință și datorie, l-a zdruncinat peste măsură; și pe când el se frământa, măsurând în temeiul nopții cu pași mari în lung apartamentul său, cutremurându-se la ideea că mâine are să-și ucidă prietenul, eu, Hasdeu, dormeam dus, cu pumnii încleștați, pregătit pentru somnul cel de-a pururi...

Dimineața, când au sosit martorii, îngândurați de soarta mea, căutând cuvinte de mângâiere... de încurajare pentru a mă îmbărbăta, — care le-a fost mirarea, găsindu-mă sforăind?... Uimiți se întrebau: o fi părere sau realitate?...

— Scoală-te, e ora înaintată, îmi rosti unul din martori, clătinându-mă. Mai avem trei sferturi de ceas, ce faci?...

— Ce fac?... privește... dorm. Și râzând cu hohot, văzându-le fețele descompuse, le spui: mi se pare că am să fiu nevoit să vă încurajez eu pe voi?

Nu vă temeți, câteva minute și sunt al vostru — am scris o singură scrisoare părintelui meu, căruia trebuie să-i dau întâlnire pe ceea lume. Scrisoarea deschisă rămând pe masă și, în caz că va fi nevoie, veți expedia-o. În vreme ce mă îmbrăcam, camarazii, urmărindu-mi toate mișcările, se întrebau: era aceasta o fanfaronadă de *Don Quijote?* sau eram atât de stăpân pe mine, încât puteam să-mi înfrân și cele mai subtile emoțiuni?... nepăsarea mea a rămas o taină nepătrunsă atât pentru ei, dar chiar și pentru mine, când gândeam că peste puțin timp poate voi fi... pe ceea lume!...

Am ajuns. Mayendorf era palid!... prăpădit!... eu, — vioi și glumeț. S-au încărcat pistoalele, ni s-a măsurat dinstanța: zece pași, măsurătoare lugubră!... ne-am așezat în ordine de bătaie, și, cum Mayendorf era insultatul, trebuia să ochească întâi. Drept salut, l-am poftit râzând să tragă, însă îl cred destul de cavaler și-l rugai să mă nimerească drept la inimă, apoi cu o ironie drăcească și dispreț de viață mi-am pironit privirea în lumina ochilor săi. O bubuitură zguduitoare și un șuier cald mi-a vâjâit pe la ureche; am simțit trecând fierbințeala plumbului. Mayendorf, văzând că nu cad, a rămas ca o stâncă de piatră mărmurit!... La a doua comandă, ridic pistoletul, întorc capul și fără a ochi, apăs trăgaciul la comanda trei, o altă detunătură și, în aceeași clipă, un strigăt de durere; glontele străbătuse umărul stâng, perforase «deltoidul», fără a atinge articulația. Aruncai cât colo pistolul fumegând și cu ochii muiați în lacrimi întind mâna adversarului meu, care cu dragoste mi-o strânge, rostindu-mi:

— Ești un brav și sunt mândru de prietenia ta.

De-atunci mi-a ieșit faima că, dacă Mayendorf este cel mai vestit duelist, apoi Hasdeu e cu mult mai ghibaci, căci pe când baronul Mayendorf ochește dar nu nimerește, Hasdeu nu ochește, dar nimerește. Astfel am băgat frica în toți ofițerii, iar pe lângă renumele meu de isteț moldovan s-a mai adaos și pe cel de *viteaz*.

Mai târziu, când eu însumi l-am întrebat pe Mayendorf cum s-a făcut de nu m-a nimerit?...

— De?... răspunse el... nu știu! atâta numai că mi-a rămas tipărit în minte! *ironia ta;* când eu ocheam, cu tot dinadinsul tu râdeai de mine, și acest dispreț de moarte m-a zăpăcit; iar când cu țelul pistolului ajunsesem în dreptul inimei ș-am voit să apăs pe trăgaci, deodată am văzut deasupra capului un strălucitor cerc de lumină care m-a orbit; de-acolo înainte ce s-a mai petrecut?... nu mai știu nimic!..."

Jurnalul apare relativ târziu în exegeza hasdeiană. Când se destăinuie lui Iosif Vulcan, pentru un portret în *Panteonul român*, B.P. Hasdeu amintește de alte manuscrise în limba rusă (*Mitologia dacilor* și *Domnița Voichița*), dar nu

pomenește nimic despre jurnal. Nici chiar când își deapănă amintiri de tinerețe în fața lui V. Cosmovici, savantul nu face nici o aluzie la însemnările sale jurnaliere. În 1913, Iuliu Dragomirescu, care moștenise arhiva scriitorului, întocmește o listă de lucrări din perioada studiilor, dar lipsește orice informație despre jurnal.

Filele pe care E. Dvoicenco le publică în 1936, în volumul *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu*, sunt fragmentare sau destinate altor lucrări. Cercetătoarea combină variantele, „adăogând uneia ce îi lipsea celeilalte"[1].

Presupunem că însemnările jurnaliere au fost uitate sau pierdute de autor, deși, în *Fragmente autobiografice*, el însuși vehicula, ca idee, „editarea «notelor iuncherului de husari»"[2]. Sau, pur și simplu, ele nu erau considerate ca atare. Aceasta ar explica de ce nu se regăsesc în legatul testamentar de la Câmpina. Filele vor intra mai târziu la Biblioteca Academiei Române.

Odată publicate, paginile încep să atragă atenția criticilor. Mircea Eliade va semnala, în 1937, legătura, în plan artistic, dintre jurnal și *Duduca Mamuca*: „Este aceeași tehnică romantică a «naturalului», a «jurnalului» pe care Hasdeu o folosea, fiindu-i organică, și mai înainte de compunerea nuvelei"[3]. Scriitorul citează un fragment din jurnal, comentând în continuare: „Divagație, așadar: dar o divagație care te ține aproape de concret, purtându-te o dată cu gândul viu, păstrându-te în «natural». O confesiune directă, plină de «fapte». Dar este în această confesiune foarte multă experiență romantică." Peste ani, Eufrosina Dvoicenco venea parcă să confirme judecata critică a editorului, concretizând: „Asemănarea canavalei subiectului *Micuței* cu «Domnișoara Meri» este evidentă"[4]. Se invoca astfel un model romantic (Lermontov) care sigur i-a marcat începuturile scriitorului român.

G. Călinescu consideră că jurnalul „e scris cu o intenție vădit literară și într-un spirit byronian-lermontovian. Eroul pozează dezordinrea și nepăsarea, scepticismul, blazarea, simțul de deșertăciune, preocuparea numai de problemele cosmice, melancolia și sentimentalitatea excesivă. Plânge «ca o femeie» pe scrisorile tatălui său. E neliniștit, nestatornic, un Childe Harold iubit de femei ca orice om fatal. El le răsplătește cu infidelități cinice, cu o inconstanță sarcastică. Byron este însă interpretat rusește, orgia romantică devine scandal cazon."[5]

---

[1] E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 243.

[2] *Ibidem*, p. 263.

[3] Mircea Eliade, *Introducere* (3. *Hasdeu, scriitor romantic*) în vol. Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, tomul I, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1937, p. LIV.

[4] E. Dvoicenco-Markova, *B.P. Hasdeu și Lermontov*, în *Limba și literatura moldovenească*, an. VIII, nr. 3, 1965 (extras), p. 58–59.

[5] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 322.

Folsind cu abilitate lecția lui G. Călinescu, criticul ieșean Mihai Drăgan scria într-un studiu din 1972: „Tânărul Hasdeu își verifică vocația literară și în proză, crezând chiar în posibilitatea de a se face mai repede cunsocut. Fascinat de romanul lui Lermontov *Un erou al timpului nostru*, dar poate și de alți «scriitori de profesie militară» (este posibil să fi cunoscut proza de început a lui Lev Tolstoi), Bogdan Petriceicu Hasdeu pregătește pentru tipar *Însemnările unui iuncher*. Fragmentele păstrate nu au, ca *jurnal* interior, numai o valoare documentară și psihologică, pe care am pus-o în lumină mai înainte, ci se remarcă și prin calități pur literare, unele de-a dreptul surprinzătoare." El concretizează „capacitatea de observație în schițarea portretelor morale, fiziologia critică, ironia glacială și reflecția morală amară"[6].

În prefața unui volum de „restituiri" din 1973, Ion Șeuleanu, publicând jurnalul hasdeian în varianta stabilită de E. Dvoicenco, insistă asupra „valorii documentare" a însemnărilor iuncherului, „reușind să lumineze aspecte inedite ale experiențelor încercate de scriitor în prima tinerețe, în jurul cărora a plutit multă vreme o anumită ambiguitate"[7].

Fugitiv, se ocupă de jurnal și Mircea Zaciu, în importantul său studiu din 1975: *„Nordicul" Hasdeu*. El e preocupat îndeosebi de „sursele literare": „Înrudirea cu tonul malițios, cinic, «demonic» din jurnalul de tinerețe al lui Tolstoi ținut în aceeași epocă, e surprinzătoare". Criticul clujean menționează referințele lui Hasdeu la Hegel, Sainte-Beuve, A. de Vigny (*Servitude et grandeur militaires*), la slavofili, Chamisso (*Peter Schlemihls wundersame Geschichte*), E.M. Arndt, Th. Tiutcev, Byron, Gogol. El conchide: „Zvăpăiata viață studențească (aceasta mai mult cu un aer germanic), lumea cazonă, viața de bivuac, amestecul de pitoresc, trivial, epicureu, dezabuzare, îl fixează într-un climat de epocă lermontoviană"[8].

Se poate observa cum s-a trecut de la abordarea paginilor jurnaliere ca sursă de date biografice până la analiza lor ca literatură. Ultimul critic important care se lansează în aprecieri de acest gen este Nicolae Manolescu în *Istoria critică a literaturii române*. El evidențiază „tendința mistificatoare a scriitorului": „Citim în fond niște pagini de memorialistică, dar care au turnura limpede a ficțiunilor romanești"[9]. Nicolae Manolescu scrutează arta portretistică a autorului, datoare „decupajului stilistic al romanului realist". Criticul polemizează în subtext cu alți confrați în ceea ce privește apropierile

---

[6] Mihai Drăgan, *op. cit.*, p. 74.

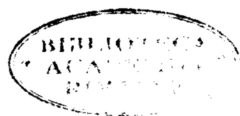
[7] Ion Șeuleanu, *Prefață* la volumul *B.P. Hasdeu, Duduca Mamuca*. Ediție îngrijită, prefață, note și glosar de..., Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 9.

[8] Mircea Zaciu, *Viaticum*, București, Editura Cartea românească, 1983, p. 109.

[9] N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, I, București, Editura Minerva, 1990, p. 295.

ce s-au făcut în „fiziologiile primilor noștri romantici"; „La Hasdeu, detaliul fizic și de comportare poate fi, ca la realiștii ruși, relevant în el însuși, nu doar indicial, iar portretul este individualizat, surprins adesea în evoluție, și mai mereu oglindit în impresiile proprii ale naratorului"[10].

(S.I.)

[10] *Ibidem*.

CUPRINS

PROZĂ LITERARĂ

ROMANE, NUVELE, POVESTIRI

PAMFLETE, FOILETOANE, PAGINI UMORISTICE

CALEIDOSCOP SATIRIC

PROZĂ ISTORIOGRAFICĂ

MEMORIALISTICĂ

TRADUCERI

ADDENDA

Pr
O
Ca
M
Re
C
Pr
P
Ju

LECTOR: DACIANA VLĂDOIU
TEHNOREDACTOR: GEORGETA CÂRSTEA

Tehnoredactare computerizată:
UNIVERS ENCICLOPEDIC
MARIANA MÂRZEA